

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İŞSİZLİK VE BÜYÜME İLİŞKİSİ:

TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fikriye Dilara GÜNEŞ
165011006

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL

Bandırma 2019

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İŞSİZLİK VE BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fikriye Dilara GÜNEŞ
165011006

Tez Danışmanı:

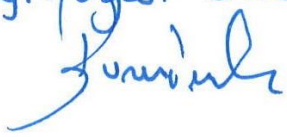
Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL

Bandırma 2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Programında Yüksek Lisans öğrencisi Fikriye Dilara GÜNEŞ tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL'in danışmanlığında hazırlanan "İŞSİZLİK VE BÜYÜME İLİŞKİSİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından, 24/06/2019 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Evren İPEK

Jüri Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Ruya ATAKLI YAVUZ

ETİK BEYAN SAYFASI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (24/06/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

Fikriye Dilara GÜNEŞ

İmzası

ÖZET

İŞSİZLİK VE BÜYÜME İLİŞKİSİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fikriye Dilara GÜNEŞ

Günümüzde gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin pek çoğunun karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de işsizliktir. Aynı şekilde ekonomik büyüme de her ülkenin makro ekonomi politikası için önemli bir unsurdur. Bu nedenle Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın artışı olarak ifade edilen büyüme oranı ve işgücü seviyesi ile istihdam seviyesi arasındaki fark olarak ifade edilen işsizlik kavramı, ekonomi için çok önemli iki değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada, öncelikle ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik kavramsal açıdan ele alınmış; ardından her üç göstergenin G-20 ülkeleri ve Türkiye’de gösterdiği gelişim seyrine yer verilmiştir. Daha sonra ise büyüme-işsizlik ilişkisi teorik ve ampirik açıdan değerlendirilmiştir. Büyüme ve işsizlik ilişkisi 2005:Q1-2017:Q4 arasındaki dönem için üçer aylık veriler kullanılarak zaman serisine dayalı ekonometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci aşamasında serilerin durağanlıkları birim kök testleriyle sınıandıktan sonra iki serinin de düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada sınır testi aracılığıyla ekonomik büyüme ve işsizlik arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Üçüncü aşamada ARDL sonuçlarına göre büyüme oranı, işsizlik oranını uzun dönemde negatif yönlü olarak etkilemektedir. Sonuç “Okun Yasası” ile uyumludur. Son olarak, ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için Toda-Yomamoto nedensellik analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye örneğinde ekonomik büyüme ve işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik büyüme, İşsizlik, İstihdam, ARDL, Toda-Yomamoto.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN UNEMPLOYMENT AND GROWTH THE CASE OF TURKEY

Fikriye Dilara GÜNEŞ

Nowadays, unemployment is one of the most important problems faced by many developed and underdeveloped countries. Similarly, economic growth is also an important factor for macroeconomic policy of each country. For this reason, the unemployment rate, which is expressed as the difference between growth rate and labor level and employment level, expressed as the increase of Real Gross Domestic Product, is seen as two important variables for the economy.

Turkey in this study in order to reveal the relationship of economic growth and unemployment, primarily for economic growth, employment and unemployment was discussed in conceptual terms; Following the course of development are given every three indicators show the G-20 countries and in Turkey. Then, the relationship between growth and unemployment has been evaluated both theoretically and empirically. The relationship between growth and unemployment was analyzed by using time series based econometric methods by using quarterly data for 2005:Q1-2017: Q4 period. In the first stage of the study, it was concluded that the series were stationary at the level after the series were tested with stationary unit root tests. In the second stage, it was found that there was a cointegration relationship between economic growth and unemployment through border test. In the third phase, according to the ARDL results, the growth rate affects the unemployment rate negatively in the long term. The result is consistent with the “Okun Law”. Finally, Toda-Yomamoto causality analysis was used to determine the causality relationship between economic growth and unemployment. According to the obtained results, between economic growth and unemployment in Turkey for example it is determined to be a bi-directional causality.

Key Words: Economic growth, Unemployment, Employment, ARDL, Toda-Yomamoto.

ÖNSÖZ

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkide teorik olarak beklenen durum şu şekildedir: Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla miktarı artarsa, üretim miktarı artar. Sonuç olarak emek talebi yükselir ve işsizlik azalır. Teorik beklenti her ne kadar böyle olsa da işsizlik ile büyüme arasındaki aktarım mekanizması farklı şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda farklı ülke grupları ve farklı zaman aralıklarıyla değişken sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bunun sebepleri arasında teknolojik gelişmenin yaşanması, makineleşmenin artması ve yapısal reformların yaşanması gibi bir takım durumlar sayılabilir.

Çalışmayı tamamlamamda benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen varlıklarıyla bana güç veren sevgili anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederken, sadece akademik olarak değil her zaman yanımda olan ve engin bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL 'e sonsuz minnetle teşekkürlerimi sunarım.

Fikriye Dilara GÜNEŞ

BANDIRMA

Tarih: 24/06/2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ETİK BEYAN SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xvi
GRAFİKLER	vi
ŞEKİLLER	vi
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜMEYE İLİŞKİN TEMEL TANIM VE KAVRAMLAR

1. İSTİHDAM KAVRAMI	3
1.1. İstihdamın Tanımı	3
2. İŞSİZLİK KAVRAMI	5
2.1. İşsizliğin Tanımı	5
2.2. İşsizliğin Ölçülmesi.....	7
2.3. İşsizlik Türleri ve Beveridge Eğrisi	8
2.3.1. Gizli İşsizlik	9
2.3.2. Açık İşsizlik	10
2.3.2.1. Friksiyonel İşsizlik.....	10
2.3.2.2. Yapısal İşsizlik.....	11
2.3.2.3. Doğal İşsizlik	11
2.3.2.4. Devrevi İşsizlik	12
2.3.3. Sürekli Durgunluk.....	13
2.3.4. Beveridge Eğrisi.....	14

2.4. İşsizliğin Nedenleri	16
2.4.1. İşsizliğin Ekonomik Nedenleri.....	16
2.4.1.1. Ekonomik Krizler.....	16
2.4.1.2. Kamu ve İstikrar Politikaları.....	17
2.4.1.3. Yapısal İşsizliğin Ortaya Çıkması.....	17
2.4.1.4. Etkin Ücret ve Verimlilik.....	18
2.4.1.5. İçerdekiler ve Dışarıdakiler Olgusu	18
2.4.1.6. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler	20
2.4.2. İşsizliğin Sosyal Nedenleri.....	20
2.4.2.1. Hızlı Nüfus Artışı ve İç Göç	20
2.4.2.2. Beyin Göçü.....	22
2.4.2.3. Beşeri Sermaye ve Eğitim.....	22
2.4.2.4. Kayıt Dışı İstihdam Sorunu.....	23
2.5. İşsizliğin Maliyetleri	23
2.6. İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Ekonomi Politikaları.....	25
2.6.1. Makroekonomi Politikalar	25
2.6.1.1. Para Politikası.....	25
2.6.1.2. Maliye Politikası	27
2.6.1.3. Gelirler Politikası	29
2.6.2. Mikroekonomi Politikalar	30
2.6.2.1. Aktif İstihdam Politikası	30
2.6.2.2. Pasif İstihdam Politikası.....	32
2.7. İktisat Okullarında İşsizlik Olgusu.....	33
2.7.1. Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	34
2.7.2. Marksist Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	35
2.7.3. Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu.....	36
2.7.4. Neo-Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	37
2.7.5. Neo-Keynesyen Sentez Modeline Göre İşsizlik Olgusu.....	38
2.7.6. Monetarist Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	40
2.7.7. Yeni Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	41
2.7.8. Yeni Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu	42

3. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI	44
3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	44
3.2. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	45
3.3. Ekonomik Büyümenin Türleri	46
3.4. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	48
3.5. Ekonomik Büyümenin Teorileri	52
3.5.1. Geleneksel Büyüme Modelleri.....	52
3.5.2. Modern Büyüme Teorisinin Birinci Dalgası: Harrod-Domar Modeli	58
3.5.3. Modern Büyüme Teorisinin İkinci Dalgası: Solow (Neo-klasik) Modeli	60
3.5.4. Modern Büyüme Teorisinin Üçüncü Dalgası: İçsel Büyüme Modeli.....	63
3.5.4.1. AK Modeli	63
3.5.4.2. Arrow-Romer Modeli: Yapararak Öğrenme, Bilginin Yayılması ve Büyüme	64
3.5.4.3. Lucas Modeli: Beşeri Sermaye ve Büyüme	65
3.5.4.4. Araştırma-Geliştirme ve Büyüme Modeli.....	66
3.5.4.5. Kamu Politikası Büyüme Modeli.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK DEĞİŞKENLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

1. G-20 ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	70
2. EKONOMİK BÜYÜMEDEKİ GELİŞMELER	70
2.1. Gayri Safı Yurtiçi Hâsıla.....	70
3. DEMOGRAFİK YAPIDAKİ GELİŞMELER.....	76
3.1. Nüfus İle İlgili Gelişmeler	76
3.1.1. Toplam Nüfus	76
3.1.2. Nüfus Artış Hızı	77
3.1.3. Nüfus Yoğunluğu.....	79
3.1.4. Çalışma Çağındaki Nüfus	80
3.2. Bağımlılık Oranı	81
3.2.1. Genç Bağımlılık Oranı	82
3.2.2. Yaşlı Bağımlılık Oranı	84

4. İSTİHDAMDAKİ GELİŞMELER	85
4.1. Sektörel İstihdam	86
4.2. İşteki Duruma Göre İstihdam.....	91
5. İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER.....	105
5.1. Genç İşsizlik.....	96
5.2. Uzun Süreli İşsizler	97
5.3. Eğitim Durumuna Göre İşsizler	99
6. İŞGÜCÜNE KATILIM ORANINDAKİ GELİŞMELER	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ METODOLOJİ VE UYGULAMA

1. İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	102
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	103
2.1. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	104
2.2. Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar	106
3. VERİ VE METODOLOJİ.....	110
3.1. Veri Seti	110
3.2. Ekonometrik Yöntem	111
3.2.1. Durağanlık Analizi	111
3.2.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi.....	112
3.2.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi	114
3.2.1.3. Kwiatkowsky-Phillips-Schmidt-Shin Birim Kök Testi	115
3.2.1.4. NG-Perron Birim Kök Testi.....	116
3.2.2. Eş bütünleşme Analizi: Sınır Testi.....	117
3.2.3. ARDL Yaklaşımı	120
3.2.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	121
3.3. Bulgular ve Yorum	123
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA	133
ÖZGEÇMİŞ.....	148

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde GSYH Büyüme Oranları (%).....	71
Tablo 2.2: Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Toplam Nüfus	77
Tablo 2.3: Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Nüfus Artış Hızı (%).....	78
Tablo 2.4: Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Nüfus Yoğunluğu	80
Tablo 2.5: Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Çalışma Çağındaki Nüfus	81
Tablo 2.6: Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Bağımlılık Oranı (%).....	82
Tablo 2.7: Tarım Sektörü İstihdam Edilenlerin Oranı (%)	87
Tablo 2.8: Sanayi Sektörü İstihdam Edilenlerin Oranı (%)	88
Tablo 2.9: Hizmet Sektörü İstihdam Edilenlerin Oranı (%)	89
Tablo 2.10: İşteki Duruma göre İstihdam Oranlar (%)	92
Tablo 2.11. Dünya ve G-20 Ülkelerinde İşsizlik Oranı (%).....	93
Tablo 3.1: Değişkenlerin Tanımları	111
Tablo 3.2: ADF, KPSS, PP ve NG-Perron Birim Kök Testlerinin Sonuçları.....	124
Tablo 3.3: Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	125
Tablo 3.4: Sınır Testi Sonuçları	126
Tablo 3.5: ARDL (5,6) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları.....	127
Tablo 3.6: Hata Düzeltme Modeli.....	129
Tablo 3.7: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi İçin Gecikme Uzunluğu.....	129
Tablo 3.8: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	130

GRAFİKLER

Grafik 1.1: Beveridge Eğrisi	15
Grafik 1.2: Phillips Eğrisi	39
Grafik 2.1: Dünyada ve G-20 Ülkelerinde GSYH Büyüme Oranları (%).....	72
Grafik 2.2: Kişi Başına Düşen GSYH Oranları (%).....	75
Grafik 2.3: Genç Bağımlılık Oranı (%)	83
Grafik 2.4: Yaşlı Bağımlılık Oranı (%)	84
Grafik 2.5: Dünyada ve G-20 Ülkelerinde İstihdam Oranları (%)	86
Grafik 2.6: Dünya ve G-20 Ülkelerinde İşsizlik Oranı (%).....	94
Grafik 2.7: Dünya ve G-20 Ülkelerinde Kadın ve Erkek İşsizlik Oranı (%).....	95
Grafik 2.8: Dünya ve G-20 Ülkelerinde Genç İşsizlik Oranı (%)	97
Grafik 2.9: Dünya ve G-20 Ülkelerinde Uzun Süreli İşsizlik Oranı (%)	98
Grafik 2.10: Eğitim Durumlarına Göre Toplam İşsizlik Oranı (%)	100
Grafik 2.11: Dünya ve G-20 Ülkelerinde İşgücüne Katılım Oranı (%).....	101

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: İşsizlik Türleri	9
Şekil 2.1: Dünya’da İstihdamın Sektörel Dağılımı (%), (2017).....	90
Şekil 2.2: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%), (2017).....	90

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	:	Genelleştirilmiş Dickey Fuller
AIC	:	Akaike İnförmasiyon Kriteriyon
API	:	Açık Piyasa İşlemleri
ARDL	:	Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif
AR-GE	:	Araştırma- Geliştirme
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ECM	:	Hata Düzeltme Modeli
EKK	:	En Küçük Kareler
EVDS	:	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
G-20	:	Group of 20
GDP	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GNP	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ILO	:	Uluslar arası Çalışma Örgütü
İO	:	İşsizlik Oranı
İŞKUR	:	Türkiye İş Kurumu
KDV	:	Katma Değer Vergisi
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KPSS	:	Kwiatkowsk- Phillips- Schmidt- Shin
M1	:	Ekonomideki nakit para, vadesiz mevduat ve çeklerin toplamıdır.
M3	:	Dolaşımdaki para, vadeli-vadesiz mevduatlar ile repo, fon ve tahvil bono gibi menkul kıymetlerin toplamıdır.
NAIRU	:	Enflasyon Hızlandırmayan İşsizlik Oranı
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	:	Özel Tüketim Vergisi
PP	:	Phillips- Perron

SIC	:	Schwarz Information Criterion
SUR	:	Görünürde İlişkisiz Regresyon
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİSK	:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği
UECM	:	Kıstsız Hata Düzeltme Modeli
UÖŞ	:	Uluslar Ötesi Şirketler
ÜFE	:	Üretici Fiyat Endeksi
VAR	:	Vektör Otogresyon
Y	:	Büyüme Oranı

GİRİŞ

İşsizlik kavramı emek faktörünün doğrudan üretime katılamaması durumunu ifade etmektedir. Günümüzde gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerin pek çoğunun karşılaştığı en önemli sorunların başında yer almaktadır. İşsizlik sorununun ekonomik ve sosyal olmak üzere iki boyutu vardır. Bu sorunlara çözüm üretilmediği sürece hem milli gelir kaybının artması, hem de devletlerin sosyal yüklerinin artması kaçınılmazdır. Ekonomik büyüme ise, toplam veya kişi başına üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış anlamına gelmektedir. Bir ülke ekonomisinin başarısını göstermeleri açısından bu iki kavram son derece önemlidir.

Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma üç bölüm olarak ele alınıp incelenmiştir. Birinci bölümde istihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme kavramları genel olarak ele alınmıştır. Öncelikle istihdam ve işsizlik kavramları üzerinde durulmuş; işsizliğin tanımı, ölçümü, türleri, nedenleri, maliyetleri ve bu maliyetleri azaltmak için uygulanan politikalar anlatılmıştır. İşsizlik kavramı ana hatlarıyla açıklandıktan sonra iktisat ekollerinin işsizlik kavramını nasıl ele aldıkları belirtilmiştir. Sonrasında ise ekonomik büyüme kavramı, ölçümü, türleri, belirleyicileri ve son olarak büyüme teorilerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; istihdam, işsizlik ve büyüme değişkenlerinin G-20 ülkeleri ve Türkiye’de gösterdikleri gelişim seyri, ülkeler arasında karşılaştırma imkânı doğuracak şekilde ele alınmıştır. G-20 ülkelerinin seçilmesinin birinci nedeni, dünyanın en güçlü yirmi ekonomisinin incelenmesinin doğru bilgiler edinmek açısından faydalı olacağı düşüncesidir. İkinci nedeni ise G-20’nin hem Türkiye’yi hem de AB’yi tek bir ülke olarak gruplandırmaya dâhil etmesidir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, ilk olarak ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisi teorik ve ampirik açıdan ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de 2005:Q1-2017:Q4 dönemi için, zaman serisi analizi kullanılmıştır. Ekonometrik analizin birinci aşamasında serilerin durağanlıkları birim kök testleriyle sınanmış ve serilerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada sınır testi yardımıyla seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı incelenmiş ve sonuç olarak seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Üçüncü aşama da

büyüme ve işsizlik arasındaki uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkiler analiz edilmiş ve uzun dönemde büyüme oranının işsizlik oranını negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Sonuç “Okun Yasası” ile uyumludur. Dördüncü ve son aşamada ise büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yomamoto nedensellik analiziyle test edilmiş ve değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜMEYE İLİŞKİN TEMEL TANIM VE KAVRAMLAR

1. İSTİHDAM KAVRAMI

Ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeler ülkeler açısından önem arz etmekte ve gelişmişlik düzeylerini belirlemede yardımcı olmaktadır. Bir ekonominin kalkınması hem ülkenin ekonomisi için hem de toplumun refah seviyesi için oldukça önemlidir. Ülke ekonomisinin kalkınmasında ve ülkenin üretim seviyesini belirlemede etkili olan kavramlardan bir tanesi de istihdam kavramıdır.

1.1. İstihdamın Tanımı

Türkiye’deki istihdamın durumunu ortaya koyan Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) tanımına göre ise istihdam; “İşbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dâhil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm nüfus istihdam edilen nüfustur İşbaşında olanlar; yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir. İşbaşında olmayanlar ise, işi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işin başında olmayan kendi hesabına ve işverenler istihdamda kabul edilmektedir. Ücretli ve maaşlı çalışan ve çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan fertler; ancak 3 ay içinde işlerinin başına geri döneceklerse veya işten uzak kaldıkları süre zarfında maaş veya ücretlerin en az %50 ve daha fazlasını almaya devam ediyorlarsa istihdamda kabul edilmektedirler. Üretici kooperatifi üyeleri, bir iş ya da meslekte bilgi veya beceri kazanmak amacıyla belirli bir menfaat (aynı ya da nakdi gelir, sosyal güvence, yol parası, cep harçlığı vb.) karşılığında çalışan çıraklar ve stajyer öğrenciler de istihdam halinde olanlar kapsamına dâhil edilmektedirler” (TÜİK, 2013). İstihdam kavramı tam, eksik ve aşırı istihdam olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır:

- Tam İstihdam: Ekonominin sahip olduğu üretim öğelerinin tamamının kullanılmasıdır. Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa, söz konusu ekonominin tam istihdama ulaştığı söylenebilir.

Bu nedenle tam istihdama ulaşmış bir ekonomide %4.5 ya da %5.5 gibi düşük oranlarda doğal işsizlik görülmesi mümkündür (Şıklar, Çakmak ve Yavuz, 2000: 306). Dar anlamda ise tam istihdam, ekonominin emrindeki insan kaynaklarının tam kullanılmasıdır (Ertürk, 1999:297).

- Eksik istihdam: Bir ekonomide üretim faktörlerinin tamamının üretimde bulunmaması, bir kısmının atıl kalması durumunda eksik istihdam söz konusudur. Dar anlamda ise, eksik istihdam ekonomide çalışmak istediği halde iş bulamayanların yani işsizlerin bulunması halidir. Bir ekonomide eksik istihdamın var olduğunun göstergesi, üretim mal ve hizmet miktarının talep yetersizliği nedeniyle, o ekonomide üretilebilecek mal ve hizmet kapasitesinin en üst sınırının altında gerçekleşmesi yani milli gelirin olması gereken düzeyin altında meydana gelmesidir. Bu durum, ekonomide refah kaybının olacağını, tüketilecek mal ve hizmet miktarının azalacağını göstermektedir. Buna bağlı olarak da müteşebbisler toplam talebin elverdiği ölçüde mal ve hizmet üretecek ve üretim hacmini daraltacaklardır. Bir ekonomide mal ve hizmet üretiminin azalması bir kısım işgücünü ise ister istemez işsiz kapsamına sokacaktır. Söz konusu durumda da eksik istihdamı meydana getirecektir (Dinler, 2008: 476).

Eksik istihdam “zamana bağlı eksik istihdam” ve “yetersiz istihdam” kavramları ile açıklanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) tanımına göre; “Zamana bağlı eksik istihdam, referans haftasında istihdamda olan, esas işinde ve diğer işinde toplam kırk saatten daha az süre çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek kişilerdir. Yetersiz İstihdam, zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son dört hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek bir iş arayan ve böyle bir iş bulduğu takdirde on beş gün içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir” (TÜİK, 2013).

- Aşırı istihdam: Bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet miktarlarının, toplam talebi karşılayamaması durumudur. Bu durumda istihdam hacmi arttırılmadığı için kısa dönemde toplam reel hâsılanın arttırılması imkânsızdır. Üretim öğelerinin maksimum kapasite ile kullanılmasıyla üretim geçici olarak artar. Ancak bu sürekli olmayacağı için kısa

bir süre sonra üretim eski düzeyinin de altına düşecektir. (Gediz ve Yalçınkaya, 2014: 161-184).

Ülke ekonomisinde emeğin tamamının kullanılması halinde bile bir toplam talep fazlası mevcutsa, emek talebi emek piyasasında enflasyonist bir baskı oluşturacak biçimde genişliyorsa, firmalar boş kadrolarını doldurmakta gittikçe artan zorluklarla karşılaşıyorlarsa ve bu talep baskısı kendisini yükselen fiyatlar şeklinde gösteriyorsa, söz konusu ekonomide aşırı istihdam durumu var demektir (Köklü, 1976: 183).

2. İŞSİZLİK KAVRAMI

Günümüzde gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş dünya ülkelerinin pek çoğunun karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan birisi de işsizliktir. İşsizliğin ekonomik ve sosyal olmak üzere iki boyutu vardır (Murat, 2007: 320). Bu sorunlara çözüm üretilmediği sürece; hem milli gelir kaybının artması, hem devletlerin sosyal yüklerinin artması kaçınılmazdır. Bu nedenle işsizlik kavramının çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde de bu amaca paralel olarak işsizliğin tanımı, nasıl ölçüldüğü, türleri, nedenleri, maliyeti ve uygulanan ekonomi politikaları açıklanacaktır. Son olarak da işsizlik kavramı analiz edildikten sonra iktisat okullarının işsizlik olgusuna bakışı açıklanacaktır.

2.1. İşsizliğin Tanımı

İşsizliğin tanımı çeşitli şekillerde yapılmaktadır. TÜİK 'e göre "Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan tüm kişiler işsiz nüfusa dâhildirler. Ayrıca, üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksiklikleri tamamlamak amacıyla bekleyenler de işsiz nüfus kapsamına dâhildirler" (TÜİK, 2013).

Bu çerçevede genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, bir kişinin işsiz sayılabilmesi açısından dört temel unsur ön plana çıkmaktadır (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner, 1999: 275):

- Durum: İstihdam dışı bulunmaktır.
- Gereksinim: Mevcut ücret oranından çalışma gereksinimi içerisinde olmaktır.
- Davranış: İşe hazır ve çalışma arzusu içerisinde bulunmaktır.
- Eylem: Aktif olarak iş arama çabası göstermektir.

Ayrıca işsizlik kişi ve toplum bakımından ayrı ayrı tanımlanabilir. Toplum bakımından işsizlik üretim kaynaklarının başta işgücü olmak üzere bir bölümünün kullanılmaması boşa harcanması anlamına gelir iken; kişi bakımından işsizlik çalışma yeteneğinde, isteğinde ve çalışmaya hazır durumda olup da gelir sağlayan bir işe sahip olamama anlamına gelir (Talaş, 1997: 129).

İşsizliğin nedenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de işsizliğin temel sebebi gelişmiş ülkelerde emek talebi yetersizliğinden kaynaklanmakta, az gelişmiş ülkelerde ise, işsizlik sorunu ekonominin yapısına bağlanmaktadır. Bu ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu üretim sürecinde yer almasına rağmen yaratılan milli gelir, potansiyel milli gelirden çok daha düşük kalmaktadır (Tatoğlu, 2010: 11-12).

Bir ülkedeki toplam emek arzının tamamının istihdam edilmesi kuşkusuz gerçekleşmesi muhtemel bir durumu ifade etmemektedir. Genellikle tüm ekonomilerde istihdam düzeyi işgücünden daha az olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle nüfusun ve beraberinde işgücünün arttığı bir ülkede, mevcut iş sayısının yani emek talebinin artırılması başka bir ifadeyle tam istihdamın amaçlanması gerekmektedir. Böyle olmakla birlikte, günümüzde işsizliğin çoğu ülke için önemli bir sorun olma özelliğini koruduğu görülmektedir. Bunların nedenleri arasında teknolojik gelişmeleri, sermaye hareketliliğini ve işgücü piyasasının küreselleşmesini saymak mümkündür (Koray, 2005: 213).

Aynı zamanda, işgücü piyasasının dinamik yapısının da işsizliğe neden olduğu ifade edilebilir. İşgücü içerisinde çok sayıda mesleğin ve işçinin bulunması, sanayilerin yapısının değişmesi, çok sayıda işletmenin iflas edip kapanması, yeni işletmelerin kurulması gibi büyüyen bir ekonomide meydana gelen sürekli değişmelerin beraberinde

getirdiği sorunlar, yeni şartlara uyum sağlayamayan işçilerin işsizlik sorunuyla karşılaşmalarına neden olabilmektedir (Zaim, 1997: 145).

2.2. İşsizliğin Ölçülmesi

İşsizliğin nedenlerini anlamak ve buna uygun çözüm politikaları üretmek ve bunları uygulamak açısından işsizliğin ölçümü büyük önem taşımaktadır. İşsizliğin ölçümü gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında farklılığı göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde “işsizlik sigortası” sistemi olması sebebiyle işsizlerin ilgili kurumlara kayıt olması zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca işgücü anketleri yapılarak piyasa nitel olarak incelenmiş olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise işgücü anketleri işgücünü belirlemek veya geçmişteki işgücü talebini ileriye doğru uzatarak tahminde bulunmak amacıyla yapılmaktadır (Ataman, 1998: 21-25).

İşgücü piyasasının yönünü izlemek için gerekli istatistikî bilgilerin alt yapısını, kurumsal olmayan sivil nüfus, işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı, istihdam ve eksik istihdam ilgili veriler oluşturmaktadır. Bu veriler hem istihdam hem de diğer ekonomi politikalarının yönlendirilmesinde kaynak görevi üstlenmektedir. Türkiye’de işgücünün bütününe kapsayan ana veri kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Adrese Dayılı Nüfus Kayıt Sistemi, TÜİK hane halkı işgücü anketleri, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) yayınları ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’dir (Yüceol, 2005: 118-133).

Bir ülkedeki toplam nüfusun kışla, hapishane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenler dışında kalan kısmının 15 yaş üzerindeki bölümüne “kurumsal olmayan sivil nüfus” denilmektedir. Kurumsal olmayan sivil nüfus ise üç gruptan oluşmaktadır: İstihdam edilenler (E), işsiz olan ve iş arayanlar (U), işsiz olan ve iş aramayanlar şeklindedir.

Kurumsal olmayan sivil nüfusun çalışanlar ve işsizler toplamından oluşan kısmı, “işgücü” (L) diye nitelendirilir. ($L=E+U$) Dolayısıyla da kurumsal olmayan sivil nüfusun işsiz olan ve iş aramayanlar grubu, sivil nüfusun iş gücünde olmayan kısmını temsil eder. Kurumsal olmayan sivil nüfusun bu grubuna “işgücünde olmayanlar” denir.

- İşgücü Katılım Oranı: İşgücünün sivil nüfusa oranıdır. İşgücü katılım haddi sivil nüfusun ne kadarının çalışmak istediğini yansıtır. Cesareti kırılan işsizler olgusu

İşgücü katılım haddinin düşmesine yol açar. İşgücüne katılım oranı formülü denklem 1.1’de gösterilmektedir.

$$\text{İşgücü} / \text{Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus} \times 100 \quad (1.1)$$

- İşsizlik Oranı: İşgücünün (çalışmak isteyen kişilerin), bir bölümünün işinin olmaması durumunu ifade eden işsizlik, işsizlik haddi (U) ile ölçülmektedir. İşsizlik oranı ekonomik etkinliğin göstergesidir. Her ekonomik sistemin temel amacı mal ve hizmet üretimini maksimize etmek için kıt olan üretim faktörlerini (emek, sermaye, toprak gibi) en iyi şekilde kullanmaktır. Bu faktörlerin yeterince kullanılmaması ülkenin daha fazla üretebilme gücü olduğu halde bunu değerlendirememesi demektir. İşsizlik oranı formülü denklem 1.2’de gösterilmektedir.

$$\text{İşsizlik Oranı} = \text{İşsizler (U)} / \text{İşgücü (L)} \times 100 \quad (1.2)$$

- İstihdam Oranı: Çalışanların sivil nüfusa oranıdır ve sivil nüfusun ne kadarının çalıştığını göstermektedir. İstihdam oranı formülü denklem 1.3’te ifade edilmektedir.

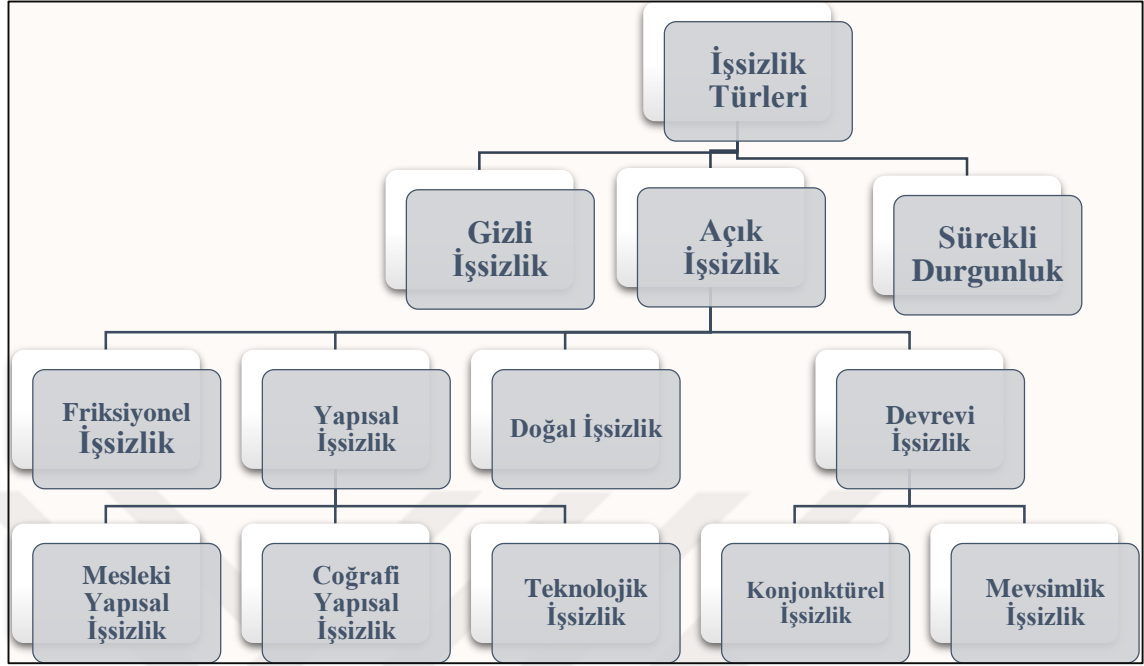
$$\text{İstihdam Oranı} = \text{İstihdam Edilenler} / \text{Kurumsal Olamayan Sivil Nüfus} \times 100 \quad (1.3)$$

- Eksik İstihdam Oranı: Eksik istihdamın toplam işgücüne oranıdır. Formülü denklem 1.4’teki gibi olacaktır.

$$\text{Eksik İstihdam Oranı} = (\text{Eksik İstihdam} / \text{Toplam İşgücü}) \times 100 \quad (1.4)$$

2.3. İşsizlik Türleri ve Beveridge Eğrisi

İşsizliğin ortaya çıkmasına emek arz ve talebinin yapısı veya sosyo - ekonomik ve kültürel yapı neden olmaktadır. Emek arzı tarafından bakıldığında nüfus artışının ve eğitim düzeyinin; emek talebi açısından ise yatırım, teknoloji, verimlilik ve istihdamı engelleyici yasal düzenlemeler gibi unsurların işsizliği etkilediği görülmektedir. Sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan kentleşme, küreselleşme, ekonomik durum, hukuki düzen gibi etkenler işsizliği etkilemektedir (Murat, 2007: 323-331). İşsizlik türleri Şekil 1.1’de gösterilmektedir.

Şekil 1.1. İşsizlik Türleri

Kaynak: Kemal Yıldırım, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir, **Makro Ekonomi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013, s.362-364; Şükrü Apaydın, **Makro İktisat**, Ankara, Yediiklim Yayıncılık, 2014, s.6-7.

2.3.1. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik diğer işsizlik türlerinde oldukça farklı ve özel bir durumu bünyesinde barındırmaktadır. Bu işsizlik türünde aslında kişinin bir işi bulunmakta, başka bir ifadeyle kişi teknik anlamda işsiz sayılmamaktadır. Ancak, çalışan bu kişilerin marjinal verimlilikleri sıfır veya sıfıra çok yakın olmaktadır. Dolayısıyla gizli işsizliğin yaşandığı ekonomilerde aslında az sayıda işçinin yapabileceği işi gereğinde fazla olarak çok sayıda işçinin yaptığı bir durum söz konusu olmaktadır (Gündoğan ve Biçerli, 2008: 206). Çalışan işçilerin bir kısmı işten çekildiğinde, geri kalan işçilerle aynı üretim düzeyi sağlanıyorsa gizli işsizlikten söz edilir (Zaim, 1997: 176). Bu duruma en çok tarım sektöründe ve kamu işletmelerinde rastlanılmaktadır. Bununla birlikte, bazılarının göre iş aramadıkları için resmi istatistiklerde işsiz olarak görülmeyen gücemiş işçiler de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Biçerli, 2009: 438).

2.3.2. Açık İşsizlik

Açık işsizlik, çalışma istek ve yeteneğinde olduğu halde, cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanların toplamını ifade etmektedir (Zaim, 1997: 170). Tanımdan anlaşılacağı üzere, kişinin açık işsiz olarak değerlendirilmesi için çalışma istek ve yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Çalışmak istemediği yahut çalışmak istediği halde aklen ve bedenen çalışma gücüne sahip olmadığı için işsiz kalanlar açık işsiz olarak kabul edilmemektedirler. Çalışma istek ve yeteneğine sahip olmanın yanında kişinin açık işsiz sayılabilmesi için cari ücret ile kanun ya da o yöredeki örf ve adetlere göre belirlenen günlük çalışma saatlerinde çalışmayı kabul ettiği halde iş bulamamış olması gerekmektedir (Bocutoğlu, 2011: 72).

Açık işsizlik nedenlerine göre friksiyonel, yapısal ve devrevi işsizlik olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

2.3.2.1. Friksiyonel İşsizlik

Friksiyonel işsizlik, boş işler ile işçilerin eşleşmelerinin belirli bir zaman almasından kaynaklanmaktadır. Bu tür işsizliğin görüldüğü piyasalarda, işlerin farklı özelliklerinin yanında işçilerin de farklı yetenek ve tercihleri bulunmaktadır. Aynı zamanda bir işte çalışmaya aday olanlar ile boş işler hakkında bilgi eksikliği söz konusu olmaktadır. İşçilerin coğrafi anlamda hareketliliği de hemen gerçekleşmemektedir. Bu nedenlerden ötürü, uygun bir iş bulmak hem zaman hem de çaba gerektirmektedir. İşte bu şekilde işçilerin iş arama süreleri içerisinde ortaya çıkan işsizliğe friksiyonel işsizlik denilmektedir. Emek piyasasının dinamik yapısı gereği, piyasada her zaman bir miktar friksiyonel işsizliğe rastlanılmaktadır (Mankiw, 2009: 180-181). Bir ülkede geçerli olan friksiyonel işsizliğin oranı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, genellikle %2-3'lük oran normal kabul edilmektedir (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006: 72).

Kişiler için geçici nitelikte bir işsizlik türü olan friksiyonel işsizlik, ekonominin geneli için daimi bir nitelik taşımakta, emek piyasasının yeterince saydam olmamasından ötürü, emek arz ve talebin buluşamamasından kaynaklanmaktadır (Paya, 2007: 37).

2.3.2.2. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik , açık işlerle iş arayanların beceri yönünden farklı olmaları, açık işlerle iş arayanların farklı yerlerde olmaları ve teknolojik gelişmenin bazı meslekleri ortadan kaldırması sonucunda oluşan bir işsizlik çeşididir (Biçerli, 2009: 448-450).

Zaman içerisinde talep edilen mal ve hizmetlerin niteliğinde ve meslek anlamında emek talebinin niteliklerinde olan değişimler sonucunda, çalışanların bazılarının sahip oldukları vasıflarla talep edilen emeğin vasıflarında uyumsuzluk meydana gelmektedir. Bununla birlikte, yerleşim yeri açısından da iş imkanlarının değişmesi, iş arayanlarla mevcut işler arasında coğrafi olarak bir dengesizlik meydana getirmektedir (Seymen, 2004: 79-80). İşte bu etkenler yapısal işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Buradaki açıklamalardan hareketle yapısal işsizlik kendi içerisinde mesleki yapısal işsizlik, coğrafi yapısal işsizlik ve teknolojik işsizlik olmak üzere üç grup altında incelenmektedir:

- Yapısal işsizliğin bir türü olan mesleki yapısal işsizlik, iş arayanın mesleki yeteneği ile mevcut açık işlerin uyumsuzluğu olarak ifade edilmektedir (Yıldız, 2014: 7).
- Coğrafi yapısal işsizlik iş arayanın yaşadığı bölgede sahip olduğu meslekte iş bulamaması durumudur ve bu işsizlik türü göçe sebep olur (Biçerli, 2009: 450).
- Teknolojik işsizlik üretimde sermaye yoğunluğunun artmasıyla oluşan işsizliktir. Geleneksel olarak nispeten bol emek kullanan endüstrilerin zamanla makineleşmesiyle buralarda istihdam edilen işgücü azalmaktadır. Bu şekilde üretim sermaye yoğunluğunun artmasıyla teknolojik işsizlik ortaya çıkmaktadır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 364).

2.3.2.3. Doğal İşsizlik

Tam istihdam, çalışma kabiliyet ve arzusunda olan herkesin cari ücret ve çalışma şartlarında üretim sürecinde yer almasıdır. Tam istihdamdaki bir ekonomide, bir alandaki istihdam ancak bir başka alandaki istihdamın azaltılması sayesinde artırılabilir. Ancak tam istihdam, ekonomide işsiz kimsenin bulunmadığı anlamına

gelmez. Ekonomi teorisinde, friksiyonel ve yapısal işsizliğin varlığının tam istihdamı engellemediği kabul edilir. Ekonomi tam istihdamdayken, yani potansiyel ve fiili GSYH eşit iken ölçülen işsizliğe doğal işsizlik oranı denir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 365).

Doğal işsizlik oranı kavramını literatüre kazandıranlardan birisi olan Friedman, doğal işsizlik oranını, herhangi bir andaki reel ücretler üzerinde değişme baskısı yaratmayan işsizlik düzeyi biçiminde bir denge kavramı olarak tanımlamaktadır. Bu işsizlik düzeyinde reel ücretler genel olarak normal bir oranda artar, bu artış sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme gibi nedenlerle işgücü verimliliğindeki artışa bağlıdır. Daha düşük bir işsizlik düzeyi, işgücüne talep fazlası olduğunun ve reel ücret üzerinde yukarıya doğru bir baskı olduğunun işaretidir. Bu nedenle doğal işsizlik oranı, enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı, NAIRU (Non- Accelerating Inflation Rate of Unemployment) olarak da adlandırılır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 365-366). Doğal işsizlik oranı formülü denklem 1.5'te gösterilmektedir.

$$U_N = (\text{Friksiyonel} + \text{Yapısal İşsizler}) / \text{Toplam İşgücü} \times 100 \quad (1.5)$$

2.3.2.4. Devrevi İşsizlik

Devrevi işsizlik ekonomide belli dönemler itibariyle ortaya çıkan işsizliktir. Mevsimsel ve Konjonktürel işsizlik olmak üzere iki grup altında incelenmektedir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 365).

- Konjonktürel İşsizlik: Keynesçi işsizlik olarak da tanımlanan konjonktürel işsizlik mal piyasalarındaki talep yetersizliğinin emek piyasasına yansımaları sonucu meydana gelmektedir (Paya, 2007: 37). Konjonktürel işsizlik, ekonomik yapıdaki dalgalanmalar dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Belirli bir dönemde ekonomide toplam talebin daralması, beraberinde üretimde ve yatırımlarda gerilemeyi getirmekte, bunun sonucunda da işsizlik artmaktadır. Buradaki işsizliğin kaynağını talepteki yetersizlik oluşturmaktadır. Bu işsizlik türünün etkileri talepteki değişikliklere bağlı olarak kısa ya da uzun süreli olabilmektedir. Sadece gelişmiş ekonomilere özgü bir işsizlik türü olmayan konjonktürel işsizliği geliştirmekte olan ülkelerde de görmek mümkündür

(Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006: 71). Kapitalist sistemin doğal bir sonucu olarak görölen konjonktürel işsizliğin, iyi planlamanın yapıldığı bir ekonomide önlenbilmesi mümkündür (Zaim, 1997: 189-190).

- Mevsimlik İşsizlik: Hava şartları ve mevsim değişikliği gibi doğrudan etkenlerin yanında ürün talebinde meydana gelen değişmeler de dolaylı olarak neden olmaktadır. Örneğin tarım ve inşaat sektörlerinde üretim doğal şartlar nedeniyle tüm yıl boyunca sürdürülememekte ve üretim belirli mevsimlerde durmaktadır. Bunun gibi mayo, kürk, kömür gibi bazı malların talebi de tüm yıl boyunca aynı olmamakta, bazı mevsimlerde bazı mallara hiç talep olmamakta ve üretim tamamen durmak zorunda kalmaktadır (Zaim, 1997: 179). Mevsimsel işsizliğe sebebiyet veren talep dalgalanmalarını, konjonktürel işsizlikten farklı olarak, yıl boyunca sistematik bir şekilde süregelen ve önceden beklenen dalgalanmalar oluşturmaktadır (Biçerli, 2009: 463).

İklim koşulları özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde belirli bir süre üretimin durmasına yahut yavaşlamasına neden olarak işsizliğe yol açmaktadır. Mevsimsel olarak ortaya çıkan bu işsizlik türünde, talepteki azalma turizm sektörü, tek tip ürün üreten tekstil sektörü ve mevsimlik gıda üreten işletmeler üzerinde aynı etkiyi doğurmaktadır. Yine konserve fabrikaları, tütün, incir, pamuk ve üzüm işletmelerinin çoğunlukla üretim arzındaki mevsimsel değişikliğe bağlı olarak belirli dönemlerde yoğun çalışırken, belirli dönemlerde üretimlerini azaltmaları da mevsimsel işsizliğe yol açmaktadır (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006: 72).

2.3.3. Sürekli Durgunluk

1929 Büyük İktisadi Bunalım'ından sonra iktisatçılar arasında diğer işsizlik türleri dışında, asırlık veya sürekli durgunluk kavramları önem kazanmıştır. Bunun sebebi, bütün bu işsizlik türlerinin, kapitalist ekonomik sistem olarak adlandırılan ve özel girişimcilik esasına dayanan ekonomik yapının artık yıpranmış olduğu ve bu yıpranmadan doğan zararların gittikçe kronikleşen bir hal alacağı yönünde gelişen görüş oluşturmuştur (Zaim, 1997: 193). Bu işsizliğin sebebi, ekonomik yapıda görölen durgunluktur. Özellikle de gelişmiş ölkelerde ekonominin çeşitli nedenlerden dolayı durgunluk içine girmesi sonucu büyük kitleler işsiz kalabilmektedir. Rakip ölkelerin

daha ucuz, daha bol ve daha karlı üretimi, ticaret koşullarının değişmesi, verimliliğin düşmesine ve ekonomik gerilemeye neden olarak sürekli işsizliği yaratmaktadır (Kocaoğlu, 1997: 159).

Gelişmiş ülkelerde sürekli durgunluk işsizliğinin en önemli nedenleri, belirli ekonomik dönemlerden sonra topluma dinamizm kazandıran ekonomik hedefler bakımından amaçsızlık ve nüfus artışının çok yavaş olması sonucu cesur girişimcilik eksikliğidir (Kocacık, 2004: 16). Bu koşullar ile birlikte sürekli işsizlik, iş bulma zorluğu ile kitlesel işsizlik sonucu oluşan rekabet, gelir yokluğu ya da azlığı nedenleri ile büyük kentlere yığılmaları ve sosyal patlamaları da beraberinde getirmektedir (Kocaoğlu, 1997: 159).

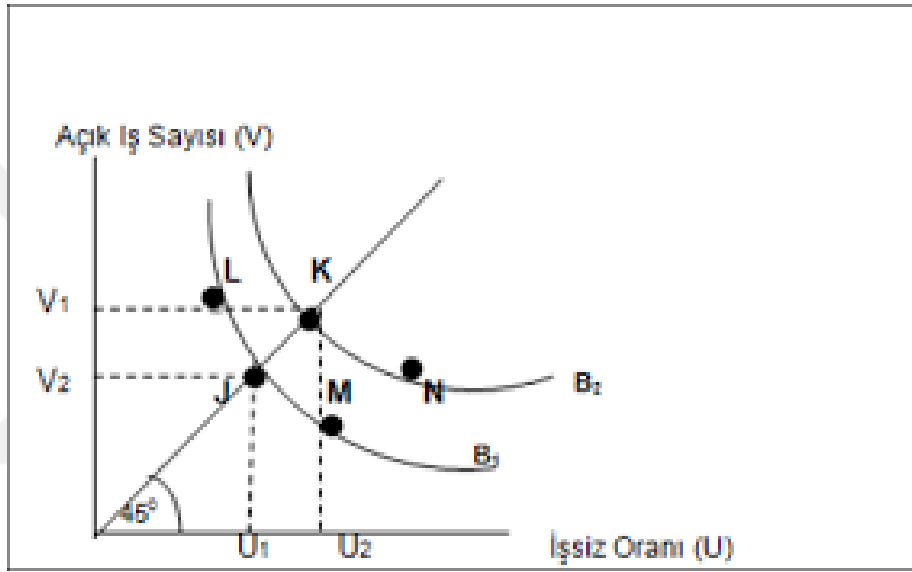
2. Dünya savaşından sonra yeni iş sahalarının açılması, Batı ekonomilerinin refah seviyesine ulaşması, tam istihdam siyasetinin uygulanması ve teknolojik gelişmelerin beklenenin aksine artması sonucu sürekli durgunluk kavramı önemini kaybetmiştir (Zaim, 1997: 170-194).

2.3.4. Beveridge Eğrisi

İşsizlikle mücadelede izlenecek politikalar belirlenirken hangi tür işsizlikle karşı karşıya kalındığı büyük önem arz etmektedir. İşsizlik türlerini birbirinden ayırt etmek amacıyla Beveridge eğrisi geliştirilmiştir. Beveridge eğrisi, işgücü-istihdam piyasasında açık iş oranı (sayısı) ile işsizlik oranı (işsiz sayısı) arasındaki kısa dönemdeki negatif ilişkiyi ortaya koyan eğridir. İngiliz iktisatçı W.Henry Beveridge tarafından ortaya konulmuştur (Berber, 2013: 63). Eğrinin dikey ekseninde işgücünün yüzdesi olarak açık iş oranı ve yatay ekseninde ise yine işgücünün yüzdesi olarak işsizlik oranı değişken olarak yer almaktadır (Aydın, 2012: 124).

Açık iş oranı ile işsizlik oranı arasında temelde ters bir ilişki vardır. Köşegen doğrunun üzerindeki noktalarda (ör: J ve K noktaları) açık iş sayısının işsiz sayısına eşit olduğu tam istihdam durumu, doğrunun üzerinde kalan kısımlarda (ör: L noktası) işgücü talebi fazlası yani ekonominin genişleme dönemi, altında kalan kısımlarda (ör: M noktası) emek arzı fazlası yani ekonominin daralma dönemini gösterilmektedir. Ekonominin tam istihdamda olduğu J gibi bir noktada bile U1 kadar işsizlik mevcuttur. Bu, yapısal ve friksiyonel işsizlik toplamından oluşan doğal işsizlik oranıdır. K noktası

da tam istihdam durumundaki işsizliği ifade etmesine rağmen J noktasına göre hem açık iş hem de işsiz sayısı daha fazladır. Diğer taraftan nüfus artışı, iç ve dış göç gibi nedenlerle işgücüne katılım oranlarındaki artış doğal işsizlik oranını artırarak Beveridge eğrisini orijinden uzaklaştıracak; aksine, açık iş-işsiz eşleşmesindeki uyumun İş Kurumu ve özel istihdam büroları başta olmak üzere işgücü piyasası aracılarcına daha etkin bir biçimde sağlanmasıyla da doğal işsizlik oranı düşecek ve Beveridge eğrisi de orijine doğru yaklaşacaktır (Aydın, 2012: 124-125).

Grafik 1.1. Beveridge Eğrisi

Kaynak: Kemal Biçerli, Çalışma Ekonomisi, Beta Yayınları, 2009, s.464

O halde J noktasından K noktasına ya da B1 Beveridge eğrisinden B2 Beveridge eğrisine kaymanın nedenleri; işverenlerin işgücünde aradığı nitelikler ile işsizlerin sahip olduğu nitelikler arası yapısal uyumsuzluğun var olması, işgücü devrinin ve işgücünün büyüme oranının artması, friksiyonel ve yapısal işsizlikte bir artış olabilir.

Ekonomide yaşanan işsizliğin friksiyonel mi yoksa yapısal kaynaklı mı olduğunu anlamının iki yolu vardır: İlki açık işsizliğin dağılımı ile ilgilidir. Açık işler ile işsizlik, iş kolları ve bölgeler arası geniş bir yelpazede dağılım gösteriyorsa B1 eğrisinden B2 eğrisine kaymanın nedeni friksiyonel işsizlik kaynaklıdır. İkinci yolu ise işsiz kalan sürelerle ilgili istatistikî verilere göre değerlendirme yapmaktır. Buna göre, uzun sürelerle işsiz kalanların sayısındaki artış ekonomide yapısal işsizliğin varlığına ilişkin bir işaret olarak değerlendirilebilecektir (Aydın, 2012: 125-126).

2.4. İşsizliğin Nedenleri

İşsizlik, ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılık gösterse de çoğu ülkenin önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bu sorunun hafifletilmese hatta mümkünse ortadan kaldırılması, en büyük amaçlardan biridir. Çünkü birçok sorunun kaynağı ve destekleyicisi, işsizliktir (Ünsal, 2000: 14).

İşsizlik sorununun, birçok nedeni olmakla birlikte çalışmamızda ekonomik nedenler ve sosyal nedenler olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

2.4.1. İşsizliğin Ekonomik Nedenleri

İşsizliğin ekonomik nedenleri; ekonomik krizler, kamu ve istikrar politikaları, yapısal işsizliğin ortaya çıkması, etkin ücret ve verimlilik, içerdeki ve dışarıdakiler olgusu, küreselleşme ve çok uluslu şirketler şeklinde sıralanmaktadır.

2.4.1.1. Ekonomik Krizler

Ekonomik kriz sürecinde endüstri ilişkilerinin niteliğine ilişkin olarak belirtilen paradoksal durum, esas itibarıyla, daralan emek talebinden gelmekte ve bu doğrultuda yaygınlaşan işsizlik başta sendikalar olmak üzere emek cephesinin tüm unsurları ile birlikte ciddi ödün pazarlıkları içerisine girmesine yol açmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar işsizlik sorununun ekonomik krizlerin en çok ekonomik maliyetini teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Buna göre; konjonktürel daralma döneminde istihdam hacminin yaklaşık olarak %1.5 oranında daraldığını ve işsizlik oranının ise %2.7 oranında artış kaydettiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte istihdama ilişkin göstergelerin resesyona öncesi seviyeye ulaşabilmesi için en az iki yıllık bir süre gerektiği ileri sürülmektedir (Ongan, 2005: 81-82).

Şüphesiz ekonomik krizlerin işsizlik üzerinde doğrudan ve önemli bir etkisi vardır. Belki de işsizliğin en önemli nedeni ekonomik daralmaya bağlı krizlerdir. Sonuçta ekonominin durgunluğa girdiği bir dönemde, işverenler geleceğe yönelik belirsizlikler yüzünden mal ve hizmet üretimini durdururlar ve maliyetleri aşağı çekmek için işçi çıkarma yollarına girerler. Bu da işsizliğin doğmasına yol açar (Demirhan, 2015: 31).

2.4.1.2. Kamu ve İstikrar Politikaları

Bazı iktisatçılara göre, hükümetlerin insancıl politikaları doğal işsizlik oranının yukarı kaymasına neden olmaktadır. Bu alanda adından sık sık söz edilen durum işsizlik sigortasıdır. İşsizlik sigortası insanlar için bir güvence ortamı sağlayarak iş arayanların daha yavaş hareket etmelerine neden olmaktadır. Ayrıca insanlar düşük ücretli işleri kolaylıkla reddedilmektedir. Böylece işsizlik oranı daha yüksek olmaktadır. İşsizlik oranı diğer kamusal transfer harcamalarından ve insanların refah düzeylerinin yükselmesinden de kaynaklanmaktadır (Parasız, 1998: 280). Ülkemizde işgücü piyasasının sürekli olarak izlenebilmesini sağlayan bir sistem bulunmamaktadır. Bu bağlamda sağlıklı ve sürekli bilgi temini sağlanamadığından, işgücü piyasasına ilişkin doğru ve etkili politikalarda oluşturulamamıştır.

IMF destekli istikrar politikaları, ekonomideki istikrarsızlığın nedenini yüksek talep artışına bağladığı için istihdamı göz ardı eden politikaların uygulanmasını sağlayarak işsizliğe neden olmaktadır. Hükümetlerin kısa vadeli siyasal hedefleri gütmesi dolayısıyla, sorunu tamamen çözmek yerine geçici önlemler almaktan öteye geçmeyen IMF istikrar politikaları işsizliğe neden olmaktadır.

2.4.1.3. Yapısal İşsizliğin Ortaya Çıkması

Ekonomide oluşan yapısal değişiklikler işsizliğe yol açabilir. Örneğin, mallara yönelik talebin bileşimi değişince emek talebinin yapısı da değişir. İşgücü bu yeni duruma tam olarak uyum sağlamasına kadar ortaya çıkan işsizlik “yapısal işsizlik” olarak adlandırılır. Bu tür işsizlik, işgücünün beceriler, meslekler, sektörler ve coğrafi dağılım açısından yapısının işgücü talebinin yapısıyla tam olarak uyuşmamasından kaynaklanır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 364).

Ekonomik büyüme de emek talebinin yapısını değiştirir. Örneğin, bir bölgede emek talebi artarken bir başka bölgede azalır. Vasıfsız işgücü talebi azalırken eğitilmiş ve yüksek kaliteli emek talebi artmaktadır. Aynı şekilde ekonomik gelişmeyle birlikte, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine işgücü kayması yaşanmaktadır. Talepteki bu değişimleri karşılayabilmek için işgücünün yapısı değişmelidir. Yapısal işsizliğin bir türü de teknolojik değişimlerden kaynaklanır. Geleneksel olarak nispeten

bol emek kullanan endüstrilerin zamanla makineleşmesiyle buralarda istihdam edilen işgücü azalmaktadır. Bu şekilde üretimde sermaye yoğunluğunun artmasıyla oluşan işsizliğe “teknolojik işsizlik” denir. Teknolojik gelişmenin önüne set çekilmeyeceğine göre bazı sektörlerde ortaya çıkan işgücü başka alanlarda istihdam edilmelidir. Nitekim tarihi seyir böyle olmuştur. Tarımda verimliliğin artmasıyla açığa çıkan işgücü fazlası sanayi sektörüne kaymış, zamanla sanayide de emek yoğunluğunun düşmesiyle hizmetler sektörü büyük ölçüde genişlemiştir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 364).

Emek talebinin yapısındaki değişimin hızı arttıkça ve işgücünün bu değişimlere uyum gösterme hızı düştükçe yapısal işsizlik artar. Sendikalar kısa dönemde firmaların istihdam ettikleri işgücünü değiştirmesine engel olarak endüstrinin etkinliğini kaybetmesine ve uzun dönemde ciddi şekilde yapısal işsizliğe yol açabilirler.

2.4.1.4. Etkin Ücret ve Verimlilik

Etkin ücret modelinde, işveren üretkenliği arttırmak için çalışana ödediği ücreti bir motivasyon aracı olarak kullanmaktadır. İşgücü verimliliğini arttırmak için nispeten yüksek ödenen ücrete de “etkin ücret” adı verilmektedir. Bireysel motivasyonun önem taşıdığı ve performans denetlemesinin zor olduğu büyük ölçekli işletmelerde, emeğin verimliliğini arttırmak için etkin ücret yüksek bir oranda belirlenmelidir. Bu durumda ücret işgücü piyasası denge ücret düzeyinden daha yüksek olacaktır. Sonuç olarak işsizlik oranı artış gösterecektir (Ayhan, 2008: 9).

2.4.1.5. İçerdekiler ve Dışarıdakiler Olgusu

İçerdekiler ve dışarıdakiler modelinde, işverenin haliz hazırda işyerinde çalışmakta olan “içerideki” işçileri işten çıkararak yerine iş arayan “dışarıdaki” işçileri almanın bir maliyeti olduğu belirtilmektedir. İşten çıkarma ve işe alma ile ilgili kanuni ve idari yükümlülüklerin getirdiği maliyetin yanı sıra işveren için, yeni işe alınan kişinin iş başındaki eğitimi ve oryantasyon dönemindeki düşük verimliliği ile ilgili bir maliyet de söz konusudur. Bu maliyetin farkında olan “içerdekiler”, yani mevcut çalışanlar, bu durumu ücret pazarlığında kârdan paylarını arttırmaya yönelik bir koz olarak kullanırlar. Mevcut işçiyi işten çıkararak yerine yeni birini işe almanın maliyeti ne kadar yüksek ise ki bu yasal ve idari yükümlülüklerin yanı sıra etkin ücret modelinde olduğu gibi işin

niteliği ile de ilgilidir, “içerdekilerin” işvereniden talep edeceği ücret o kadar yüksek olabilir (Snower, 2001: 165).

İşsizliğin düşük olduğu piyasalar işverenin mevcut çalışanın yerine yenisini bulma olasılığını azaltarak maliyeti yükseltir ve dolayısıyla “içerdekiler” in ücret taleplerinin yükselmesine yol açabilir. Aynı şekilde yükselen işyeri ya da sektörel kârlılığın pay oranını artıracığı ve haliyle daha yüksek ücret taleplerinde bulanacakları gibi bir ilişki kurmak mümkündür. Sendikal örgütlenme ya da toplu iş sözleşmeleri gibi kurumsal unsurların ise, bir çeşit istihdam güvencesi işlevi görerek içeridekileri dışarıdakilerle değiştirmenin maliyetini, haliyle de ücretleri arttırıcı bir rol oynadığı öne sürülür. Bu noktada “eşitleyici farklar” adındaki farklı bir modelden bahsetmekte fayda var. Bu modele göre ücretlerin belirlenmesinde rol oynayan unsurlardan biri de yapılması gereken işin doğası, işin bulunduğu coğrafi bölge, sektör veya işyerinin birtakım nitelikleridir. Örneğin zor çalışma koşulları içeren maden işçiliği, ya da yaşam tehlikesi içeren polislik gibi bir iş, ücret belirleyici diğer unsurlar sabitlendiğinde, gerekli işgücü arzını yaratabilmek açısından nispeten daha yüksek ücret ödemek durumundadır. Benzer şekilde çalışma koşulları açısından çekici olmayan işyerlerinde ya da yaşam koşulları açısından çekici olmayan bölgelerde, gerekli işgücü arzını oluşturabilmek açısından, işverenin yine nispeten yüksek ücretler önermesi gerekebilir. Bu da benzer işgücü piyasası niteliklerine sahip çalışanlar arasında farklı ücret ödemelerinin bulunmasını yani “eşitleyici farkları” açıklamak için kullanılır (TÜSİAD, 2004: 89-90).

Görüldüğü üzere yukarıda bahsi geçen alternatif modeller standart neo-klasik işgücü piyasası modelinden farklı olarak işsizliğin sürekli bir olgu olarak işgücü piyasasında var olduğu yeni bir “denge” kavramı içermektedirler. Buna göre işsizlik karşısında dahi işveren, ücretleri indirip yeni kişileri işe almamaktadır; zira ücretlerin düşmesi her şeyden önce işyeri içerisinde çalışanların motivasyonunu ve verimliliğini düşürecektir. Ayrıca sendikal örgütlenmenin olduğu durumlarda zaten böyle bir düşüş kurumsal olarak engellenecektir. Haliyle ücretler belirli bir oranda işsizliği de içeren bir denge durumunda belirlenmektedir (TÜSİAD, 2004: 89-90).

2.4.1.6. Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler

Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketler olarak adlandırılan oluşumlar ortaya çıkmıştır. İki ya da daha fazla ülkede, varlıkları, fabrikaları, madenleri, satış ofislerini kontrol eden bütün girişimler çok uluslu şirketler (ÇUŞ) veya ulus ötesi şirketler (UÖŞ) olarak ifade edilmektedir (Soyak ve diğerleri, 2002: 215).

Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketler artık dünyadaki pek çok ülkeden daha büyük ekonomik güce sahip olmuştur (Habermas, 2002: 63). Bu nedenle üçüncü dünya ülkeleri çok uluslu şirketlerin sermayelerini kendi ülkelerine çekebilmek için çeşitli düzenlemelere başvurmuşlardır. Örneğin; sermaye ve teknoloji sıkıntısı çeken az gelişmiş ülkeler yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için koruyucu iş hukuku mevzuatının çalıştırılmaması, sendika ve toplu iş mücadelesinin yasaklanması, özel yatırımcının her türlü imtiyazlarla korunması, vergi muafiyeti ve vergi indirimi uygulamaları, çevre koruma masraflarının alınmaması, sanayi bölgelerinin parasız olması gibi teşvik tedbirleri getirebilmektedir (Kutal ve Büyüksulu, 1996: 35).

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ucuz emek rezervleri, üretim maliyetini düşürdüğü ve sermayelerinin artmasını sağladığı için çok uluslu şirketlerin iştahını kabartmaktadır. Bu nedenle şirketler yatırımlarının büyük bir bölümünü bu bölgelere taşımaktadır. Bu durum sanayileşmiş ülkelerde vasıfsız işçilerin işlerini kaybetmelerine, işe sahip olanlar arasında ise ücretlerin düşmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise vasıfsız işgücü istihdam edilerek emek sahipleri sömürülmekte ve bu ülkelerdeki vasıflı işgücü, işsizlik hadisesi ile karşılaşmaktadır (Yılmaz ve Çetin, 2007: 18-19).

2.4.2. İşsizliğin Sosyal Nedenleri

İşsizliğin sosyal nedenleri; hızlı nüfus artışı ve iç göç, beyin göçü, beşeri sermaye ve eğitim, kayıt dışı istihdam sorunu şeklinde sıralanmaktadır.

2.4.2.1. Hızlı Nüfus Artışı ve İç Göç

Gelişmekte olan pek çok ülkede nüfus artış hızı yüksek olmakla birlikte ekonomik yapı içinde işgücünü karşılayacak istihdam artışı tarım dışındaki diğer

sektörlerde oluşturulamamaktadır. Sonuç olarak işgücüne katılım kayda değer bir artış göstermemektedir (Karabulut, 2007: 30).

Göç olgusunun en önemli sonucu istihdam ve işgücü yapısında değişime neden olmasıdır. Göç, işgücü piyasası açısından, emek arzına karşı yeterince talep oluşturamayan yerlerde işsizliğin kente taşınması durumudur. Bu ise kentsel alandaki işsizler için bir rekabet unsuru (yedek işgücü deposu) oluşturmuştur. Bu rekabet ücretlerin düşmesine ve kayıt dışılığın artmasına yol açarak çalışma koşullarını olumsuz etkilemiştir. (Başel, 2006: 308-309).

İç göç hareketleri coğrafi hareketlilikle birlikte, bireyler açısından mesleki hareketlilik olanağı da sağlamaktadır (Erkal ve Baloğlu, 1997: 180). Bu mesleki hareketlilik işgücünün hem mesleki mevkiine, hem iş kolu yapısına, hem de mesleklerine yansımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ve bu arada Türkiye’de de kırdan kente yaşanan göç, mesleki mevki bakımından erkek nüfus ve ailenin diğer bireyleri üzerinde işçileşme etkisi yapmıştır (İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün, 1998: 211).

Öte yandan, gelişmiş ülkelerde son dönemlerde yapılan çeşitli çalışmalar, özellikle evli kadınların daha önceki bulguların aksine son dönem yapılan göçlerde işgücüne katılma olasılığının artma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Cooke ve Bailey, 1996: 44). Fakat gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, özellikle kente göçten sonra işgücü arzının dışında kalmaktadır. Kırdan ücretsiz aile işçisi olarak iktisadi faaliyetlere katılan kadınlar, kentte evlerine çekilmektedir. Bu ilk göçen ailelerin kadınları için çoğunlukla bu şekilde gerçekleşmektedir.

Gençlerin durumu ise farklılık göstermektedir. Yaş, cinsiyet ve kırsal kesimden kentlere göç gibi faktörler, gençlerin istihdam şartlarını etkilemektedir. Hızlı nüfus artışı ve nüfusun genç bir yapıya sahip olması, hiçbir tecrübesi olmayan genç insanların işe alımında olumsuz bir etki yapmakta, genç kadınlar ise genç erkeklere nazaran daha da şansız durumda bulunmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde kırdan kente göçe katılanların çoğunu genç yaş grubu oluşturmakta olup kırdaki gizli işsizlik, bu şekilde kentte açık işsizliğe dönüşmektedir (Murat, 1995: 185-187).

2.4.2.2. Beyin Göçü

Yeterli istihdam alanlarının yaratılmaması ve nitelikli beşeri sermayeye gereken değerin verilmemesi nedeniyle ülkeler beyin göçüne maruz kalmaktadır. Yetişmiş ve nitelikli işgücü daha iyi şartlar yakaladığında ülke değiştirmektedir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelere doğru yaşanmaktadır. Nitelikli işgücüne ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkeler beyin göçü nedeniyle ekonomik büyüme ve kalkınma yaşayamamaktadır. Nitelikli işgücünün göçü ve yeterli sermaye birikiminin sağlanamaması gelişmekte olan ülkelerin başa çıkmakta zorlandıkları ekonomik sorunların başında gelmektedir (Ayhan, 2008: 12).

2.4.2.3. Beşeri Sermaye ve Eğitim

Üretime katılan kişinin sahip olduğu ve genel anlamda insanın niteliğini vurgulayan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerler, beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir (Tansel ve Güngör, 1997: 532). Çünkü söz konusu değerler; üretimde kullanılan diğer faktörlerin daha verimli değerlendirilmesine imkân vermekte ayrıca yeni teknolojilerin icadı ve rasyonel bir şekilde kullanılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artmakta ve ülke ekonomisi daha hızlı kalkınabilmektedir (Karagül, 2003: 81).

Nitelikli beşeri sermayenin bir ekonomiye olan katkısı en az sermaye kadar önemlidir. Yeni teknolojilerin üretilmesi ve üretim aşamalarında kullanılabilmesi için nitelikli beşeri sermaye şarttır. Ülkeler ancak sağlam eğitim programları uygulayabildiği zaman nitelikli beşeri sermayeye sahip olabileceklerdir. Nitelikli işgücüne sahip olabilmek için ayrıca sağlam sağlık politikalarının bulunması da gereklidir (Ayhan, 2008: 10).

Robert Barro ve diğer araştırmacılar, birçok ülkeyi kapsayan ve büyüme hızlarını karşılaştıran ampirik çalışmalar yapmışlardır. Bu araştırmalarda; yoksul ülkelerin zengin ülkeleri yakalamasını önleyen faktörün fiziki sermaye yatırım eksikliği değil, insan sermayesine yatırım eksikliği olduğunu ortaya koyan sonuçlar elde etmişlerdir. Barro, farklı ülkelerde ulaşılan ve insan sermayesi olarak bilinen eğitim düzeyi ile verimlilik artışı arasında güçlü bir bağın bulunduğunu gösteren kanıtların

olduğunu ifade etmiştir (Barro, 1992: 27-29). İlgili çalışmada Barro ilave bir yıllık eğitim düzeyinin iktisadi büyümeyi %0.44 oranında arttırdığını tespit etmiştir (Barro, 1998: 5-6).

2.4.2.4. Kayıt Dışı İstihdam Sorunu

İlgin'in tanımına göre kayıt dışı istihdam, "Çalışanların yeterli çalışma standartlarına sahip olmadan, asgari yaş haddi, asgari ücret hakkı, fazla mesai ücreti ve işyeri çalışma standartları gibi konulardaki düzenlemelere uyulmadan, sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödendiği ya da hiç ödenmediği istihdam türü şeklinde tanımlanmaktadır" (İlgin, 1995: 39). Bu durum genel olarak kamu otoritesinin, özel olarak da vergi idaresinin ve sosyal güvenlik kurumlarının bilgisi ve denetiminin dışında kalmakta ve bu süreç bir takım mali, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmaktadır (Güloğlu, Korkmaz ve Kip, 2003: 53).

Kayıt dışı istihdam sorunu kayıt dışı işçilik kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram Türkiye için çözülmesi zor bir sorun haline gelmiştir. Hızlı nüfus artışı, köyden kente göç, emek arz ve talep edenler üzerindeki artan maliyetler evde iş yapma, taşeron işçi çalıştırma, , ücret kesintileri, sosyal güvenlik sistemindeki aksaklıklar ve sendikasız işçilerin azlığı kayıt dışı işçiliğin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca şirketler arasındaki rekabet baskısı part-time çalışana olan talebi arttırmaktadır. Ancak bu durum emek faktörünün kayıtlı olarak değil kaçak şekilde çalışmasına neden olmaktadır. Kayıt dışılık sadece çalışanın sistemde görülmemesi değildir. Eğer maaşların bir kısmını açıktan tahsil ederek ücreti düşük gösteriyor ve vergide indirim yoluna gidiliyorsa da kayıt dışılık söz konusudur (Karadeniz, 1999: 252). Bu durum bir yandan haksız rekabete, diğer yandan da kamu gelirlerinde kayıplara yol açmaktadır. Kayıt dışılıkla mücadele işgücü maliyetleri düşürülmeksizin yapıldığında, işsizlik arttıracaktır. Sonuç olarak; kayıt dışılığının azaltılması isteniyorsa ilk olarak maliyetlerin düşürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde işsizlik artacaktır (TÜSİAD, 2004: 198-199).

2.5. İşsizliğin Maliyetleri

İşsizliğin işsiz kalan kişiye zararı yalnızca gelirinin düşmesi veya yok olması nedeniyle yaşam standardının düşmesi değil, bazı olumsuz psikolojik etkilere de yol

açmasıdır. Bu nedenle işsizliğin maliyeti, sosyal maliyet ve ekonomik maliyet olmak üzere iki grup altında incelenmektedir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 370):

- İşsizliğin sosyal maliyeti; iş ve gelir sahibi olmayan kimselerin refah seviyelerinin düşmesi, yakın çevrelerinin olmaması veya yakın çevrelerini kaybetmeleri, işsiz olan kimsenin kendisine değer vermemesi veya kendilerini değersiz hissetmeleri gibi birtakım negatiflikler doğrudan işsizliğin sosyal maliyetidir, denebilmektedir. İşsizliğe bağlı olarak aile gelirinin azalması, aile bireyleri arasındaki ilişkilere de çok ciddi zararlar vermektedir. Zaten gelirini kaybeden işsizlerin sağlık harcamalarını da kendisinin karşılamak zorunda kalması ve çoğu kez bunu yapamaması, işsizliğin insan sağlığı üzerinde de önemli olumsuz etkilere yol açması ile sonuçlanmaktadır. Ancak işsizliğin bu tür kişisel ve çoğu psikolojik olan etkilerini ölçmek çok güçtür. Bununla beraber istihdam azalışına paralel olarak kapkaç, hırsızlık, alkol, fuhuş gibi birtakım dolaylı yasa dışı işlerin ortaya çıkması, işsizliğin dolaylı sosyal maliyeti olarak kabul edilmektedir.
- İşsizliğin ekonomik maliyeti; işsiz olan kişilerin çalışmamlarından dolayı “gerçekleştirilemeyen üretimi” ifade etmektedir. Bu yönüyle işsizlik kaynaklar ile istekler arasındaki dengesizlik mücadelesini zorlaştırmaktadır. İşsizliğin iktisadi maliyeti, Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla açığı (GSYİH açığı) kavramı ile ölçülmektedir.

$$\text{GSYİH açığı} = \text{Reel GSYİH} - \text{Doğal GSYİH} \quad (1.6)$$

Yukarıdaki eşitlikte, doğal GSYİH, işsizlik oranının doğal işsizlik oranına eşit olduğu durumdaki (tam istihdam durumundaki) reel GSYİH’yi göstermektedir ve potansiyel GSYİH diye de nitelendirilir. Dolayısıyla da reel GSYİH ile doğal GSYİH arasındaki negatif fark, işsizliğin üretimde yol açtığı kaybı yansıtmaktadır. Ekonomi tam istihdamda olmadığı için hâsılada ortaya çıkan kayıptır. Bu kaybı Okun kanununu kullanarak da tahmin edebiliriz. Okun kanuna göre, ABD için işsizliğin doğal oranının üstündeki her bir puan artışı, ekonominin hasılasının potansiyel hasılanın %2.5’i kadar azalmasına yol açmaktadır. Örneğin, 1991 yılında doğal işsizlik oranı %5.5 ve fiili işsizlik oranı

%6.8 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre ABD ekonomisi tam istihdamdayken üretebileceği hâsılanın yaklaşık %3.25 kadar daha altında bir hâsıla üretmiştir ki bunun değeri 187 milyar US\$ olup yaklaşık Türkiye'nin 1991 yılı GSYH'sı kadardır.

İşsizliğin gelir dağılımı üzerindeki etkisi dikkate alınmalıdır. Burada işsizliğin yol açtığı toplam gelir kaybından bahsedilmekle beraber bunun ekonomideki farklı bireyler ve gruplar arasındaki dağılımından söz edilmemiştir. İşsizlik özellikle fakir tabakayı oluşturan vasıfsız işçileri daha büyük sıkıntıya sokmaktadır. Daha önceki yüksek geliri ile belli bir servete sahip olanlar ise işsizliğin baskısını daha hafif olarak atlatmaktadırlar. Şu halde işsizlik oranının düşürülmesinin yararı yalnızca üretim kaybını önlemek değil aynı zamanda gelir dağılımını iyileştirmek biçiminde de ortaya çıkacaktır. Diğer önemli bir nokta da, bireyin işsiz kalması toplumun da büyük bir kayba uğramasına sebep olur. Çünkü ücretlerinden vergi ödemektedir. Ayrıca işsizlik sigortası kapsamında işsizlere yapılan ödemeler de çalışan kesimden alınan vergilerle finanse edilmektedir. Şu halde bir bireyin işsiz kalmasının topluma maliyeti, ortaya çıkan hasıla kaybı, bunun yol açtığı vergi azalışı ve yapılan işsizlik sigortası ödemelerinin toplamıdır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2013: 371).

2.6. İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Ekonomi Politikaları

İşsizlik sorunu ile mücadelede kullanılan politikalar makro ve mikro iktisadi politikalar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Makroekonomik politikalar para, maliye ve gelirler politikasından oluşmaktadır. Mikro iktisadi politikalar ise pasif ve aktif istihdam politikası şeklinde sınıflandırılmıştır (Uçan, 2017: 45).

2.6.1. Makroekonomi Politikalar

İşsizlikle mücadelede uygulanan makroekonomi politikaları; para politikası, maliye politikası ve gelirler politikası şeklinde sıralanmaktadır.

2.6.1.1. Para Politikası

Merkez Bankası, bir ekonomide para politikasının icracısı konumundadır. Merkez Bankası para politikalarını icra ederken belirlediği nihai hedeflere ulaşmak için

para politikası araçlarını kullanmaktadır (Teber, 2014: 35). Söz konusu bu politika araçları Merkez Bankasının para ve kredi hacmini değiştirmek için kullandığı metotlardır.

Aktan'a göre örneğin bu politikaların başında; "disponibilite oranı, reeskont politikası, zorunlu karşılık oranları, yasal karşılık politikası ve açık piyasa işlemleri (APİ)'ler gibi temel politika araçları bulunmaktadır. Merkez Bankası para çarpanı veya parasal taban büyüklüğü ile ekonomide para politikası araçları üzerinde baskı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda APİ ve reeskont politikası parasal tabanının büyüklüğünü etkilemek suretiyle para politikası araçları konumundayken zorunlu karşılık politikaları, para çarpanının büyüklüğünü ortaya koymaya yönelik faydalanılan para politikası aracı olarak görülmektedir. Politika amaçları, para politikası araçları kullanılarak varılmak istenen son amaçtır. Bu amaçlar; tam istihdam dengesinin sağlanması, ekonomik büyüme hızının yükseltilmesi, ekonomide fiyat ve kur istikrarının sağlanması, faiz haddi istikrarının sağlanmış olması, mali mekanizma istikrarının sağlanmış olması, para politikasının ulaşmak istediği hedefler olarak bilinmektedir. Ancak bu hedefleri arasında takasın varlığı da söz konusudur. Bu sebeple Merkez Bankası bu hedefler içerisinde herhangi bir hedefi nihai hedef olarak seçmesi gerekmektedir" (Aktan, 1998: 5).

Günümüz koşullarında para politikasının temel hedeflerinden biri fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Yani bir ekonomide fiyat istikrarı sağlandığı sürece diğer söz konusu hedeflere kolayca varılabileceği düşünülmektedir. Ancak istihdam meselesi ekonominin diğer hedeflerinden daha farklı bir önem arz etmektedir. Bu da para politikalarında fiyatlar genel seviyesinde yükselişlerin önlenmesi için NAIRU yani enflasyonu hızlandırmayan işsizlik haddinin yanında fiyat istikrarı hedefinin belirlenmiş olması bu politikanın temel dayanağı olması gerekmektedir. Para politikası ekonominin konjonktürü göz önünde bulundurularak genişletici ve daraltıcı politikalar belirlenerek uygulanmaktadır. Daraltıcı ve genişletici politikalardan ziyade, para arzı kontrolünün önemi dikkate alınmaktadır (Bekiroğlu, 2010: 62).

Ekonomide işsizlik sorununun bulunduğu varsayımından hareketle, makroekonomik yapı içerisinde genişletici bir para politikası uygulandığı takdirde, faiz

hadleri düşmektedir. Bu süreci aktarım mekanizması aracılığıyla ortaya konulabilmektedir. Söz konusu mekanizma para talep ve arzındaki değişimlerin toplam talebi etkilemesine neden olan mekanizmayı ifade etmektedir. Bu mekanizmanın işleyişi üç aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşamada faiz haddi ile para piyasası arasındaki denge ilişkisidir. İkinci aşama ise; yatırımlar ve faiz haddi arasındaki nedensellik bağıdır. Son ve üçüncü aşamada ise; toplam talep ve yatırım arasındaki nedensellik ilişkisidir (Teber, 2014: 36).

Para talebinde bir kayma ya da para arzında bir değişme olduğu takdirde faiz haddi değişmektedir. Örneğin, para arzının arttığı bir durumda aynı zamanda likidite tercihi özelliğinin değişmediği düşünülürse, denge faiz haddinde para arz fazlası oluşabilmektedir. Para arzı fazlasının ortaya çıkması durumunda faiz haddinin düşmesi söz konusu olmaktadır. Varsayım gereği para arzı ver iken para talebinde bir artışın yaşanması, denge faiz haddinin yükselmesine neden olacaktır. (Teber, 2014: 36).

Bir ekonomide para talep veya arzındaki değişmelerin sebep olduğu parasal değişimler, faiz hadlerinin değişmesini de beraberinde getirmektedir. Faiz haddindeki değişmeler toplam harcama üzerinde de bir değişme yaşanmasına neden olmaktadır. Faiz hadlerinin düşmesi borçlanmanın maliyetini düşürmek amacıyla yeni yatırım harcamaları oluşturacaktır. Yatırım harcamaları ile faiz hadleri arasındaki bu negatif ilişkiye “yatırımın marjinal etkinliği” özelliği denmektedir (Bekiroğlu, 2010: 64).

Aktarım mekanizması bir bakıma gerçek harcama akımlarının ve parasal güçlerin bağlantılarını sağlamaktadır. Dolayısıyla para talep veya arzındaki değişmeden, tahvil fiyatlarında ve de faiz hadlerinde bir değişmeye neden olacaktır. Bununla beraber yatırımlarda bir değişmeye ve akabinde ise toplam talepte bir değişimin yaşanmasına yol açmaktadır (Bekiroğlu, 2010: 64).

2.6.1.2. Maliye Politikası

Maliye politikası; devletin hedeflerine ulaşması için ekonomiye vergi, borçlanma, harcamalar aracılığıyla yapmış olduğu birtakım müdahalelere denmektedir. Siyasi otoritenin hedeflerine varabilmesi için kullanmış oldukları maliye politikalarının araçları ise kamu harcamaları, kamu gelirleri ve borçlanmalarıdır (Uçan, 2017: 48).

Maliye politikası kavramının iktisat politikalarına Ekonomik Buharla birlikte girmeye başladığı görülmektedir. Toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan iktisadi kriz ile meydana gelen işsizliği azaltmak adına doğru bir talep metodunun gerekliliği meydana gelmiştir. Bundan ötürü de en önemli araçların maliye politikası araçları olduğu belirlenmiştir. Karar birimleri daha fazla kamu giderleri yapmayı, vergi hadlerini düşürmeyi vaatlerinde bulunan partiyi iktidara getirdiği görülmektedir. Bu yıllarda işsizlere geniş çaplı işsizlik yardımı yapılmış ve sosyal güvenlik harcamaları artmıştır. 1970’li yıllara kadar maliye politikasının önemini koruduğu görülmektedir. Ancak 1970’li dönemlerde ortaya çıkan stagflasyonist sürece Keynesyen İktisat Politikaları çözüm getiremediği görülmüştür. Bu nedenle Keynesyen maliye politikasının önemini yitirdiği düşünülmektedir.

Uçan’a göre; “maliye politikasının en etkili olduğu dönemin 1930-1970 arası olduğu ve günümüzdeki maliye politikasının, bu dönem anlayışından uzak olduğu görülmektedir. Ayrıca 1980’li dönemlerden bu yana yasal koşullar içerisinde uygulanmaktadır. Maliye politikası uygulamaları için yasa koyucu tarafından farklı farklı yasalar yapılmıştır. Bu bağlamda her mesele için uygulanacak politikanın önceden kanuni olarak belirlenmiş olmasıyla beraber, bir iktisadi negatiflik meydana geldiğinde mali önlemler almak için kanun yapma sürecine derhal gidilmeyeceğinden politika gecikmelerinin önleneyeği düşünülmektedir” (Uçan, 2017: 48-49).

Sonuç olarak, Modern Maliye Politikasını Keynesyen iktisadi yaklaşımın bir ürünü olarak tanımlamak mümkündür. Keynesyen yaklaşımın zaman içerisinde gelişmesiyle beraber, mali araçların da iktisadi ve sosyal şartlara entegrasyonunun artarak geliştiği görülmektedir. Siyasi iktidarların iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilmek için iktisadi ve sosyal hayatı idare ve sevk edici müdahalelerde bulunması, alacağı ekonomik ve mali kararlarla teşvik edici ve zorlamalarda bulunması tercih edilmektedir. Siyasi iktidarlar bu politika uygulamalarını, demokratik hukuk düzeni içinde, güven verici bir zeminde halka benimseterek uygulayabileceğini düşünmektedir (Bulut, 2006: 104).

2.6.1.3. Gelirler Politikası

Gelirler politikası, doğrudan ücret ve fiyatlarda yapılan değişimlerle gerçekleşen politikalar. Gelirler politikası toplam gelirin bölüşüm sürecine etki ederek bu bölüşümün enflasyon ve işsizliğe neden olmamasını sağlamayı amaç edinmiştir (Ataman, 2010: 91).

Gelirler politikası, pratikte fiyat ve ücret standardı ya da kontrolleri olarak da ifade edilebilmektedir. Bu politikalar parasal ve mali önlemlerden ziyade; kâr, faiz, rant ve ücret gibi tüm hizmet ve mal fiyatlarını etkilemektedir. Bunun yanında gelirler politikası, üretim kaynaklarının gelirlerini direkt olarak etkileyen politikalar olarak da ifade edilmektedir. Bu bağlamda nominal gelir ve fiyat yükselişlerine direkt müdahaleler aracılığıyla kontrol altında tutabilmek için kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle ücret ve fiyatlarda istikrarın sağlanabilmesi için ücret ve fiyatların direkt olarak piyasa şartlarına bırakılmadan kontrol altında tutulması öngörülmektedir (Uçan, 2017: 50).

Bekiroğlu'na göre; "20.yy'nin ilk yarısından itibaren gelişim kaydeden gelirler politikası, Batı Avrupa ekonomilerinde değişen iktisadi şartlarla birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan iktisadi krizlere karşı klasik iktisat yaklaşımının soruna karşı çözüm üretmemesi ve klasik iktisat yaklaşımı savunucularının meseleye duyarsız yaklaşması klasik kurama karşı tepkilerin artmasına yol açmıştır. Söz konusu bu tepkiler üzerine J.M.Keynes, 1936 yılında genişletici maliye ve para politikalarının uygulanması sonucunda devam eden iktisadi depresyonun ortadan kalkabileceğini savunan bir eser yayımlamıştır. Buna karşın 1970'li dönemlerde baş gösteren stagflasyonist süreç yani enflasyonun, durgunluğun ve işsizliğin aynı anda görülmesi ekonomide yeniden iktisadi istikrarsızlık döneminin baş göstermesine neden olmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde iktisat politikası hedefleri için yalnızca maliye ve para politikalarının yeterli düzeyde tatmin edici olmadığı saptanmış ve gelirler politikasının önem kazanmasına katkıda bulunmuştur"(Bekiroğlu, 2010: 67).

Gelirler politikası, gönüllü ve kanunî gelirler politikası olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır: Uzun dönemli (gönüllü) gelirler politikası; hükümetin sınırlı ve dolaylı müdahalelerde bulunması şeklinde sosyal taraflar arasında bir işbirliği sağlamak

amacıyla uygulanır. Kanuni veya kısa dönemli gelirler politikası ise kriz ve savaş gibi olağan dışı zamanlarda belirli bir süre fiyatların ve ücretlerin dondurulması biçiminde uygulanmaktadır. Diğer bir uygulama ise hükümetin emredici müdahalelerinin yerini sosyal diyalogların aldığı durumdur. Böylelikle pratikte gelirler politikasının ücret ve fiyat üzerinde yapılan doğrudan ve dolaylı hükümet müdahaleleri biçiminde gerçekleştiği görülmektedir (Teber, 2014: 43).

2.6.2. Mikroekonomi Politikalar

İşsizlikle mücadele de uygulanan mikro ekonomi politikaları; aktif istihdam ve pasif istihdam politikaları şeklinde iki sınıfa ayrılmaktadır.

2.6.2.1. Aktif İstihdam Politikası

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), “işgücü piyasasını ve iş yapanların iş ile ilgili becerilerini geliştirmek ve daha etkin bir işgücü piyasasının oluşması için teşvik etmeye yönelik tedbirlerin alınmasını aktif istihdam politikası olarak ifade etmektedir” (Biçerli, 2004: 46).

Aktif istihdam politikaları, OECD'nin 1960'larda İsveç'te icra edilen bu politikaların yayınlanması ile ayrı bir politika olarak kabul edilmiştir. Aktif istihdam politikalarının iktisadi büyümeyi özendirerek emeğin yapısal değişmelere entegrasyonunu sağlamasını kolay hale getirmek bunun yanında beşeri kaynakları geliştirmek gibi birtakım hedefleri olduğu görülmektedir (Biçerli, 2004: 147).

1970 ve 1980'li dönemlerde AB ve OECD üyesi ekonomilerde, işsizlik haddinin gittikçe artış kaydetmesi ile birlikte aktif istihdam politikaları tekrar gündeme gelmeye başlamıştır (Varçın, 2004:7). OECD ülkelerinde 1965'te %2, Avrupa Birliği ülkelerinde %3.4 olan işsizlik 1994 yılında ise AB üyesi ekonomilerde %8 ve OECD %11.2 olduğu görülmektedir. Bu bağlamda işsizliğin sebepleri olarak Avrupa Komisyonu bazı çıkarsamalarda bulunmuştur. Bu çıkarsamalar; ücret dışı işçilik maliyetlerinin yüksekliği, mesleki anlamda eğitim faaliyetlerine yeteri düzeyde yatırımın yapılmaması, işgücü piyasalarının yeteri düzeyde etkin olmaması, ekonomik gelişmenin yeterli bir istihdam oluşturmaması ve uzun vadede yapısal işsizlik olarak nitelendirilmektedir. OECD, işsizlik sorunuyla mücadelede izlenmesi gereken istihdam politikalarını şöyle sıralamıştır:

- Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri,
- Mesleki anlamda eğitim faaliyetleri,
- Sübvansiyon edilmiş istihdam anlamında yararlanılan özel sektöre dair istihdam ve ücret sübvansiyonu,
- Kendi işini kuran kimselere yardım edilmesi veya işsizlerin doğrudan kamusal alanda istihdam edilmesi,
- Genç işgücüne yönelik politikalar geliştirilmesi,
- Engellilere yönelik politikalar geliştirilmesi,
- İşsizlik sigortası oluşturulması,
- Erken emeklilik problemine çözüm getirilmesi.

Bu kategorilerden 1–5 arası kategoriler aktif istihdam politikalarını temsil ederken; son iki kategori ise pasif istihdam politikalarını temsil etmektedir (Bekiroğlu, 2010: 70).

Danışmanlık hizmetleri, kişilerin değişen çalışma koşullarına en uygun ve kolay şekilde uyum sağlamalarını öne sürerek, kişileri işlere yerleştirmek ve iş bulmalarına yardımcı olmak üzere geliştirilmiş hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, iş ve meslek danışmanlığı, işgücü piyasası hakkında bilgilendirme, sosyal danışmanlık, iş yerleştirme hizmetleri, toplu çıkarma ve özelleştirme gibi durumlarda endüstriyel uyum hizmetleri ve işgücü açığı bulunan gölgelere taşınma teşviki gibi hizmetler verilmektedir (Körpe, 2003).

Arz yanlı bir politika olarak icra imkânı bulan mesleki eğitim faaliyetleri özellikle genç emek gücü üzerinde uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda genç işgücünün eğitilmiş olmaması emek piyasasında ücretlerin düşmesi yönündeki piyasa baskısına neden olmaktadır. Bir ekonomide ücret sübvansiyonları, işgücünü istihdam edecek firmaların işgücü maliyetlerinin minimize edilmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu maliyetler iki farklı yolla düşürülebilmektedir. Bunlardan ilki, direkt olarak ücret yapısının değiştirilmesi yolu iken; diğeri ise emek sahiplerinin almış olduğu ücretler üzerinden alınan vergilerin düşürülmesi durumudur (Uçan, 2017: 55). Bazı durumlarda devlet, emek talep edenlere program kanalıyla desteklediği belgelenen iş gücünü işe almaları karşılığında, ücretlerin belirli bir bölümünü

karşılıyacağını ya da bu emek talep edenlerin ödeyecekleri vergilerin toplamına bir indirim yapacağını duyurmaktadır (Biçerli, 2004: 78).

Bu bağlamda bir diğer sübvansiyon ise, yeni iş bulanlar için icra edilen sübvansiyonlardır. Yeni işe alınan emek gücünün ücretlerinin bir bölümünün devlet tarafından tedarik edilmesi biçiminde uygulanmaktadır.

Son dönemlerde devlet kendi işini oluşturanlara yardım kapsamında, kendi işini oluşturacak işletmelere ve küçük işletmelere yönelik danışma, teşvik ve eğitim hizmetlerini uyguladığı görülmektedir. İcra edilen politikalar, küçük işletmelerde faaliyette bulunacak yöneticileri eğitmek, küçük işletmelerin vergi yüklerini hafifletmek, yasal düzenlemeleri ve bürokratik işlemleri basite indirmek biçiminde sıralanabilmektedir (Biçerli, 2004: 99).

Kamu yararı gözetilerek çalışma programları kapsamında; istihdama dâhil edilemeyen kimselerin kamuya ait alanlarda ya da kamu faydasına olduğu düşünülen yerlerde geçici bir şekilde istihdam edilmesi ifade edilmektedir (Biçerli, 2004: 121). Bu program kapsamında oluşturulan işlerin yeni işler olmasına ve bunların özel sektör işlerini ortadan kaldırmamasına özen gösterilmektedir (Varçın, 2004: 45).

2.6.2.2. Pasif İstihdam Politikası

Pasif istihdam politikalarında, istihdam oluşturmak, işsiz kişilere iş bulmak ve işsizlik haddini düşürmek yerine, işsiz kimselere belirli bir tutarda iktisadi güvence sağlamaya yönelik tedbirlerle istihdam probleminin olumsuz neticelerini ortadan kaldırmak hedeflenmektedir. Pasif istihdam politikaları, genel manada işsizlik sigortası ve yardımı uygulamaları olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Koray, 2005: 225).

İşsizlik sigortası, çalışmak arzu ve isteğinde olmasına karşın, istemi dışında işini yitiren işçilerin uğradıkları gelir kayıplarının, kısmen de olsa giderilmesini amaçlayan bir tazmin yöntemi olduğu noktasında birleşmektedirler. İşsizlik sigortası, işsizlik riskiyle karşılaşan bireylere gelir güvencesi sağlayan bir sistemdir. Öte yandan, işsizlik sigortasından sağlanan yardımlar sadece nakdî yardımlardan ibaret olmayıp, işçiye yeni bir iş bulmasında yardımcı olunması gibi hizmetleri de içerebilmektedir (Kün, 1979: 127).

Pasif istihdam politikası olarak nitelendirilen başka bir uygulamada işsizlik yardımlarıdır. Öncelikle işçi sendikalarının yardım sandıkları ile gündeme gelen işsizlik yardımları 1990'lü yılların başında önce gönüllü sonra zorunlu sigorta olarak yasallık kazanmıştır (Koray, 2005: 155). İşsizlik sigortası ve işsizlik yardımları arasındaki fark, işsizlik sigortası işçilerin çalışırken ödediği primlerle finanse edilir ancak işsizlik yardımında devlet tarafından finansman sağlanmaktadır (Bekiroğlu, 2010: 74).

İşsizlik sigortası ve işsizlik yardımları dışında bazı ülkelerde farklı pasif istihdam politikaları da uygulanmaktadır. Bu politikalar, erken emeklilik ve kıdem tazminatı gibi çalışma yasalarında yer alan politikalar (Varçın, 2004: 4). Erken emeklilik, iş bulma ihtimali oldukça düşük veya emeklilik olması durumunda bir işsiz kişinin işe yerleştirilmesini kolaylaştıracak tam veya kısmi emekliliği öngören politikadır (Çetin, 2014: 17). Erken emeklilik ile yaşlı işgücünün istihdam dışına çıkarılmasının sağlanması ile işyerlerinde işten atılma durumu ile karşı karşıya kalabilecek genç işgücü istihdamının devamı amaçlanmaktadır (Varçın, 2004: 21).

Kıdem tazminatı, hizmet sözleşmesi belirli hallerde sona eren işçiye işveren tarafından hizmet süresi dikkate alınarak ödenmesi gereken bir miktar paradır. 1475 sayılı İş kanununun geçerli tek maddesinde düzenlendiği biçimi ile yürütülmektedir. Kıdem tazminatı, işten çıkartılacak çalışana işyeri tarafından ödenecek bedeldir (Çetin, 2014: 17). Kıdem tazminatı ile hedeflenen, işten çıkarmanın zorlaştırılması, işten çıkarma yerine işçinin istenen niteliklere uygun hale getirilmesi için eğitime gönderilmesi ya da görev tanımının değiştirilmesi suretiyle iş güvencesinin sağlanmasıdır ve bu tarafla işletmelerde istikrar sağlayan bir özelliğe sahiptir (Varçın, 2004: 20).

2.7. İktisat Okullarında İşsizlik Olgusu

Ekonomi üzerindeki etkileri uzun yıllardan beri tartışılan işsizlik bazı iktisatçılara göre çağımızın en önemli sosyal sorunudur (Lordoğlu, 1986: 78). İşsizlik sorunu her geçen gün daha karmaşık hale bürünmekte mevcut teoriler tarafından açıklanması güç hale gelmektedir. Değişen ekonomik, sosyal hatta küresel koşullar yeni yaklaşımların doğmasına sebep olmaktadır (Ataman, 1998: 59).

2.7.1. Klasik Yaklaşımın Göre İşsizlik Olgusu

Klasik yaklaşımın başlangıcı ünlü İngiliz iktisatçı Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabını yayımladığı 1776 yılı kabul edilmektedir. İlerleyen süreç içerisinde bu anlayışın gelişmesine katkı sağlayanların ise Thomas Malthus, David Ricardo, John Sturat Mill, Jean Baptiste Say olduğu ifade edilmektedir (Tunay, 2007: 156).

Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say, "tam istihdamın görünmez el ile sürekli dengede olacağını Say yasası ile açıklamaktadır." Say yasası, "Her arz kendi talebini yaratır" anlayışı ile bir piyasa ekonomisinin her koşulda tam istihdama ulaşmaya çalıştığını ifade etmektedir (Özkazanç, 2006: 228). Buna göre, üretimde meydana gelen bir artış aynı dönemde kendisi kadar bir talep yaratacaktır. Talepte meydana gelen bu artışın sebebi, üretilen malların satışından doğan ek satın alma gücüdür. Dolayısıyla talep yetersizliğinden meydana gelen bir işsizlik söz konusu olamaz. Piyasadaki "görünmez el" arz ve talebin her zaman dengede olacağını garanti etmektedir. Fiyatların ve aynı zamanda emeğin fiyatı olan ücretin esnek olması emek piyasalarında arz ve talep dengesizliğini ortadan kaldırmaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 2). Şöyle ki ücretler denge ücretini aştığı zaman emek talebi düşüş gösterecektir dolayısıyla emek piyasasında emek arzı emek talebini aşacaktır. Bu durumda emek talebi emek arzından düşük olduğu için emek arzını oluşturanlar arasında oluşan rekabet nedeniyle ücret düzeyi düşecektir. Düşük ücret düzeyi karşısında işçi talebi artış gösterirken bu ücret düzeyinde çalışmak istemeyenlerin emek piyasasından çekileceği gözlemlenecektir. Bu durumda "emek piyasasında emek arz ve talebinin dengeye geleceği ve tam istihdam seviyesinin" sağlanacağı kabul edilmektedir (Bekiroğlu, 2010: 16). Söz konusu yaklaşıma göre, mekanizmanın tam olarak işlevini yerine getirebilmesi için devletin ekonomiye müdahalesine ihtiyaç yoktur (Tunay, 2007: 156).

Tam istihdam seviyesine yaklaştıkça azalan verim yasası dolayısıyla marjinal verim azalırken, marjinal maliyet de artmaktadır. Klasik iktisat teorisi, cari ücretten çalışmak isteyen herkesin iş bulabileceğini öne sürmektedir. Başka bir ifadeyle, klasiklere göre ekonomide istek dışı işsizlik söz konusu olmamaktadır. Bazılarının işsiz kalmalarının nedeni, verimlerinden daha yüksek bir ücret talep etmeleridir. İşsizliğin nedeni işin olmaması değil, kişilerin yeterli derece düşük ücretten çalışmak

istememeleri oluşturmaktadır (Aren, 1989: 22). Piyasa fiyat ve ücret esnekliği sayesinde değişen durumu dengelemeye çalışılırken bu süre zarfında işsizlik söz konusu olacaktır. Bu durumda friksiyonel işsizlik ortaya çıkacaktır (Lordoğlu, 2011: 79). Bu tür işsizliğin kısa dönemli olduğu ve uzun sürmeyeceği görüşü hâkim olduğundan dolayı işsizlik önemli bir sosyal sorun olarak görülmemiştir. Bunun dışında oluşan işsizliğin ise gönüllü işsizlik olduğu savunulmuştur. Bu dönemde kişilerin çalışıp çalışmamak veya işgücü geliri ile boş zaman arasında yapacağı rasyonel tercih sonucunda kişinin işsiz olup olmaması ortaya çıkmaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 1-2).

2.7.2. Marksist Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu

Marks'a göre kapitalist üretim biçimi görece bir fazla nüfus ortaya çıkarmaktadır. Bu fazla nüfusun ortaya çıkması ise sermaye birikimindeki hareketlerin bir sonucudur. Sermaye birikiminin emek talebi üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. Eğer sermaye birikiminin emek talebi üzerindeki etkisi olumlu ise emek talebi artar, değilse düşer. Marks'a göre söz konusu etki genelde düşme yönündedir, yani sermaye birikimi emek talebini olumsuz etkilemektedir. Çünkü fazla nüfus olgusu kapitalist üretim biçiminde kronik bir hal almıştır ve en önemlisi de sermaye birikimi için bunun böyle olması gerekmektedir (Çetin, 2014: 8).

Endüstriyel birikim veya teknolojik ilerleme emek gücü kullanımına bir esneklik getirmektedir ve böylece ücretler düşmektedir. Ancak bu düşüş emeğin gücünü tehdit edecek kadar değil yeniden üretime yetecek bir ücret düzeyinde olacaktır. Kapitalistler emek verimliliğinin daha yüksek olduğu teknolojilere yatırım yapmaktadır. Ancak teknolojik gelişme üretimde birim üretim başına daha çok üretim aracı ve daha az emek kullanılması şeklinde ortaya çıkmaktadır, dolayısıyla emeğin yerini makineler almaktadır. Teknolojik gelişme sermayenin organik bileşiminin artmasına, diğer bir deyişle malların içerdikleri işgücü oranlarının değişmesine neden olacaktır. Ancak yeni teknolojilerin kullanılması üretim maliyetini arttıracığından kar oranları düşecektir. Bu noktada Marksist teorinin en can alıcı noktası olan kapitalizmin buhran teorisinin en önemli ilişkisi ortaya çıkmaktadır: Birikim, birikime kaynak olan karın azalmasına yol açmıştır. Çünkü artık değeri yaratan değişen sermaye git gide azalan bir oranda üretim

süreci içinde yer almıştır. Sonuçta yatırım düşmüştür ve işsizlik ortaya çıkmıştır (Ataman, 1998: 62).

Marksist bakış açısına göre işsizler, yedek işgücü kitlesi olarak ele alınmakta ve kapitalizmin yeniden üretiminde önemli bir işlev görmektedir. Kapitalist yapı, istihdam edilmiş kitlelerin maliyet minimizasyonu önünde engel oluşturmaması için sürekli bir yedek işgücü kitlesine, işsizlere ihtiyaç duymaktadır. Kapitalizmin yeniden üretiminde kar ve sermaye birikimi temel rolü oynamaktadır. Kâr ve sermaye birikimini arttırmaya odaklanan ekonomik yapıda, emek unsurunun maliyetini minimuma indirme ve emek unsurundan maksimum kazanç elde etmek önceliklidir (Kesici, 2010: 13).

2.7.3. Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu

J.M. Keynes 'in 1936'da yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabı, makroekonomi alanının temel çalışmalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu eserinde Keynes, "ekonominin tam istihdam denge düzeyinde" olmasını eleştirmektedir (Demir, 1996: 21).

Keynes istihdam düzeyini neyin belirlediğini bulmaya çalışmış ve kısa dönemde üretimin istihdam düzeyini belirlediği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, üretim ve istihdam düzeylerinin geçmişte elde edilmiş olan sonuçlara göre değil, girişimcilerin ileriye dönük bekleyişlerine göre şekillendiğini vurgulayarak ileriye dönük üretim planlarının boyutunun istihdam düzeyini direkt olarak ilgilendirdiğini belirlemiştir. Keynes'e göre üretimi belirleyen temel öğe, Klasiklerin söyledikleri gibi birikim değil, efektif taleptir (Esen, 2007: 12). Keynes'in tanımına göre efektif talep; "kullanılabilecek bir satın alma gücüyle desteklenmiş taleptir ve belirli bir dönemdeki tüm harcamalara eşdeğerdir" (Çetin, 2014: 9).

Keynes; sendika, toplu pazarlık gibi etkenleri de işgücü piyasası analizine dahil etmiş ve ekonomide eksik istihdam koşullarının varlığını vurgulayarak gönüllü olmayan işsizlik kavramını getirmiştir (Keynes, 2006: 14).

Genel Teorinin etkisiyle tam istihdamın sağlanması, çoğu ülke anayasalarında devletin temel görevi sayılmıştır. Fiyat istikrarına ek olarak, tam istihdamın sağlanması için para politikası araçlarının yanı sıra maliyet politikası da önem kazanmıştır.

Keynes'e göre ekonomi tam istihdama gelinceye kadar fiyatlar genel düzeyinde önemli bir yükselme görülmeyecektir. Bununla birlikte ekonomi tam istihdam düzeyine yaklaştıkça yurt içi üretimden gözlenen darboğazlar nedeniyle fiyatlar genel seviyesi yükselişe geçecektir. Keynes, klasiklerin piyasanın kendiliğinden dengeye geleceği savını reddetmiş, işsizliğin azaltılması için "devletin ekonomiye müdahale etmesi" gerektiğini savunmuştur. Keynesyen analizde fiyat istikrarıyla tam istihdam arasında bir tercih yapılması gerektiği durumlarda bu tercihin tam istihdamdan yana olması gerektiği ifade edilmiştir (Parasız, 1985: 2).

2.7.4. Neo-Klasik Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu

Neo-Klasik yaklaşımın temel prensiplerini arz ve talep kavramı, piyasanın kendiliğinden dengeye geleceği varsayımı, bireylerin rasyonel ve kendi çıkarlarını kollayan seçimlerine olan güven, bunun kendiliğinden toplumsal iyiliği ve gelişmeyi sağlayacağına inanç şeklinde özetlemek mümkündür.

Neo-Klasik emek piyasası analizinde istihdam düzeyinin temelini belirleyen faktör ücret oranıdır. Esnek dolayısıyla hemen uyum gösteren ücret oranları, emek piyasasının her zaman dengeye gelmesini garanti eder. Bu nedenle modelde gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması söz konusu olamaz. Firmaların tek başına ücret düzeyini belirleyemeyecek kadar çok sayıda ve küçük ölçekli oldukları, emek arz eden çok sayıda kişinin bulunduğu emek piyasasında, reel ücret düzeyinde dengeye gelmesini sağlamaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 59).

Her ekonomide daima doğal işsizlik olacaktır. Ancak bu işsizliğin düşük düzeyde olması için piyasanın etkin işlemesi ve büyümenin sürdürülmesi gerekecektir. İşsizliğe engel olmak amacıyla kamusal önlemlerin alınması işsizliği azaltmayacak tam aksine fiyat artışı, işçi çıkarma, yatırımların duraklaması gibi sonuçları beraberinde getirerek işsizliğin artmasına neden olacaktır. Bundan dolayı işgücü piyasasını, nüfus artışını azaltma ve işgücünün niteliğini geliştirme dışında kendi işleyişine bırakmak en doğru yaklaşım olacaktır (Koray, 2005: 214).

Neo-Klasik iktisadın önemli bir kuramı olan Azalan Verimler Kanununa göre, istihdam edilen son emekçinin ürettiği ürün, istihdam edilen işgücü sayısı arttırıldıkça azalma eğilimine girecek, işe alınmış son işçiye ürettiğinin değerine eşit bir ödemede

bulunacaktır. Son işçinin ücreti bütün diğer işçilere eşit olacağından her bir işçinin ücreti çalıştırılan işçilerin sayısı ne kadar yüksek olursa o kadar az olacaktır (Steward, 1980: 80).

Sonuç olarak, Neo-Klasik iktisat, işgücü piyasasının işleyişi işsizliğe izin vermeyeceğinden işsizliği bir soru olarak kabul etmemektedir. Neo-Klasik teoriye göre iradi ve friksiyonel işsizlik söz konusudur. İşsizlik geçicidir. Eğer, işgücü piyasasında işgücü fazlası varsa ücretlerin aşağıya doğru hareketi ile işsizlik ortadan kalkacaktır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005: 406). Ancak, bireylerin daha yüksek ücretler yahut daha iyi çalışma şartlarına sahip olabilmek amacıyla bilerek ve isteyerek işsiz kalması durumunda iradi işsizlik görülür (Özgüven, 1991: 428-429).

2.7.5. Neo-Keynesyen Sentez Modeline Göre İşsizlik Olgusu

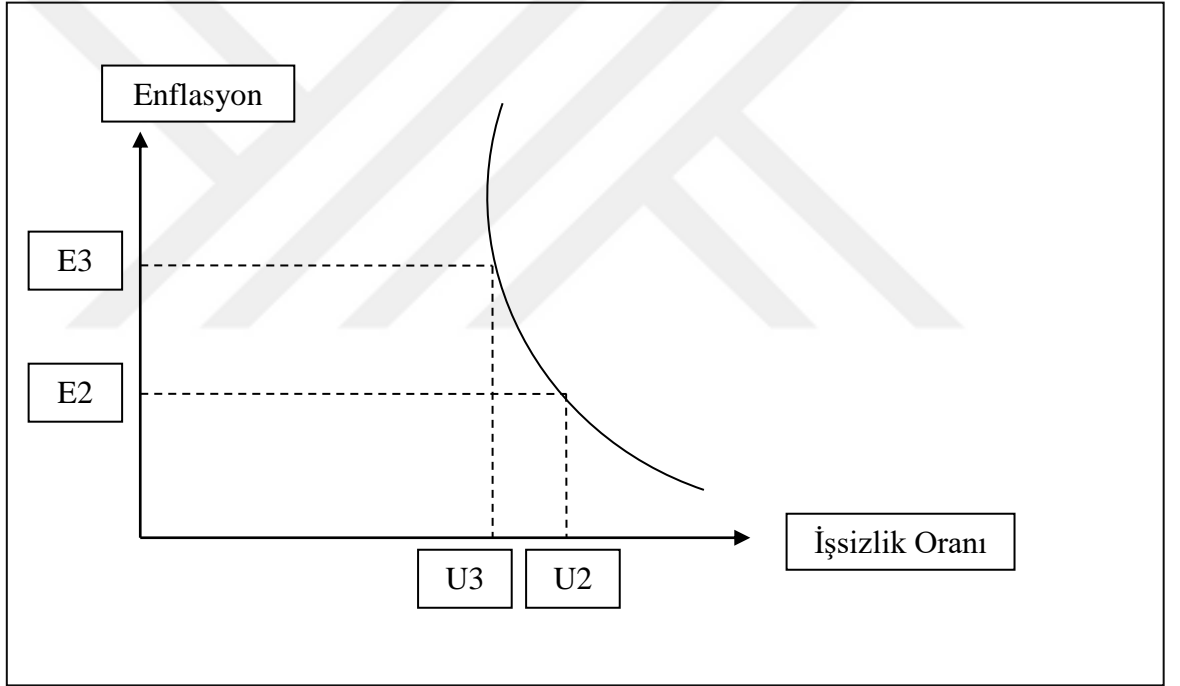
Keynesyen iktisadın ortaya çıktığı yıllarda en önemli sorun eksik istihdam olarak görüldüğü için bu dönemde Keynesyenler enflasyon gibi önemli bir sorunu göz ardı etmişlerdi. Neo-Klasik sentezci yaklaşımda enflasyon ancak tam istihdam sınırı aşıldıktan sonra söz konusu olmakta ve bu noktadan itibaren Keynesyen ve Klasik analiz birleşmiş ve ortaya Neo-Keynesyen analiz çıkmıştır (Ardıç ve Aydın, 2011: 111).

Modelin temelinde Hicks'in IS-LM analizi vardır. Emek piyasasını kapsamayan, mal-para-tahvil piyasalarını kapsayan IS-LM analizi, piyasa mekanizmasının kendiliğinden emeğin neden tam kullanımını sağlamadığını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Modigliani, emek piyasasını da kapsayan IS-LM analizinde tam istihdamın istisnai bir durum, düşük istihdamın ise genel bir durum olduğunu çünkü nominal ücretlerin katı olduğunu ortaya koymuş ve model, "Neo-keynesyen Sentez" olarak adlandırılmıştır (Ünsal, 2005: 33-34).

Keynesyenlere göre; bir ülkede milli gelir, tam istihdam milli gelir düzeyinin altındaysa toplam talepteki artış, aynı fiyatlar düzeyinde, istihdamın ve dolayısıyla reel milli gelirin artmasına neden olacaktır. Ne var ki, London Schools of Economics'in öğretim üyelerinden A.William Phillips (1914-1975) İngiltere'de 1861-1957 yılları arasındaki işsizlik oranı ile fiyat artışları arasındaki ilişkileri gözlemleyerek, işsizliğin düşürülmesinin ancak yıllık fiyat artışı pahasına olacağı sonucuna varmış ve 1958 yılında yayınladığı bir makalede, bulgularını açıklamıştır. Ekonomideki yıllık fiyat artış

oranı (ki fiyat artışı ücret artışını da ifade etmektedir) ile işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkiyi bir eğriyle açıklayan Phillips'in iktisada kazandırdığı eğriye "Phillips Eğrisi" denilmektedir (Ayhan, 2008: 34). Phillips Eğrisi Grafik 1.2 'de gösterilmektedir.

Phillips'e göre; enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki vardır. İşsizlik azaltılmak istendiğinde enflasyon yükselecektir. Örneğin işsizlik oranının U2'den U3'e düşürülmesi durumunda enflasyon oranının (yıllık fiyat artışlarının ya da ücretlerin) E2'den E3'e yükselmesine katlanmak kaçınılmazdır. Bu ilişki işsizliği düşürmek isteyen ekonomilerin, enflasyonla yaşamaya razı olmaları gerektiğini göstermektedir (Dinler, 2007: 21).

Grafik 1.2. Phillips Eğrisi

Kaynak: Kemal Yıldırım, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir, Makro Ekonomi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013, s.362-364.

1960 yılında artık Modigliani 'nin analizi (IS-LM modeli + nominal ücretlerin katı olduğu emek piyasası) yanında Phillips eğrisini de kapsayan Neo-Keynesyen modele güven duymuşlardır. Ayrıca hükümetler Neo-Keynesyen modelin iki temel önermesine uygun iktisat politikaları izlemişlerdir. Bu önermelerden birincisi, kapitalist ekonomilerde serbest piyasa mekanizmasının nominal ücret katılığı nedeniyle tam istihdam sağlanmasının mümkün olmadığı, işsizliğin genel bir durum olduğu ve dolayısıyla hükümetlerin işsizliği azaltmak için genişletici maliye-para politikaları

aracılığıyla piyasa mekanizmasına müdahale etmeleri gerektiği hususudur. İkincisi ise, hükümetlerin maliye-para politikaları aracılığıyla işsizlik haddini değiştirmek suretiyle enflasyon haddini ters yönde değiştirme imkânına sahip oldukları hususudur. Ancak 1970 sonrası uzun vadede enflasyonun işsizliği azaltmadığı hatta daha da arttırdığı gözlemlenmiştir. Ardından Keynesyen yaklaşım ve Phillips eğrisi sorgulanmaya başlanmıştır (Skousen, 2010: 286).

2.7.6. Monetarist Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu

1960'lı yıllarda başlayan ve giderek ivme kazanan enflasyon ve işsizlik birçok ülke ekonomisinin problemi olmaya başlamış, 1970'li yıllarda ise özellikle gelişmiş ülkelerde üretim ve kârlılık alanındaki düşüşle başlayan kriz kısa sürede uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu gelişme ile birlikte ekonomik büyüme yavaşlamış, işsizlik ve enflasyon artış göstermeye devam etmiştir (Işık, 2010: 23). Söz konusu dönemde Keynesçi yaklaşıma karşı eleştiriler artmaya başlamıştır. Keynesyen ekole yönelik en güçlü eleştiriler, öncülüğünü liberal anlayışı benimseyen Chicago Üniversitesi ekonomi profesörlerinden Milton Friedman'ın yaptığı monetaristlerden gelmiştir (Sloman, 2004: 121).

Monetarist görüş, ekonomik teoride ve uygulamada önemli değişikliklere sebep olmuştur. Monetaristlere göre ekonomide doğal işsizlik vardır. Doğal işsizlik oranı, "istikrarlı fiyat düzeyine karşılık gelen ya da sabit oranlı enflasyon oranını temsil eden işsizlik oranı" olarak kabul edilir. Bu oran aynı zamanda tam istihdam düzeyini, yani friksiyonel işsizliği de tanımlamaktadır (Mağiroğulları ve Korkmaz, 2007: 26). Monetaristler, işsizliğin toplam talep artırılarak kısa dönemde geçici olarak düşebileceğini, ama uzun dönemde doğal işsizlik oranının altına inmeyeceğini, bunun denge işsizlik düzeyi olduğunu ve denge işsizlik düzeyinin toplam talepten bağımsız olduğunu ifade etmektedirler. Kısa dönemde talebin artması, işsizliği doğal işsizlik oranının altına düşürse de uzun dönemde daha yüksek talebin daha yüksek enflasyona sebep olacağını belirtmişlerdir. Uzun dönemde ekonomik birimlerin beklentileri talep artışına uyum sağlayacağından dolayı işsizliğin de kendi doğal oranına geri döneceğini savunmuşlardır (Tunay, 2007: 174). Monetaristlere göre, enflasyon kısa dönemde sadece işsizliğin doğal oranının üstüne çıkması pahasına düşürülebilecektir. Bu sebeple

Monetaristler, işsizlik oranının işgücü piyasasının esnekliğini arttıran mikro ekonomik politikalarla düşürülebileceğini savunmuşlardır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2005: 422-426).

Monetaristlere göre özel sektör kendi içinde istikrarlıdır ve piyasa ekonomisinde etkinliği artıracak ve büyümeye yol açacak politika olarak deregülasyon uygulamasını savunurlar. Bu yaklaşıma göre, etkin rekabet ortamını kısıtlayan politikaların kaldırılmasını ifade eden deregülasyon uygulaması ile bütünleşecek özelleştirme uygulamalarının rekabet ortamını geliştirecek, üretimi teşvik edecektir. İşçi sendikalarının gücü kırılarak çalışma şartları firmalar lehine değiştirilecek politikalar önerilecektir (Ardıç ve Aydın, 2011: 140).

2.7.7. Yeni Klasik Yaklaşıma Göre İşsizlik Olgusu

Keynesyenler, para ve maliye politikalarının çıktı ve istihdam üzerinde etkili olduğunu, buna rağmen enflasyon üzerindeki etkilerinin zayıf olduğunu ileri sürerler. Monetaristler, talep arttırmaya yönelik uygulanan politikaların kısa dönemde istihdam üzerinde olumlu etki yaratarak işsizlik oranını doğal işsizlik oranının altına düşürdüğünü, uzun dönemde ise sadece enflasyon artışına yol açacağını savunmaktadırlar. Yeni klasik iktisatçılar ise, uygulanan talep yönlü politikalarla dahi kısa dönemde işsizlik oranının düşmeyeceğini ve işsizlik ile enflasyon arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığını ifade etmektedirler. Keynesyen ve yeni klasik ekollerin iki zıt kutupları oluşturduğu ve monetaristlerin ise bu iki ekol arasında yer aldığı söylenebilir (Ardıç ve Aydın, 2011: 142).

1970'lerin sonunda kendini hissettirmeye başlayan yeni klasik yaklaşım, "Rasyonel Beklentiler Teorisi" olarak da anılmaktadır. Rasyonel beklentiler teorisi, bireylerin rasyonel beklentilere sahip olacaklarını, bu sebepten dolayı kişilerin ekonomik politikalar karşısında hemen aktif bir tavır alıp bu politikalardan beklenen sonuçları değiştireceklerini ileri sürmektedir (Aktan, 2008: 176). Yani bireyler beklentilerini oluştururken geçmiş dönemlerde yapmış oldukları hatalardan ders alacak ve tüm faktörleri göz önüne alarak tahminde bulunacaklardır (Mahiroğlu ve Korkmaz, 2007: 29). Kısaca, iktisadi karar birimleri rasyonel beklenti ile hareket etmektedirler ve bunun sonucunda sistematik hata yapmamaktadırlar. İktisadi karar birimlerinin rasyonel hareket etmeleri sonucunda, uygulanan iktisat politikası kendinden beklenen etkiyi

oluşturmayacaktır (Aktan, 2008: 176). Çünkü bireyler, bilgi sahibi olduklarından dolayı, uygulanacak olan politikaların sonuçlarının ne gibi sonuçlar ortaya koyabileceğini tahmin etmektedirler ve ona göre bir tutum belirlemektedirler (Ülgen, 2012: 229).

Bu görüşü savunanlar, devletin ekonomiye müdahale etmesini istememektedirler. Çünkü düzgün işleyen piyasa mekanizmasının üretim ve tüketim kararlarında optimaliteyi sağlayacağını benimsemekte, devletin üreticiyi ya da tüketiciyi korumak amacıyla, piyasaya hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiğine inanmaktaydılar (Dinler, 2011: 330). Kısaca, düzgün işleyen piyasa mekanizması ile arz ve talep dengesinin sağlanabileceğini ifade etmişlerdir (Ülgen, 2012: 229). Arz ve talebin dengelenebilmesi için fiyatların esnek olduğunu varsaymışlardır. Bu varsayımın doğal sonucu olarak ekonomide işsizlerin olmaması gerekir. Fakat ekonomide işsizler varsa, söz konusu işsizler gönüllü işsizlerdir (Dinler, 2011: 330). Yani Yeni Klasik teori, işgücü piyasasında reel denge ücret seviyesinde iş arayan herkesin iş bulabileceğini varsaymaktadır. Ayrıca, yeni klasik yaklaşımı savunanlar, klasik yaklaşımında kullanılan “tam istihdam” kavramı yerine monetaristler tarafından geliştirilen “doğal işsizlik düzeyinde denge” kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir (Ardıç ve Aydın, 2011: 150).

Diğer taraftan, rasyonel beklentiler teorisi ekonomik krizleri dışsal şoklarla açıklamakta ve piyasaların kendiliğinden dengeye geleceğini savunmaktadırlar. Çünkü Yeni Klasikler, rasyonel ekonomik birimler, etkin piyasalar, esnek ücret ve fiyatlar varsayımına dayanmaktadır (Damar, 2004: 98-99; Tiryaki, 2012: 9-10). Ekonomiye yapılan müdahaleler sonucunda makroekonomik dengelerde de sorunların ortaya çıkabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, meydana gelen ekonomik krizden çıkmak için devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Öztürk, 2015: 41).

2.7.8. Yeni Keynesyen Yaklaşımına Göre İşsizlik Olgusu

1980’lerde yeni klasik modele karşı ortaya çıkan Yeni Keynesyen yaklaşımının isim babası Michael Parkin olmakla beraber, başlıca temsilcileri arasında Gregory Mankiw, A.Okun, Joseph Stiglitz, A. Blinder, Jhon Taylor ve J. Yellen bulunmaktadır (Tosun ve Büyükkakın, 1998: 179). Keynesyen iktisatçılar, piyasa ekonomisinin zaafalarını veri kabul ederek makro sorunların nasıl aşılacağını sorgulamışlardır. Yeni

Keynesyenler ise ortaya çıkan makro sorunların hangi mikro davranışların sonucu olduğunu belirlemeye çalışmışlardır (Fisunoğlu ve Tan, 2009: 54).

Eski ya da yeni bütün Keynesyen iktisatçıların ortak paydada buluştukları temel görüşler tespit edilmiştir. Tespit edilen görüşler; bazı dönemlerde, cari ücret düzeyinde emek arz fazlalığı oluşabilir. Bunun anlamı gayri iradi işsizliğin olduğudur. Toplam ekonomik faaliyet düzeyinde belirgin dalgalanmalar olmaktadır. Para, çoğu zaman önemlidir fakat para politikası bazı dönemlerde (Büyük Bunalım gibi) etkili bir araç olmayabilir şeklinde sıralanabilir (Greenwald ve Stiglitz, 1993: 26).

Yukarıda sıralanan önermelere dayalı olarak da bütün Keynesyenler ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Fakat eski ve yeni Keynesyen iktisatçılar söz konusu üç önermenin temellendirilmesi ve uygulanacak olan politikalarının içeriği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Yeni Keynesyenler, Keynesyen ilkelere bağlı kalmak kaydıyla, makro ekonomiye mikro temeller sağlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır (Büyükkakın, 2007: 26-27). “Bu çerçevede geleneksel Keynesyen varsayımlarını birçok yönden değiştirerek mal, emek ve sermaye piyasaları açısından farklı yaklaşımlar getirmişlerdir” (Fisunoğlu ve Tan, 2009: 54).

Yeni Keynesyen iktisatçılar, gerçek dünyada ortaya çıkabilecek tüm piyasa olumsuzluklarını kabul etmektedirler. Onlara göre; piyasa olumsuzluklarının başında asimetrik bilgi dağılımı, birbirine benzemeyen piyasa oyuncularını, kusurlu ve eksik piyasa sayılabilir (Tarhan ve Kaya, 2011: 227). Ayrıca temelde fiyat ve ücret yapışkanlıklarını sorgulamakta ve bunlara cevap aramaktadırlar (İslatince, 2007: 211-212). Kısa dönemde ücret ve fiyat yapışkanlıklarına tahmin edici açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. Yeni Keynesyenler, ücret yapışkanlığını; etkin ücret teorisi, uzun dönemli sözleşmeler, zımni sözleşmeler, koordinasyon başarısızlığı ve içerdekiler-dışarıdakiler modeli ile açıklamaktadırlar. Fiyat yapışkanlığını ise katalog maliyeti ve koordinasyon başarısızlığı ile açıklamışlardır (Dinler, 2011: 331).

Yeni Keynesyen yaklaşıma göre, temiz olmayan piyasa modeli söz konusudur. Piyasaların temiz olmamasının en önemli nedenini ücret ve fiyat yapışkanlığı olarak görmektedirler (Ataç, Önder ve Turhan, 2004: 16). Ayrıca, ücret ve fiyat yapışkanlığının ekonomik dalgalanmalarda önemli bir rolünün bulunduğu

inanmaktadırlar. Sadece beklenmeyen toplam talep değişimlerinin hâsıla ve istihdamı etkileyebileceğini iddia eden yeni iktisatçıların aksine, yeni Keynesyenler, beklenen toplam talep veya politika değişikliklerinin de böyle etkilere sahip olduğuna inanırlar. Yani Yeni Keynesyenlere göre, beklenen talep değişimleri hâsıla ve istihdamda dalgalanmalara neden olabilecektir (Aslan, 2008: 182).

Yeni Keynesyen yaklaşım makroekonomik politikaları yeniden ön plana çıkartmaya çalışmaktadırlar. Çünkü Yeni Keynesyenler gerçek dünyada temiz piyasa yaklaşımının mutlaka rasyonel bir durum olmadığını ileri sürmektedir. Piyasaların temiz olmadığı bir durumda ise sürekli bir eksik istihdam durumunun mevcut olduğunu ve bu nedenle de genişletici makro politikalarının reel çıktı ve istihdam üzerinde etkileri olabileceğini belirtirler (Ataç, Önder ve Turhan, 2004: 16).

Yeni Keynesyen yaklaşımın önemseydiği diğer bir konu ise histerisiz etki işsizliktir. Histerisiz etki, geçici bir şokun işsizlik oranını yükseltmesi ve şok ortadan kalktığında dahi bir işsizliğin eski düzeyine dönmemesi durumu ifade etmektedir (Sarıipek ve Kesici, 2010: 23). Yani eğer bir resesyon, ekonomi tekrar canlandığında da tam olarak geri dönmeyen bir işsizliğe neden olmuşsa histerisiz sorunu ortaya çıkmış demektir (Sloman, 2004: 335).

3. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

İktisat yazınındaki en önemli tartışmalardan biri de kuşkusuz büyüme konusudur. Bir toplumun refah düzeyi, o ülke ekonomisinin büyümesine bağlıdır. Bu nedenle, büyümenin kaynakları ve büyüme hızının artırılması iktisat biliminde çok önemli bir yer oluşturmaktadır (Apaydın, 2014: 15).

3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme en basit şekliyle, toplam ya da kişi başına üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır. Böyle olmakla birlikte, ekonomik büyümeye yönelik ölçümlerde genellikle Reel GSYH'nın nüfusa bölünmesi suretiyle hesaplanan kişi başına reel ekonomik büyümeden yani kişi başına düşen Reel GSYH büyüme oranından yararlanılmaktadır. Çünkü kişi başına reel ekonomik büyüme hem bireylerin yaşam standartlarının daha kolay izlenebilmesine hem de ülkeler arasında

daha sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmesine imkân tanımaktadır (Yıldırım, 2011: 440). Bu bağlamda Biçerli ekonomik büyümenin tanımını, kişi başına reel üretimde meydana gelen sürekli artış şeklinde yapmaktadır. Meydana gelen artışın büyüme olarak nitelendirilebilmesi için, bu artışın geçici değil devamlı olması şartı aranmaktadır (Ünsal, 2007: 4-11). Bu artışların ortaya çıkabilmesi için de, bir ülkenin uzun dönemde üretim ölçeğinin veya potansiyelinin genişlemesi yahut bunların daha üretken kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme uzun vadeli düşünülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 207).

3.2. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyümenin ölçümüne yönelik olarak milli gelir hesaplamalarında 1991 yılına kadar GSYH'nın yerine GSMH'nin kullanıldığı görülmektedir. İki kavram arasındaki farkı sadece kapsadıkları coğrafya oluşturmaktadır (Gordon, 2000: 35).

Son yıllarda gerek ölçüm kolaylığı gerekse uluslararası ekonomik entegrasyonların yoğunlaşmasının ekonomik sınırların siyasi sınırları tanımaması sonucunu getirmesi gibi nedenlerle ekonominin üretim gücünün asıl ölçüsü olarak GSYH kabul edilmektedir (Eser, 2012: 6). Bu noktada durumun daha iyi anlaşılması açısından iki kavramın tam olarak neyi ifade ettiğini açıklamak gerekmektedir. Ekonomik performansın en iyi ölçütü olan GSYH, “Bir dönemde bir ülke sınırları içerisinde üretim faktörleri kullanılarak üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile hesaplanmış değerini” ifade etmektedir. GSMH ise, “Bir ülke vatandaşlarının ürettiği bütün ekonomik değerleri” içermektedir. Daha açık bir ifadeyle, GSYH ‘nın bir kısmını diğer ülke vatandaşlarınca üretilen mal ve hizmetler oluştururken, GSMH’nin bir kısmını da ülkenin diğer ülkelerde yerleşik vatandaşlarınca üretilen mal ve hizmetler oluşturmaktadır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2010: 46-53). Dolayısıyla bir ülke için ekonomik büyüme hesaplanırken, vatandaşı olup olmadığına bakılmaksızın sadece o ülke sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarını dikkate almak daha doğru olacaktır.

İktisadi büyüme; ortalama büyüme hızı (average growth rate, g) ile ölçülür. Ortalama büyüme hızı, reel GDP ‘de uzun dönemde meydana gelen yıllık artışı yansıtır. Ortalama büyüme hızı formülü denklem 1.7’de gösterilmektedir:

$$g = \left\{ \frac{\text{DönemSonundaki ReelGDP}}{\text{DönemBaşındaki ReelGDP}} \right\}^{1/n} - 1 \quad n: \text{Yıl Sayısı} \quad (1.7)$$

Ünsal'a göre; "İktisadi büyüme bazen yıllık büyüme hızı olarak ölçülür. Yıllık büyüme hızı, t ve t-1 yıllarında GDP'de meydana gelen değişme ile t-1 yılındaki GDP arasındaki oranın 100 ile çarpımına eşittir" (Ünsal, 2005: 16-17). Büyüme hızı formülü denklem 1.8'de gösterilmektedir.

$$t \text{ yılındaki büyüme hızı} = \left(\frac{\text{GDP}_t - \text{GDP}_{t-1}}{\text{GDP}_{t-1}} \right) \times 100 \quad (1.8)$$

"Brüt büyüme hızı" bir ülkede milli gelirdeki yıllık reel artışı olarak ifade edilmektedir. Bu oranının söz konusu yıldaki nüfusun artışının da göz önüne alınarak düzeltilmesi gerekir. Brüt büyüme hızından söz konusu yıldaki nüfus artış hızı çıkarıldığında "net büyüme hızı" elde edilir. Bir ekonomideki büyüme hızından bahsederken, net büyüme hızını gösteren kişi başına düşen milli gelir dikkate alınmaktadır. Çünkü kişi başına düşen reel milli gelir, reel milli gelirin ülke nüfusuna oranıdır. Böylece, kişi başına düşen reel milli gelir hesaplanırken ülke nüfusunda o yıl ki artışı da göz önüne almış demektir (Dinler, 2007: 244).

3.3. Ekonomik Büyümenin Türleri

İktisadi büyüme özelliklerine göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Büyüme türlerini dokuz grupta toplamak mümkündür (Özgüven, 1988: 85):

- Spontane Büyüme; ekonomik gelişmenin ilk ve en önemli örnekleri Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da görülmektedir. Batı ülkelerindeki iktisadi gelişme tamamen kendiliğinden ortaya çıktığı yani devletin müdahalelerine gerek kalmadan gerçekleştiği için buna "spontane", yani kendiliğinden ortaya çıkan gelişme adı verilmiştir (Üstünel, 1990: 227). Bu tür büyümede devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeydedir. Spontane büyüme; fizyokrat, klasik ve Neo-Klasik iktisatçıların oluşturduğu teorilerde yer almıştır (Dorbonova, 2011: 34).
- Planlı Büyüme: Acar'a göre planlı büyüme; "Kıt kaynakların hangi malların üretiminde, ne oranda tahsis edileceği bir plan dâhilinde yürütülmektedir. Amaç,

her alanda etkinliğin sağlanması ve verimin artırılmasıdır. Eğer plan uygulaması tüm sektörler için zorunlu ise otoriter planlama, bazı sektörler için zorunlu ise yol gösterici planlama söz konusudur. Türkiye’de, 1963 sonrası dönemdeki planlar, kamu sektörü için zorunlu iken özel sektör için yol gösterici özellik taşımıştır” (Acar, 2002: 33-34).

- Kapalı Büyüme; bu tür büyüme, ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanmaktadır. Kapalı büyümede devlet ekonomiye her bakımdan müdahalede bulunmaktadır. Kapalı büyümede amaç, ülkenin büyük ölçüde kendi kaynaklarından yararlanması ve dış ülkelere bağımlılığının en aza indirilmesidir. 19. yüzyıl Japonya’sı ile yakın geçmişte Arnavutluk’ta gerçekleştirilmeye çalışılan büyüme, kapalı büyümeye örnek gösterilebilir (Özgüven, 1988: 85).
- Açık Büyüme; kapalı büyüme modeli işleyişinin tam tersidir. Bu tür büyümede ekonomi yurt dışı üretim faktörlerine açık bir şekilde büyüme gerçekleştirmektedir. Açık büyümede uluslararası sermaye ve emek önemli rol oynamakla birlikte serbest piyasa ekonomisini benimsemiş olan ülkelerde görülmektedir (Dorbonova, 2011: 35).
- Durgun Büyüme; milli gelir artış hızı ile nüfus artış hızı birbirine eşit olduğu için kişi başına gelir artış hızı sıfır olmaktadır (Acar, 2002: 34). Bu bakımdan, kişilerin refah düzeyi pek değişmemektedir.
- Üstel Büyüme; gittikçe artan bir büyümedir. Bileşik faiz örneğinde olduğu gibi, bazı ülkelerin belli dönemlerinde görülmekle birlikte, üstel büyümeyi devamlı şekilde gerçekleştiren ülkeye pek rastlanmamıştır. (Dorbonova, 2011: 35).
- Biyolojik Büyüme: Özgüven’e göre; “Canlıların büyümesinden esinlenilmiştir. Yani, büyüme önce hızlı şekilde devam etmekte, daha sonra yavaşlamaya başlamakta ve bir yerde durmaktadır. Hatta bu noktadan sonra gerileme başlamaktadır” (Özgüven, 1988: 87).
- Dengeli Büyüme de; ekonominin tüm sektörleri benzer oranlarda büyüme gerçekleştirmektedir. Bu tür büyümenin en önemli özelliği sektörler arası karşılıklı bağımlılık oluşmasıdır. Bu bağımlılık hem üretimde, hem de tüketimde geçerlidir. Her üretim birimi çıktısına pazar bulmak zorundadır. Dengeli büyümede denge; yatırım malları ile tüketim malları, sanayi malları ile

hammadeler, gıda maddeleri ile giyecek malları, iç talep ile dış talep gibi konularda kurulmaya çalışılır. Bağımlılık korunduğu sürece ekonomi yapısal bir değişim gerçekleştirilmeden büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Kaynak israfının önlenmesi için bu dengeler zorunludur (Dorbonova, 2011: 35).

- Dengesiz Büyüme; dengeli büyümenin gerçeğe uymadığı düşüncesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Konuya ilk değinen Fransız iktisatçısı F. Perroux olmuştur. Perroux, ekonomilerin genellikle eşitsizliklerin, dengesizliklerin ve hiyerarşinin içinde bulunduğunu, bu özelliklerin ortadan kaldırılmaya çalışılması yerine onlardan faydalanma yoluna gidilmesinin çok daha yararlı olacağını ifade etmiştir. A.O. Hirschman ise, büyüme ve kalkınma sürecinde bazı bölgelerin diğerlerine oranla daha ileride olabileceğini ve bu durumun (dengesizliğin) büyüme ve kalkınmayı kolaylaştıracağını belirtmiştir.

3.4. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerin neler olduğu çok sayıda çalışma tarafından incelenmiş ve çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Ekonomik büyümenin belirleyicileri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Fiziksel Sermaye; şüphesiz üretimin temel belirleyicilerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü mevcut fiziksel sermaye daha fazla mal ve hizmet üretiminin en önemli unsurunu ifade etmektedir. Kişi başına düşen sermaye miktarındaki artış aynı zamanda her bir çalışanın ortalama verimliliğinin de artmasına neden olmaktadır. Sermayenin azalan marjinal getirisinden dolayı, artan fiziksel sermaye bir ülkenin uzun dönem ekonomik büyümesini gerçekleştirilebilmek için tek başına yeterli değildir (Pistone, 2009: 1). Optimal fiziksel sermaye miktarı ile birlikte üretimin en üst düzeye ulaşması mümkün olabilmektedir. Kuşkusuz bunun için, diğer üretim faktörleriyle en uygun bileşimin sağlanması gerekmektedir (Eser, 2012: 8-9).
- Beşeri Sermaye: Case, Fair ve Oster'e göre; "Beşeri sermaye, yapıldığı dönemde maliyet yüklemesi ancak ilerleyen zamanlarda getiri sağlaması açısından yatırım sayılmaktadır. Bu bağlamda beşeri sermaye yatırımı çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Bireyler üniversiteye giderek ya da mesleki eğitim

programlarını tanımlayarak kendilerine yatırım yapabilmektedirler. Firmalar, meslek içi eğitim yoluyla; hükümetler ise okullaşmaya, meslek eğitimi sağlamaya ve sağlığı iyileştirmeye yönelik oluşturdukları programlarla beşeri sermaye yatırımı yapmaktadırlar” (Case, Fair ve Oster, 2011: 635).

Beşeri sermayenin ekonomik büyümeye katkısı, eğitime verilen ağırlık sonucunda çalışanların verimliliklerinin artması yoluyla gerçekleşmektedir. Pozitif dışsallıklardan dolayı, beşeri sermayenin artan marjinal getirisinin olduğu ileri sürülmektedir. Temel olarak bakıldığında, eğitime zaman harcayan bir çalışan, diğer iş arkadaşlarına da yardımcı olacak ve bu durum beraberinde birçok insanın verimliliklerinin artması sonucunu doğuracaktır (Pistone, 2009: 1).

- Yapısal Politikalar: İçsel büyüme teorilerinin temelinde yatan unsur, ekonomik büyüme oranının kamu politikalarından ve kurumlarından etkileneceği yönündedir. Hangi politikaların büyümeye olumlu katkı sağlayacağı üzerinde bir anlaşmazlık olmakla birlikte kesin olan bir şey vardır ki; hükümetlerin ülkelerindeki uzun dönemli büyümeyi etkileyebilmeleri mümkündür. Yapısal politikalar olarak eğitim, finansal derinlik, uluslararası ticari açıklık, kamunun ekonomideki ağırlığı, kamu hizmetleri ve altyapısı ve son olarak da kamu yönetimi bu anlamda ekonomik büyümeye etki eden faktörleri oluşturmaktadır (Loayza ve Soto, 2002: 10-12).
- Kurumlar: Kurumların en önemli özelliği, mülkiyet haklarını tanımlamak ve teminat altına almaktır. Bir başka deyişle kurumlar, bireylerin yürüttükleri faaliyetlerin sonuçlarından yararlanma (gelir elde etme) haklarını tanımlar, güvence altına alır ve kişilere çeşitli teşvikler sağlarlar. Mülkiyet haklarının tanımlanmadığı veya güvence altına alınmadığı bir toplumda hiçbir birey fiziksel veya beşeri sermaye için veya daha etkin teknoloji için yatırım yapmaz, işbölümü ve uzmanlaşma ortaya çıkmaz. Dolayısıyla da iyi kurumların olduğu ülkelerde iktisadi büyüme daha hızlı, kötü kurumların olduğu ülkelerde iktisadi büyüme daha yavaş olur (Ünsal, 2016: 284).
- İnovasyon ve AR-GE: Makroekonomik düzeyde inovasyon, üretim artışı için gerekli olan üç temel faktöre katkı sağlamaktadır: sermaye, emek ve çok faktörlü

verimlilik. 1990 'lı yıllarda yüksek büyüme performansı sağlamış olan ülkelerin, genellikle daha fazla kişiyi istihdam eden, daha fazla sermaye biriktiren, işgüçlerinin niteliklerini geliştiren ve çoğu zaman da çok faktörlü verimliliklerini arttıran ülkeler oldukları görülmektedir. İnovasyonun çoklu faktör verimliliğine katkısı uzun zamandır bilinmektedir. Çoklu faktör verimliliğindeki artış, emek ve sermaye kullanımı açısından daha büyük bir etkinliği yansıtmaktadır (OECD, 2004: 30). Ar-Ge harcamaları ise; yeni teknolojileri ve mevcut kaynakları daha etkin kullanabilmeye imkân sağlayan bilgiye yapılan bir yatırım olarak düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında daha fazla Ar-Ge harcamasının daha fazla büyümeyi beraberinde getireceği sonucuna varmak mümkündür (OECD, 2004: 31).

- Ekonomik Performans: Uygulanan istikrar politikaları, sadece konjonktürel dalgalanmaları değil aynı zamanda uzun dönem büyümeyi de etkilemektedir. Ülkede uygulanan para, maliye ve finansal politikalar istikrarlı bir ekonomi için oldukça önem arz etmekte ve gerek finansal gerekse ödemeler dengesi krizlerden kurtulmak ve uzun dönem büyümeyi sağlayabilmek için gerekli görülmektedir. Belirsizlikler azaltılarak, firmalar yapacakları yatırımlar açısından cesaretlendirebilmekte, dönem sonunda oluşan rantın dağıtılmasıyla toplumsal anlaşmazlıklar azaltılabilmekte ve son olarak da ekonomideki birimlerin verimli alanlara yönelmelerine izin verilmektedir (Loayza ve Soto, 2002: 13).
- Ticari Açıklık; ithalat ve ihracatın toplamını gösteren dış ticaret hacminin milli gelire oranını ifade etmektedir. Ticari açıklık ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.

Türedi ve Berber'e göre; "Ticari açıklık, ülke ekonomilerinin daha verimli üretim teknikleri kullanmak suretiyle toplam faktör verimliliğini arttırarak, kişi başına düşen reel gelirin artmasına neden olmaktadır" (Türedi ve Berber, 2010: 302-303).

Üretimin iç pazara ilaveten dış pazarlar için de yapılması, pazarın genişlemesi ve üretim artışı ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Aynı zamanda, uluslararası piyasalarda rekabet gücü sağlayabilmek için kalitenin iyileştirilmesine yönelik yöntemler

geliştirilmektedir. Bununla birlikte, rekabet nedeniyle kaynakların optimum şekilde kullanılması kaynak israfını önlemekte, işbölümü ve uzmanlaşma sonucunda rekabet gücü elde edilmektedir (Kurt ve Berber, 2008: 58). Ülkenin dışa açık olması, yerli üretim teknolojisini de geliştirmektedir. Üretim sürecinde etkinlik ve verimlilik artışı ortaya çıkmaktadır. Bütün bunların sonucunda dünya ticaretine açık olan ekonomi, kapalı ya da korumacı ekonomiye nazaran daha hızlı büyüme imkânına kavuşmaktadır (Nişancı, Karabıyık ve Uçar, 2011: 305).

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; yabancı ülkelere yeni bir şirketin kurulması, var olan bir şirketin satın alınması yahut sermayesinin artırılması durumunu ifade etmektedir. Bu yatırımlar, yapılan ülkenin tasarruf yetersizliği sorununun çözümlenmesine yol açarak, sermaye birikimine katkı sağlayarak ve sahip olunan ileri düzey yönetim bilgisini ve üretim teknolojisini beraberinde götürerek yatırım yapılan ülkenin ekonomik büyümesine olumlu katkı yapmaktadır (Ağayev, 2010: 163). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisi bu sermayenin ülke içerisinde üretimde bulunması vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Üretim faktörlerinin miktarlarını arttırması ve teknolojik gelişmelere neden olması yönüyle ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008: 80).
- Sosyo-Kültürel Faktörler: Son dönemlerde, sosyokültürel faktörlerin de büyümeyi etkileyebileceği kabul edilmektedir. Özellikle güven bu kategorideki en önemli faktörü oluşturmaktadır. Güvenin yeniliği teşvik ettiği, fiziksel sermaye birikimini artırdığı, daha zengin bir beşeri sermaye kaynağı sağladığı düşünülmektedir. Etnik çeşitliliğin ise güveni azaltarak ve kutuplaşmaları arttırarak büyümeye olumsuz etkide bulunduğu ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra büyümeyi etkileyen diğer sosyo- kültürel faktörler arasında etnik kompozisyon ve parçalanma, dil, din, inanç, davranış, sosyal/etik ihtilafları saymak mümkündür. Ancak bu faktörlerin büyümeyle ilişkisi çok net olarak koyulmuş değildir. Örneğin; kültürel çeşitlilik eğer sosyal belirsizliğin hatta toplumsal çatışmaların ortaya çıkmasına neden olursa büyümeyi negatif yönde etkileyecektir. Ancak işbirliğinin gelişeceği çoğulcu bir ortamın oluşmasına yol

açarsa bu kez büyüme üzerinde olumlu etki yaratacaktır (Petraikos, Arvanitidis ve Pavleas, 2007: 10).

- Demografik Yapı: Nüfus yoğunluğunun ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi çoğunlukla işgücü ve teknolojik ilerlemeden kaynaklanmaktadır. Nüfus yoğunluğundaki artış ilave okul ve üniversitelerin kurulum maliyetlerinin düşmesine neden olmakta, bu da bireylerin daha yüksek öğrenim düzeylerine ulaşabilmelerine imkân tanımaktadır. Sonuçta, verimlilik artışı yaratabilecek daha deneyimli bir işgücü ortaya çıkmaktadır. Yüksek nüfus yoğunluğu aynı zamanda teknolojik yeniliğe de yol açmaktadır. Düşük maliyetle gerçekleştirilen yüksek verimlilikli üretim, ülkelerin uluslararası ticarete uyumunu artırmaktadır. Bunlara ilaveten, kilometre kareye düşen kişi sayısındaki fazlalık o bölgede üretilen mallara olan talebin de artmasına sebep olmaktadır (Panahi, 2010: 702-703). Bunların yanında, nüfusun kompozisyonu da ekonomik büyüme açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun fazla oluşunun büyüme için iyi olduğu varsayılırken, çok sayıda genç ve yaşlıdan oluşan bağımlı nüfustaki fazlalığın büyüme için olumsuz sonuç yaratacağı vurgulanmaktadır (Petraikos, Arvanitidis ve Pavleas, 2007: 11).

3.5. Ekonomik Büyümenin Teorileri

Ekonomik büyüme ile ilgili olarak ortaya konulan hususunda ekonomistler arasında görüş birliği bulunmadığı görülmektedir (Ateş, 1998: 9). Böyle olmakla birlikte, her iktisat teorisinin kendi bünyesinde bir ekonomik büyüme modeli barındırdığı bilinmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Merkantalist teoriden bu yana çeşitli iktisat teorilerince oluşturulmuş olan büyüme modelleri Geleneksel, Harrod-Domar, Solow (Neo-Klasik) ve İçsel büyüme teorileri başlıkları altında gruplandırarak ele alınacaktır.

3.5.1. Geleneksel Büyüme Modelleri

17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan Merkantalist düşüncede, “zenginliğin tek kaynağının kıymetli madenler olduğu” görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme, kıymetli madenlerin artmasına bağlıdır (Özsağır, 2008: 334). Bu nedenledir ki; Merkantalist düşüncede oluşturulacak bütün politikaların amacını ülkedeki değerli

maden stokunu arttırmak oluşturmaktadır (Berber, 2006: 53). Bununla birlikte Merkantalistler de nüfus, bir taraftan talebi arttırması diğer taraftan da ücretleri düşürerek ihracatı tetiklemesi ve nihayetinde ülkenin zenginleşmesine neden olması açısından son derece önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun bu özelliğinden dolayı Merkantalistler, üretim faktörleri arasında en çok emeğe önem vermektedir (Özgüven, 1988: 2).

18.yüzyılın ortalarında ortaya çıkan Fizyokrat düşüncede ise, büyümenin kaynağını tarım oluşturmakta, büyümenin sağlanması için daha fazla üretim yapılması gerekliliği ortaya koyulmaktadır (Özsağır, 2008: 335). Toprağın kıt, emek ve sermayenin bol olduğu varsayımından hareket eden bu modelde, üretimi belirleyen tek şey mevcut toprak miktarıdır (Alkın, 1992: 25). Fizyokratlarda aldığından kat kat fazlasını geriye veren ve bu bağlamda tek verimli faaliyet alanı olan tarımda elde edilen fazlalık milli gelir olarak adlandırılmaktadır (Berber, 2006: 55). Bu bağlamda, ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için tarımsal üretimin arttırılması gerekliliği önem arz etmektedir.

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyıl ortaları arasında dünyada geçerli olan klasik iktisadi düşünce sistemi doğrultusunda oluşmuş olan öncü büyüme teorileri, gerçeğe uygun olmakla birlikte, ilk sistemli büyüme teorilerini oluşturmaları açısından son derece önemlidir (Hiç, 1988: 2). Bu modelin önde gelen iktisatçıları arasında A.Smith, D.Ricardo, K.Marx ve J.Schumpeter 'i saymak mümkündür.

1. Adam Smith: İşbölümü ve Büyüme

Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği'nde geliştirdiği büyüme modeli, işbölümü kavramı üzerine inşa edilmiştir. Smith'e göre; "İşbölümü hem farklı firmaların farklı malları üretmeleri, hem aynı firmada çalışan işçilerin bir malın farklı kısımlarını üretmeleri biçiminde tanımlanmıştır. İşbölümü emeğin verimliliğini belirler, işbölümü arttıkça emeğin verimliliği de işçi başına üretim miktarı da artar. İşbölümünün emeğin verimliliğini arttırmasının üç nedeni vardır. İşbölümü her şeyden önce her işçinin işini tek bir basit işleme indirgemek ve bu işlemi işçinin tek uğraşı haline getirmek suretiyle, işçinin becerisinin ve böylece yapabileceği iş miktarının artmasına yol açar. İkinci nedeni, bir işten diğerine geçerken yitirilen zamanın tasarruf edilerek üretim sürecinde

kullanılmasını sağlamasıdır. Üçüncü neden ise; işbölümünün işi kolaylaştırıp kısaltan ve tek kişiye birçok kişinin yerini tutma olanağını sağlayan makinelerin geliştirilmesine yol açmasıdır.”

Smith kapitalist ekonomik büyümeye katkı yapan birincil etmenler olarak iş bölümü ve birikim yasası üzerinde durmaktadır. Bu iki olguyu ulusların zenginliği olarak nitelendirmektedir. Smith’in analizinde fiziksel sermayenin birikimi teknolojik ilerleme, emeğin uzmanlaşması, ekonomik servet artışının kaynaklarıdır. Sermaye biriktikçe ve yeni teknoloji üretime sokuldukça ekonomik büyüme de devam edecektir (Parasız, 2005: 6).

Sonuç olarak, ekonomik büyüme sürecine giren ekonomilerde sermaye birikimi, nüfus ve gelir gittikçe artmaktadır. Ancak verimlilikteki artış sürekli değildir, süreç ilerledikçe kârlar düşecektir, sermaye birikimi azalacaktır, bunun beraberinde gelir artışı duracaktır ve nüfustaki artış yavaşlayarak ekonomi durgunluk safhasına girecektir (Hiç, 1994: 272).

2. Malthus’un Büyüme Modeli: Nüfus ve Büyüme

T. R. Malthus’un geliştirdiği büyüme modeline göre, “nüfus kontrol edilmediği sürece, geometrik hızla (üssel) olarak artacaktır”. Ancak nüfusun geometrik hızla çıktının ise aritmetik hızla artması, fert başına hâsılanın sürekli düşerek sığır yönelmesine yol açmaz. Ekonomi uzun dönemde nüfus büyüme hızını sıfır kılan bir fert başına hâsıla düzeyinde (minimum yaşama) düzeyinde dengeye gelir. Malthus’a göre sağlık alanındaki ve gelir dağılımındaki iyileşmeler, daha fazla insanın daha fakir bir biçimde yaşamasına yol açmaktan başka bir işe yaramaz. Dolayısıyla da bir ülkede sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmanın, yaygın hastalıkları tedavi eden ilaçların üretimine öncelik vermenin ve gelir dağılımını iyileştirmeye çalışmanın hiçbir anlamı yoktur. Ayrıca Malthus’un büyüme modeline göre, teknolojik ilerlemenin de fert başına çıktı düzeyi üzerinde olumlu etkisi yoktur (Ünsal, 2016: 76).

Malthus büyüme modelinin gerçek hayatın işleyişini yansıtmaktan uzak olduğu sonucuna ulaşılır. Modelin gerçek hayatın işleyişini açıklamakta yetersiz kalmasının nedeni ise sermaye birikiminin ve teknolojik ilerlemenin iktisadi büyüme üzerindeki

etkilerinin modelde sırasıyla ihmal edilmiş veya doğru biçimde analiz edilmemiş olmasıdır.

3. Ricardo Büyüme Modeli: Bölüşüm-Büyüme ve Azalan Verimler

David Ricardo iktisat tarihinde üzerinde en çok durulan ve çeşitli yönlerden tartışılan iktisatçılardan biridir (Savaş, 2007: 309). D. Ricardo doğrudan doğruya büyüme konusunu değil uzun dönemde üretim faktörleri paylarının ne olacağını incelemiştir. Kurulan modelde büyüme ve bölüşüm iç içe girmiş durumdadır. Ricardo ücreti ikiye ayırmıştır:

- Doğal Ücret: İşçinin yaşamasını ve neslinin devamını temin eden ücrettir.
- Piyasa Ücreti: Bu ücret pazarda emeğin arz ve talebine göre belirlenen ücrettir. Ricardo uzun dönemde ve normal koşullarda belirlenen fiyatla ilgilenmiştir. Piyasa fiyatı kısa dönemi, doğal fiyat ise uzun dönemi belirlemekte ve üretim maliyeti tarafından oluşmaktadır. Ricardo uluslararası mübadelelerde tam rekabet koşullarının ülkeleri işbölümü ve uzmanlaşmaya götüreceğini savunmuştur. Smith'in mutlak üstünlük teoremini, karşılaştırmalı üstünlük görüşüyle tamamlamıştır ve bir ülkenin yalnızca mutlak olarak üstün olduğu mallara değil karşılaştırmalı olarak üstün bulunduğu mallarda uzmanlaşacağını ileri sürmüştür (Kıraçlar, 2005: 26).

Ricardo “mübadele değeri” üzerinde durmuş ve “bir mal hiçbir şekilde fayda sağlamıyorsa, yararlı değilse mübadele değerinden yoksundur” şeklinde yorumlamıştır (Erim, 2007: 56). Bir malın değişim kıymetine sahip olabilmesi için bir “fayda” sağlaması şarttır. Ancak, fayda tek başına değişim kıymetinin bir ölçüsü olamaz. Faydanın yanında, değişim kıymetini belirleyen iki faktör daha vardır. Bunlardan biri malın “kıtlık” derecesi diğeri de o malın üretimi için gerekli “emek miktarıdır”(Savaş, 2007: 314).

Malların üretimi için gerekli olan emeği Ricardo “doğrudan emek” ve “dolaylı emek” şeklinde ikiye ayırmaktadır. Doğrudan emek üretimde sermaye ile birlikte kullanılan emektir. Dolaylı emek ise, sermaye mallarını (makine, teçhizat vb.) üreten emektir (Erim, 2007: 57).

Ricardo, nüfus artışı zorunlu olarak gıda maddelerine olan talebi arttıracığını, gıda maddelerine olan talep artışının ise tarımsal faaliyetleri hızlandıracağını ileri sürmüştür. Bu durumda, önce verimli topraklar işlenecektir; fakat zamanla verimli topraklar yeterli olmayınca daha düşük verimli topraklar işlenmeye başlanacaktır, sonuç olarak tarımsal ürünler daha zor koşullarda ve daha yüksek maliyetle üretileceğinden gıda maddelerinin fiyatları artacaktır (Acar, 2002: 62). Marjinal topraklar kullanıma açıldıkça, üretim daha güç koşullarda ve maliyetli olduğu için ve üretim daha az verimli toprakta üretilmeye başladığından ek bir birim gıda üretimi daha pahalı hale gelecektir (Parasız, 2005: 8). Bu durumda, doğal ücret haddi de yükselerek rant artışlarıyla birlikte, hem tarım hem de sanayi kesiminde, kârları düşürecektir. Kârların, azalarak sermaye birikimini olanaksız kılacak düzeye kadar düşmesi, net yatırımları durdurup sistemi durgun bir hale getirecektir. Sistemin ulaştığı bu durgunluk halinde ücretler, doğal ücret haddi düzeyindedir; nüfus artık artmamaktadır; net yatırım sıfırdır, büyüme de durmuştur (Alkın, 1975: 45).

Büyümeye ilişkin görüşlerini azalan verimler ve fonksiyonel gelir dağılımı üzerine inşa eden David Ricardo'ya göre üretim arttıkça toplam rant ve toplam ücret ödemesi artar ve böylece toplam kar azalır. Bu süreçte hasıla bir süre sonra rant ve ücret ödemeleri toplamına eşit (toplam kar sıfır) olur ve böylece ekonomi hasılanın artık değişmediği bir durağan duruma ulaşır. Dolayısıyla da Ricardo'nun büyüme modelinde büyüme sürecinde uzun dönemde (işçilerin durumunda bir değişme olmamasına karşılık) kapitalistlerin durumunun sürekli kötüleşmesi karşılığında arazi sahiplerinin durumu sürekli iyileşir, arazi sahipleri ile kapitalistler arasında bir çıkar çatışması vardır (Ünsal, 2016: 76-77).

4. Karl Marx Büyüme Modeli

Marx'ın teorisini klasik teoriden ayıran özellikler Marx'ın Malthus'un nüfus teorisini reddetmesidir. Marx, toplumu klasik teorideki gibi üç sınıftan değil (kapitalist veya girişimci, toprak sahibi veya sermayedar, emekçi) üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar diye iki sınıfa ayırmış, ücretleri ise emek- zaman teorisine göre belirlemiştir (Berber, 1995: 170-175).

Marksist teoriye göre, üretimde değer artışına yol açan tek üretim faktörü işçinin emeğidir; kapitalist sistemde işçi üretime yaptığı katkının tam karşılığını alamaz, asgari geçim seviyesinde bir ücret almaktadır; “artık değer” ise kapitalist sınıfın karını teşkil etmektedir. Bu düzende “teknik ilerleme” devamlı olarak üretimde sermaye yoğunluğunu artırıcı ve emek yoğunluğunu azaltıcı yönde olacaktır ve teknik ilerleme ile birlikte üretimde “artık değer” yaratan emeğin rolü azalacaktır.

Kapitalistler büyük yatırımlara girerek yeni teknolojiler uygulayacaktır. İşçilerin yerini makineler alacak ve makineleşmenin işsiz bıraktığı geniş bir “proleter” işsiz ordusu meydana gelecektir. Azalan kâr seviyeleri ve dengesiz üretim krizleri kapitalist düzeni sarsmaya başlayacaktır. Marx bu analizin sonunda, kapitalist sistemin çöküp komünist bir düzene geçileceği görüşünü savunmuştur (Üstünel, 1990: 234-235).

Sonuç olarak Marx ‘ın teorisinde ekonomik büyümeyi belirleyen üç değişken vardır: artı değer oranı, kâr oranı ve sermayenin organik bileşimi. Kâr oranını ise, artı değer oranı ile sermayenin organik bileşimindeki değişimler belirlemektedir. Artı değer oranı sabitken, sermayenin organik bileşimi yükseldiğinde kâr oranı düşecektir (Alkın, 1992: 46-50). Marx ‘ın teorisine göre, üretim sürecinde artı-değer mutlak anlamda artmakta, kâr oranları ise azalmaktadır. Bir taraftan sermayenin organik bileşimi artarken ve sermaye belli ellerde toplanırken diğer taraftan işsizlik ve sefalet artmaktadır. Bununla birlikte, sürekli bir teknolojik gelişme söz konusu olsa dahi, kâr oranları azalırken emeğin milli gelirden aldığı payı korumak olanaklı olmamakta ve sonuçta sistem çökmektedir (Berber, 2006: 96).

5. Schumpeter: Yenilikler ve Büyüme

Joseph Schumpeter’in iktisadi büyüme konusunda geliştirdiği analizin belkemiğini oluşturan iki kavram vardır. Bunlardan birincisi, üretim faktörlerinin değişik bir kombinasyonu biçiminde tanımlanması mümkün olan yenilikler kavramıdır. Diğeri ise yenilikleri uygulayan ve dolayısıyla da kapitalizmi dinamikleştiren kişiler diye tanımlanabilecek olan müteşebbisler kavramıdır (Ünsal, 2016: 77).

Schumpeter’e göre büyüme, nüfustaki ve sermaye mallarındaki artışlardan değil yeniliklerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda iktisadi büyüme bir girişimcinin bir yeniliği iktisadi hayata sokmasıyla ve böylece belirli bir alanda monopolcü konuma

gelmesiyle ve kar geliri elde etmesiyle başlar. Bir müteşebbisin bir endüstride bir yeniliği başarı ile uygulayarak kar geliri elde etmesi, bir yandan yeniliğin diğer endüstrilerde de yeniliklerin ortaya çıkmasına yol açmasına kısaca yeniliklerin kümelenmesine yol açar. Bu yatırımlar, ekonominin yaratıcı yıkım sürecinde büyümesine yol açarlar (Ünsal, 2016: 77-78).

Schumpeter'in büyüme konusundaki analizinin üç önemli sonucu vardır. Bunların ilk ikisi yenilikler-teknolojik ilerleme hesaba katılmadan incelenemeyeceği ve yeniliklerin büyümenin (toplumsal refahı arttırmanın) ayrılmaz bir parçası olduğu hususlarıdır. Schumpeter'in geliştirdiği analizin üçüncü önemli sonucu ise, büyümenin motoru olan teknolojik gelişmenin müteşebbislerce gerçekleştirildiği ve dolayısıyla da kapitalist bir ekonomideki iktisadi büyümenin dışsal değil içsel bir değişkeni olduğu hususudur.

3.5.2. Modern Büyüme Teorisinin Birinci Dalgası: Harrod-Domar Modeli

Ünsal'a göre Harrod- Domar modelinde; "Harrod yatırımın sermaye üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Bunun ardından Domar da buna benzer bir model oluşturmuştur. Böylece modern büyüme teorisinin ilk dalgası olarak nitelendirilen Harrod- Domar modeli ortaya çıkmıştır" (Ünsal, 2007: 83-84).

Harrod-Domar tipi büyüme modeli, Keynesyen modelin etkisindedir. Harrod-Domar Keynesyen görüşleri uzun dönem perspektifinde inceleyerek, ekonominin uzun dönem dengesi için gerekli koşulları araştırmışlardır (Paya, 1997: 423). Keynes kısa dönem istihdam ve üretim hacminin tayininde toplam talebin önemine dikkati çekerken Domar ve Harrod, talebin uzun dönemdeki gelişmesi açısından büyüme problemi ile ilgilenmiştir. Harrod-Domar analize devleti de katmaktadır, başka bir ifadeyle maliye politikasıyla para politikasını dikkate almaktadır (Leccaillon, 1985: 261).

Her iki modelin de büyüme sürecini açıklamada kullandıkları anahtar kavram yatırımdır. Domar, "o dönemde yapılan yatırımın gelecek dönemlerde üretim kapasitesinde meydana getireceği artış üzerinde dururken", Harrod, "önceki dönem gelirine göre planlanan yatırımların o dönemde gerçekleştirilecek tasarruflara eşit olması durumu" dengeli büyüme şartları olarak ortaya koymaktadır (Berber, 2006: 136). Harrod-Domar büyüme modelinde büyümeyi belirleyen sermaye birikimidir. Emek ve

sermaye birbiri yerine ikame edilemediğinden mevcut sermaye teçhizatına yapılacak olan emek ilavesi üretimi arttırmamaktadır (Artan, 2000: 9).

Ekonomik büyüme için sermaye stokunun artırılması gerekmektedir. Sermaye stokunun artması yatırımlarla gerçekleştirilebilecektir (Ertek, 2008: 390). Temel teori toplam çıktının oluşumunu sermaye-çıktı (hâsıla) oranı aracılığıyla sermaye stokuna bağlayan bir üretim fonksiyonu içermektedir. Belirli bir miktar çıktı üretmek için belli bir sermaye malı gerekmektedir. K sermaye stokunu, Y üretim düzeyini belirtiyorsa, ortalama sermaye-çıktı oranını K/Y olarak tanımlamak mümkündür (Parasız, 2003: 90).

Sermaye stokunun artışı (ekonominin üretim kapasitesinin artması) üretilebilecek mal ve hizmetleri, diğer bir deyişle Reel GSYİH'yı artırmaktadır. Sermaye stokunun artışı ile Reel GSYİH'nın arasındaki ilişki,

$$\Delta K = k \Delta Y \quad (1.9)$$

$k = \frac{\Delta K}{\Delta Y}$ olup, buna marjinal sermaye hasıla oranı denmektedir. Bunun anlamı şudur: Reel GSYİH'de bir birimlik artış için sermaye stokunun k katı artması gerekmektedir.

Sermaye stokunun artışı yatırımlara, yatırımlar da tasarruflara bağlıdır. Ekonomideki (ortalama) tasarruf oranı,

$$s = \frac{S}{Y} \quad (1.10)$$

Burada s: tasarruf oranı, S= tasarruflar, Y= reel GSYİH'dır. Bu formül, $S = s \times Y$ şeklinde de gösterilir. Tasarrufların hepsinin yatırıma gittiği ($S = I$) varsayımı ile $s \times Y$ ilişkisi;

$$I = s \times Y \text{ veya } Y = \frac{I}{s} \text{ şeklinde gösterilebilir.} \quad (1.11)$$

Ekonomik büyüme oranı formülü $g = \frac{\Delta Y}{Y}$ olduğuna göre, Y için, $Y = \frac{I}{s}$, ΔY için de

$$\Delta Y = \frac{\Delta K}{k}, \text{ y1, } g = \frac{\Delta Y}{Y} \text{ formülünde yerine koyarsak;}$$

$$g = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\frac{\Delta K}{k}}{\frac{I}{s}} \quad (1.12)$$

$\Delta K = I$ olduğuna göre, $g = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\frac{\Delta K}{k}}{\frac{I}{s}}$ formülünde I yerine ΔK değerini koyarsak;

$$g = \frac{s}{k} \quad (1.13)$$

Böylece ekonomik büyüme oranı bir taraftan ekonomideki tasarruf oranına, diğer taraftan marjinal sermaye-hasıla katsayısına bağlıdır. Tasarrufların sadece ülke tasarruflarından oluşması gerekmez. Yabancı ülkelerin tasarruflarından da, borç almak suretiyle yararlanılabilir (Ertok, 2008: 390-395).

Ortalama sermaye-çıktı oranının tersine, yani çıktı-sermaye Y/K oranına sermayenin ortalama üretkenliği denmektedir. Teknolojik ilerlemeler bu oranları etkileyecektir ve basitlik amacıyla teknolojinin değişmediği varsayılmaktadır. Dolayısıyla $\frac{Y}{K} = \frac{\Delta Y}{\Delta K}$ 'dir. Çıktının sermaye stok oranı σ (sigma) ile gösterilmektedir. Bu orana sermayenin potansiyel sosyal verimliliği demektir (Parasız, 2003: 90). Sosyal verimlilikten kasıt, yapılan yatırımların doğrudan etkilediği hâsıla artışı değil, o yatırımların bütün ekonomide getirdiği net hâsıla artışıdır (Hiç, 1975: 82).

3.5.3. Modern Büyüme Teorisinin İkinci Dalgası: Solow (Neo-klasik) Modeli

Teorinin temel varsayımlarını; ölçeğe göre sabit getiri, sermayenin azalan marjinal verimliliği, teknolojinin dışsallığı, faktörler arası ikamenin söz konusu olması ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunması oluşturmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 214).

Ekonomik büyüme değişik faktörlerin bir sonucu olarak çıktıda meydana gelen birikim anlamına gelmektedir. Toplam üretim fonksiyonu da, temelde iki faktörü açıklamaktadır. Ekonominin sermaye stoku K ve istihdam edilen işgücü L ekonomideki toplam çıktıyı üretmektedir. Denklem olarak ifade etmek gerekirse;

$$Y = F(K, L) \quad (1.14)$$

Cobb–Douglas üretim fonksiyonu;

$$Y = K^\alpha L^{(1-\alpha)} \quad (1.15)$$

biçiminde ifade edilmekte, azalan marjinal verimliliği ve ölçüğe göre sabit getiriyi göstermektedir.

Solow'un iktisadi büyüme konusunda üç öngörüsü vardır: "İlk öngörüsü, sermaye büyümedeki rolüne yöneliktir. Solow modeline göre bir ekonomide tasarruf haddi ve böylece yatırım artınca, ekonomi mevcut konumundan ayrılır ve işçi başına çıktının sabit olduğu (büyümenin olmadığı, $\Delta y = 0$) yeni bir durağan duruma yönelir. Dolayısıyla da Solow modeline göre, büyümenin nedeni sermaye birikimi değildir, büyüme olgusu yatırımla açıklanamaz. Bunlardan son ikisi ülkeler arası gelir farklılıklarına yöneliktir. Temel modele göre ülkeler arası gelir farklılıklarının bir nedeni, tasarruf- yatırım haddindeki (sermaye birikim hızındaki) farklılıklardır. İkinci nedeni, nüfus artış haddindeki farklılıklardır. Bu iki husus birlikte düşünülürse, Solow modeline göre tasarruf- yatırım haddinin daha yüksek olduğu ülkeler ve nüfus büyüme hızının daha düşük olduğu ülkeler, daha yüksek bir durağan durum işçi başına sermaye düzeyine ve dolayısıyla da daha yüksek bir durağan durum işçi başına çıktı (gelir) düzeyine sahiptirler" (Ünsal, 2016: 147).

Solow modelinde tasarruf artışı ve nüfus artışından sonra ekonomik büyümenin üçüncü belirleyicisi teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişme, uzun dönem büyüme sürecini açıklayan dışsal değişken rolünü üstlenmektedir. Zira modelde sermaye azalan verimler kanununa tabi olduğundan, işçi başına çıktıyı arttırmanın yolu sürdürülebilir verimlilik artışının sağlanmasından geçer. Bunun için de emeğin etkinliğinin arttırılması gerekir. Emeğin etkinliğinin arttırılması da teknolojik gelişme sonucunda sağlanır (Berber, 2011: 132). Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna yeniden dönülürse,

$$Y = F(K, L \times E) \quad (1.16)$$

Burada, $(L \times E)$ olarak ifade edilen emeğin etkinliği kavramı, yeni bir değişken olup, emeğin sahip olduğu nitelikler olan sağlık, eğitim, bilgi ve beceri konularını kapsar. Bu durumda emeğin miktarı yanında etkinliği de (E) önem kazanmaktadır. Bu yeni fonksiyona göre toplam çıktı, sermayeye ve emeğin etkinliğine bağlıdır. (Berber,

2011: 132). Bu bağlamda teknolojik ilerleme, emeğin etkinliğinin artmasına ve böylece aynı miktarda sermaye ve emek ile daha fazla çıktı üretilmesine-etkin emeğin miktarının artmasına ve böylece aynı miktarda sermaye ile daha fazla çıktı üretilmesine neden olmaktadır.

Teknolojik ilerlemenin olduğu bir ekonomide etkin işçi başına sermaye düzeyi, bir yandan etkin işçi başına yatırım-tasarruf (s) kadar artmaktadır, öte yandan etkin işçi başına yıpranma (dk), etkin işçi başına nüfus artışı (nk) ve etkin işçi başına teknolojik ilerleme (gk) kadar azalmaktadır. (g), teknolojik ilerleme emeğin etkinliğini sabit bir hızla arttırmaktadır. Teknolojik ilerlemenin olduğu bir ekonomide, işçi başına sermaye düzeyindeki değişme aşağıdaki gibi yazılabilecektir:

$$\Delta k = sf(k) - (d + n + g) k \quad (1.17)$$

f(k) etkin işçi başına üretim fonksiyonu eğrisini, sf(k) etkin işçi başına yatırım eğrisini, (d+g+n)k yıpranmanın, nüfus artışının ve teknolojik ilerlemenin etkin işçi başına sermaye düzeyi üzerindeki etkisini temsil etmektedir (Ünsal, 2009: 602).

Neo-Klasik teori, uzun dönemde ülkelerin gelişmişlik farklarının kendiliğinden ortadan kalkacağını öngören yakınsama hipotezini ileri sürmektedir. Bu hipoteze göre, gelişmiş ülkelere bir sermaye akışı olmakta ve teknolojinin dışsal ve sabit olduğu aynı zamanda sermayenin işgücünden daha hızlı arttığı bir ekonomide faiz oranlarının düşmesi sonucu gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere daha hızlı büyüyecek ve sonunda gelişmiş ülkeleri yakalayacaktır. Bu duruma teoride yakalama süreci adı verilmektedir (Kar ve Ağır, 2003: 183).

Yapılan çalışmalar tam ve şartlı olmak üzere iki çeşit yakınsama hipotezinden bahsetmektedir. Tam yakınsama hipotezine göre fakir ülkeler zengin ülkelere daha hızlı büyüyüp onları yakalayacaktır. Şartlı yakınsama hipotezine göre ise böyle bir durumun söz konusu olabilmesi için aynı tasarruf oranı, teknolojik düzeyi, doğurganlık oranı, hükümet politikaları ve kurumsal yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Yapılan ampirik çalışmalar tam yakınsama hipotezini doğrulamamaktadır. Şartlı yakınsama hipotezini ise bazı çalışmalar doğrulamakta, bazı çalışmalar da doğrulamamaktadır (Artan, 2000: 13).

3.5.4. Modern Büyüme Teorisinin Üçüncü Dalgası: İçsel Büyüme Modeli

Uzun bir dönemin ardından 1980’li yılların sonlarına doğru teknolojik gelişmenin içsel olduğunu öne süren içsel büyüme teorileri ortaya çıkmıştır (Mızrak, 1997: 25).

İçsel büyüme teorilerinde ekonomik büyümenin esas kaynağını teknolojik gelişmeler oluşturmaktadır. Teknolojik gelişme, hem sermayenin getirisini arttırmak suretiyle ilave yatırım ve gelir artışı yaratmakta hem de doğrudan verimliliğin artmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda içsel büyüme teorisinde ekonomik büyüme teknolojik gelişmelerin yanında beşeri sermaye stokuna ve alt yapının varlığına da bağlı olmaktadır (Özsağır, 2008: 340).

3.5.4.1. AK Modeli

Sanayileşmiş ülkelerde son iki yüzyıldır görülen sürekli büyümeyi açıklamak ve belirleyicilerini ölçmek amacıyla içsel büyüme teorileri çerçevesinde birçok model ortaya atılmıştır. Bunlardan ilk ve en basit olanı “AK” diye bilinen modeldir. Bu model en basit manada $Y = AK$ şeklindeki üretim fonksiyonundan esinlenerek adlandırılmıştır (Berber, 2011: 157).

$Y = AK^{\alpha}L^{\beta}$ şeklindeki Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonundan esinlenerek üretilmiştir. Burada $\alpha + \beta = 1$ (Ölçeğe göre getirilerin sabit olması) ve $\alpha = 1$ varsayımları altında;

$$Y = AK \text{’ dir.} \quad (1.18)$$

Bu fonksiyonda A, ekonominin teknolojik seviyesini gösteren pozitif bir sabittir, K ise, ekonominin sermaye stokunu göstermektedir. Burada K fiziki ve beşeri sermayenin toplamı olarak ele alınmaktadır. AK modeli sermaye stoku artarken sermayenin getirisinin azalmayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Azalan verimlerin olmadığı bu modele göre, yüksek sermaye stokuna sahip ülkeler, yatırımlarını arttırarak büyümelerini hızlandırabileceklerdir. AK modelini ortaya atan Jones ve Manueli (1990) ve Rebelo (1991), büyüme sürecinin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmenin içselleştirilmesine gerek bulunmadığını, Neo-Klasiklerin teknolojik gelişmenin sabitliği ve ölçeğe göre getirinin sabit olduğuna dair varsayımları saklı tutarak, sadece

biriktirilebilen üretim faktörünün (toplam sermayenin) marjinal verimliliğinin azalmadığının varsayılması yoluyla bile içsel büyüme sürecinin ortaya çıkabileceğini ifade etmektedirler (Berber, 2011: 157).

3.5.4.2. Arrow-Romer Modeli: Yaparak Öğrenme, Bilginin Yayılması ve Büyüme

Solow modelinin üretimin azalan verimler kanununa tabi olduğu yolundaki yapısal varsayımını benimsemeyen bir başka içsel büyüme modeli, Paul M. Romer'in 1986 yılında yayınlanan "Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme" başlıklı makalede geliştirdiği modeldir. Romer söz konusu modeli Kenneth Arrow'un 1962 yılında yayınlanan bir makalesinden yararlanarak geliştirilmiştir. Bu yüzden Romer'in 1986 yılı çalışmasını Arrow-Romer modeli diye nitelendirmek mümkündür.

Arrow-Romer modelinde teknolojik ilerlemenin firmaların üretim faaliyetlerinin bir yan ürünü-bilinçsiz bir ürün olarak ortaya çıkmasının arkasında, "yaparak öğrenme" ve "bilginin yayılması" varsayımları vardır. Bunlardan Arrow tarafından 1962 yılında geliştirilen "yaparak öğrenme" argümanına göre, bir firmanın yatırım yapması sadece firmanın sahip olduğu sermaye stokunun artmasına değil, aynı zamanda firmanın bilgi stokunda artmasına yol açar. "Bilginin yayılması" argümanına göre ise, her firmanın bilgi stokuna diğer firmalar sıfır maliyetle-bedava olarak ve hemen ulaşabilirler. Bilginin yayılması argümanına göre ekonomideki tüm firmaların bilgi düzeyleri-teknoloji düzeyleri aynıdır ve dolayısıyla da ekonomi çapındaki bilgi-teknoloji düzeyine eşittir (Ünsal, 2016: 238-239). Bilgi mükemmel olarak patentlenemeyeceği ve saklanamayacağı için, bir şirket tarafından yeni bir bilgi üretimi diğer şirketlerin üretim imkânları üzerinde pozitif bir dışsallık oluşturacaktır (Romer, 1994: 12).

Romer bu fikri kullanarak şu öngörülerde bulunmaktadır: "Üretim süreci sonucunda fiziksel çıktının yanı sıra bir yan ürün olarak teknik bilgi de üretilir. Yan ürün olarak üretilen teknik bilgi yeni üretimde bir nevi bedava girdi olarak kullanılır. Yeni üretim daha düşük maliyetle ve daha yüksek kaliteyle yapılmaktadır. Sonuç olarak teknik bilgi, taşmalar sonucu diğer şirketlere de ulaşmaktadır"(Berber, 2011: 151).

Romer, üretilen bilginin göstergesini, ülkedeki mevcut sermaye stoku olarak almıştır. Yani, o ülkede önceden ne kadar çok yatırım yapılmışsa o kadar ekonomik

bilgi üretilmiş olacaktır. Üretim fonksiyonu bu şekilde değiştirildiğinde belli varsayımlar altında sermaye için artan verimler söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, daha çok yatırım yaptıkça her yeni yatırımın verimi öncekine göre daha fazla olacaktır (Berber, 2011: 151).

İçsel büyüme teorilerine yeni katkılar, dışsallıkların ekonomik büyüme içindeki rolü ön plana çıkartılarak yapılmıştır. Romer'in pozitif dışsallıklar önerisi dâhilinde, ölçeğe göre sabit verimlere dayanan Neo-Klasik üretim fonksiyonu yerini, ölçeğe göre artan üretim fonksiyonuna bırakmıştır (Berber, 2011: 152).

3.5.4.3. Lucas Modeli: Beşeri Sermaye ve Büyüme

Beşeri sermaye, işgücü tarafından içerilen bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Model, Neo-Klasik modele oldukça yakındır. Neo-Klasik piyasa şartlarının geçerli olduğu bir ekonomide çıktı düzeyi (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^e) tarafından belirlendiği kabul edilir (Berber, 2011: 153). Yani üretim fonksiyonu;

$$Y = F(K, N^e) \quad (1.19)$$

Modeldeki yoğunlaşma etkin emeğin (N^e) açıklaması üzerinedir. Ülkedeki etkin emek stoku, toplumun ortalama yetenek düzeyi (h), işçinin üretimde harcadığı zaman (u) ve ülkedeki işgücü arzı (N) ile ilişkilendirip $N^e = uhN$ şeklinde ifade edilmektedir. Bu durumda üretim fonksiyonu;

$$Y = F(K, uhN) \quad (1.20)$$

şekline dönüşmektedir (Lucas, 1988: 591). Bu fonksiyona göre işçilerin yetenek düzeyi, çalışılan zaman, işgücü arzı ile çıktı arasında doğru yönlü ilişki mevcuttur (Berber, 2011: 153).

Diğer taraftan Lucas'a göre işçinin yeteneğini arttırması, çalışma süresinin dışında kalan zaman (1-u) ile ilişkilidir. Yani boş zamanı arttırdığında bilgi birikimi ve yeteneği de artmaktadır. Bu durumda beşeri sermaye birikimi denklemi;

$$h = h \delta (1-u) \quad (1.21)$$

olarak yazılabilir. (δ = amortisman) Denklem göre; $u=1$ olursa, yani işçi tüm zamanını üretim için harcarsa kendini geliştirmeye zaman kalmamakta ve beşeri sermaye birikimi sıfır olmaktadır. Diğer taraftan, $u=0$ olursa, bu durumda da tüm zamanı kendini geliştirmeye harcamakta ve beşeri sermaye birikimi maksimum olmaktadır. Bu iki ekstrem durum arasında, mevcut yetenek düzeyinde bir azalma olmayacağı kabul edilmektedir (Berber, 2011: 153).

Lucas'ın modelindeki beşeri sermaye birikimi yaklaşımı, Arrow'un yaparak öğrenme yaklaşımı ile çelişmektedir. Çünkü Arrow'un modelinde üretim için harcanan zaman arttıkça beşeri sermaye birikimi artmaktadır. Bu iki düşünce entegre edilirse, çalışma ve boş zaman süresinin toplamının 1'e eşit olduğu dikkate alınır, yani, $(1 - u) + (u) = 1$ eşitliğinden dolayı beşeri sermaye birikimi denklemi $h=h\delta$ şeklinde yazılabilir. Bu durumda beşeri sermaye birikiminin kaynağı yine kendisi olmaktadır. Bu denklem Arrow'un söylediği "yeni bilgi, tek girdisi önceki bilgi olan üretilmiş maldır" sözüyle de örtüşmektedir (Demir, 2002: 4).

Beşeri sermayenin taşıdığı önem, devletin bu konuda üstleneceği görevin büyüklüğünü de ortaya koymaktadır. Şöyle ki, her ne kadar şirketler çalıştırdıkları elemanlara belli bir üst eğitim sağlayabilseler de vatandaşa temel eğitimi sağlamak ancak devletin üstlenebileceği bir görevdir. Devlet temel eğitim süresini arttırarak beşeri sermayenin oluşumuna katkıda bulunabilir (Berber, 2011: 154).

3.5.4.4. Araştırma-Geliştirme ve Büyüme Modeli

AR-GE modelinin en önemli özelliği, bilginin yukarıda tartışıldığı gibi tesadüfi olarak değil de bilinçli bir süreç sonucunda ortaya çıkmasıdır. Romer ve Barro AR-GE çalışmalarını özel bir faaliyet alanı olarak ele almaktadır. Yazarlara göre, bu alanda yapılacak çalışmaların sonucunda da sermaye mallarının çeşitliliği artmaktadır (Berber, 2011: 154).

Araştırma- geliştirme faaliyetine dayalı büyüme modellerinde teknolojik ilerleme Arrow-Romer modelinde olduğu gibi, bilgi stokunda artış (daha etkin üretmeyi mümkün kılan) "yeni bilgi" diye tanımlanır ve yeni bilginin kısmi dışlanabilir olma ve rakip olmama özellikleri vurgulanır (Ünsal, 2016: 245).

Yeni bilginin rakip olmayan bir mal olması, bilginin kar etmeyi amaçlayan özel araştırma-geliştirme firmaları tarafından tam rekabet ortamında üretilmemesinin mümkün olmadığını içerir. Zira bir bilgi bir kere üretilince, bu bilginin ilave bir kullanıcıya arz edilmesinin marjinal maliyeti sıfırdır, $MC = 0$. Buna karşılık tam rekabet piyasasında firma denge koşulu, marjinal hasılatın marjinal maliyete eşit olmasıdır, $MR = MC$. Ancak tam rekabet durumunda fiyat marjinal hasılatı eşit olduğundan ($P = MR$), firma dengesi sağlandığında aslında fiyat marjinal maliyete eşit olur, $P = MC$. Dolayısıyla da özel bir firma tarafından üretilen bir bilginin tam rekabet ortamındaki kiralama fiyatı sıfırdır, $MC = 0, P=MC=0$. Ancak özel bir firma belirli bir maliyete maruz kalarak ürettiği bilgiyi bedava ($P=0$) kullanırsa, bilgi üretmenin kendisine yüklediği (sabit) maliyet kadar bir zarara maruz kalır ve kapanır. Dolayısıyla da yeni bilginin-teknolojinin özel firmaların araştırma-geliştirme faaliyetleri sonucu tam rekabet ortamında üretilmesi mümkün değildir (Ünsal, 2016: 246-247).

Özetlemek gerekirse, yeni bilginin-teknolojik ilerlemenin rakip olmayan bir mal olması, araştırma-geliştirme faaliyetine dayalı dışsal büyüme modellerinde eksik rekabetin varlığını zorunlu kılar. Bu yüzden de bu tür modeller bazen “rekabetçi olmayan büyüme modelleri” diye nitelendirilebilir. Rekabetçi olmayan büyüme modelleri AR-GE faaliyetine dayalı büyüme modelleri iki alternatif yaklaşımdan biri üzerine inşa edilirler (Ünsal, 2016: 247):

- Yeni fikirlerin-icatlarn, eski ürünlerin yerini almayan yeni ürünlerin üretilmesine yol açtığı (icatlarn yatay olduğu) kabul edilir. Bu birinci yaklaşımda icatlar ürün sayısının artmasına yol açar. Bu yüzden bu yaklaşım, “ürün çeşitliliği yaklaşımı” diye nitelendirilir.
- Yeni fikirlerin icatların eski ürünlerin yerini alan yeni ürünlerin üretilmesine yol açtığı (icatlarn dikey olduğu) kabul edilir. Joseph Schumpeter’in yaratıcı yıkım analizinden hareket eden bu ikinci yaklaşım, “ürün niteliği yaklaşımı ve Schumpeterci yaklaşım” diye nitelendirilir.

Romer’e göre, teknolojik ilerlemenin ya da ekonomik büyümenin tohumları AR-GE kurumlarının laboratuvarlarına aranmalıdır. Burada büyümeyi sağlayan iki etki ortaya çıkacaktır. Birincisi, elde edilen yeni bilimsel bulgular sır olarak tutulamayacak ve tüm

araştırmacıların ya da üreticilerin bedelsiz kullanımına açık hale gelecektir. Bu da ortaya çıkaracağı dışsallıklar neticesinde ekonomide verimlilik artışları sağlayacaktır. İkinci olarak, yeni buluşlar sayesinde yatırım mallarının çeşitliliği artacak ve üretimde verimlilik artışları şeklinde kendini gösterecektir. Bu durumda AR-GE alanına yapılacak yatırımlar için tek bir motivasyon vardır: Yeni icat edilen ürünlerin satışında tekel konumu. Tekel olmaktan kaynaklanan kar, ancak bu tekel durumunu yaratan sıkı bir patent sistemi ile veya bilginin yayılmasının engellenmesi ile mümkün olacaktır (Berber, 2011: 155). Ayrıca Romer modeline göre, kaynak dağılımında etkinlik açısından “iyi” bir piyasa türü olan tam rekabet piyasası, büyüme olgusu açısından “kötü” bir piyasa türüdür (Ünsal, 2016: 261).

Romer tarafından geliştirilen ürün çeşitliliği (eksik rekabet) modelinde, teknolojik ilerleme hızının (g_A), araştırma sektöründe çalışan kişi sayısı (L_A) ile fikir üretiminde çalışan kişilerin ortalama verimliliklerinin (c) çarpımına eşit olduğu varsayılır, $g_A = c \times L_A$. Romer modelinde teknolojik ilerleme hızı (g_A) ne kadar yüksek olursa, fert başına çıktı büyüme hızı o kadar yüksek olur. Dolayısıyla da Romer modeline göre, araştırma faaliyetinde çalışan kişi sayısı (L_A) ne kadar yüksek olursa, fert başına çıktı büyüme hızı da o kadar yüksek olur (Ünsal, 2016: 261).

Aghion-Howitt tarafından geliştirilen ürün niteliği (eksik rekabet) modeline göre fert başına çıktı büyüme hızını belirleyen dört unsur vardır. Bu bağlamda araştırma faaliyetinde çalışan emeğin yeni fikir üretme olasılığı ve icadın ara malının niteliğini arttırma düzeyi ne kadar yüksek olursa, büyüme de o kadar hızlı olur. Ayrıca işgücü ne kadar büyük ve rekabetçi kümedeki üreticilerin maliyet dezavantajı ne kadar büyük (tekelci karı ne kadar büyük) olursa büyüme hızı da o kadar yüksek olur (Ünsal, 2016: 261). AR-GE faaliyetleri, ortaya çıkardığı pozitif dışsallıklar dolayısıyla ekonomik büyümeyi arttırma amacıyla olan hükümetlerin vazgeçemeyecekleri bir enstrümandır. Hükümetler, araştırma yapan kuruma direkt olarak bir yardımda bulunabileceği gibi; piyasadaki yasal düzenlemeleri yaparak, icatçıya tekel hakkı kazandırmak suretiyle de AR-GE faaliyetlerini destekleyebilir (Berber, 2011: 155).

3.5.4.5. Kamu Politikası Büyüme Modeli

Yülek' göre kamu politikası modeli, "Barro (1990) ile birlikte gündeme gelmiştir. Kamu sektörüncü üretilen mal ya da hizmetler birer üretim faktörü olarak kabul edilmiş ve kolaylık olsun diye üretim fonksiyonundan emek çıkartılarak yerine kamu mal ve hizmet faktörü ikame edilmiştir. Yine modelde, hükümetin gelirinin sadece gelir vergisi, giderinin de sadece kamu malı arz etmek olduğu ve bütçenin daima denk olduğu varsayılmıştır" (Yülek, 1997: 10).

Modelde hükümetler, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için hem yatırım yapacak hem de yatırımların arttırılması için özel sektörü vergi teşvikleri, sübvansiyon gibi araçlarla destekleyecektir. Berber'e göre kamu politikası modeli devlete üç önemli görev yüklemektedir: Birincisi, üretken sektörlerdeki girdiler için tamamlayıcı niteliği olan kamusal mal ve hizmetler üretmek. İkincisi, eğitim alanındaki yatırımları arttırmak ve son olarak, araştırma ve geliştirme sektörüne sağlanacak teşviklerle bilginin üretimini ve yayılmasını sağlamaktır (Berber, 2011: 156).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK DEĞİŞKENLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

1. G-20 ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

İşsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ortaya koyulması amacıyla teorik ve ampirik açıdan bir analiz yapılmadan önce, aşamalı olarak Türkiye'de daha sonra Dünya'da ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik göstergeleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Çalışmanın bu bölümünde ilgili değişkenlerle karşılaştırma yapmak amacıyla Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu dünyanın en gelişmiş yirmi ekonomisini ifade eden G-20 ülkeleri tercih edilmiştir.

2. EKONOMİK BÜYÜMEDEKİ GELİŞMELER

Çalışmanın bu kısmında dünyada ve G-20 ülkelerinde ekonomik büyümenin yıllar itibariyle izlediği seyir önce toplam GSYH ardından kişi başına düşen GSYH çerçevesinde incelenecektir.

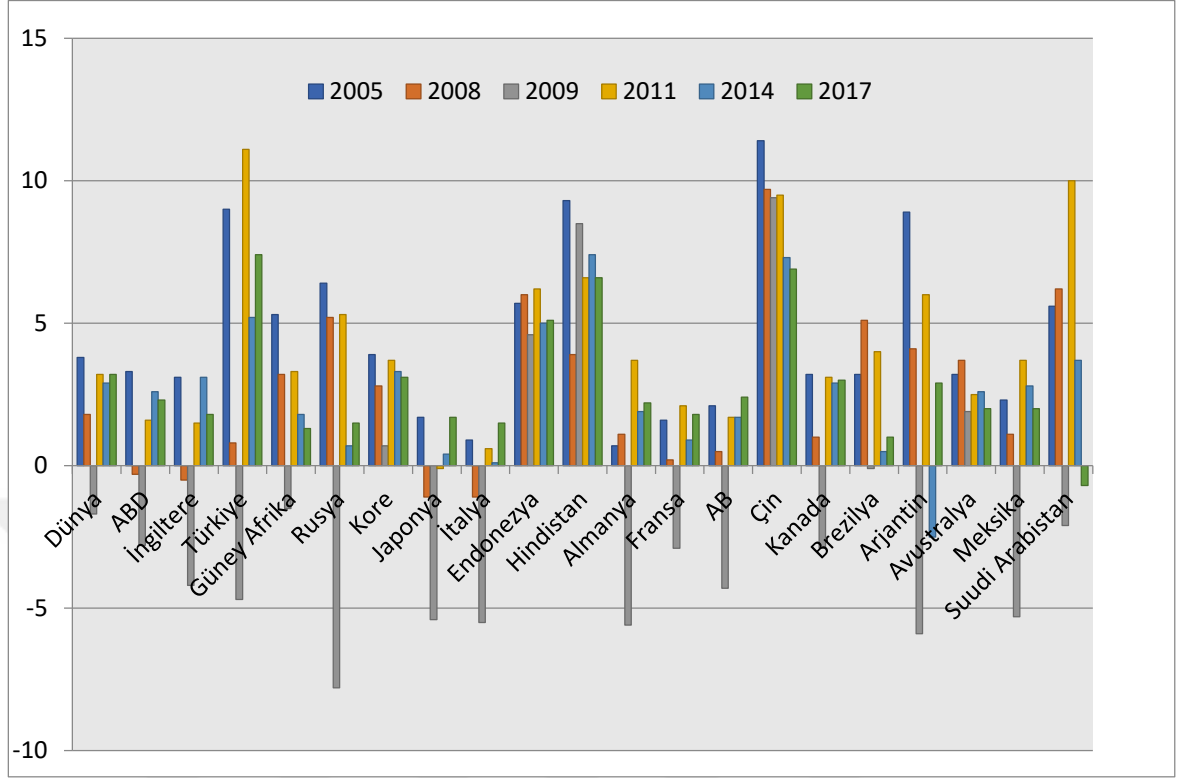
2.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla hem bireylerin yaşam standartlarının daha kolay izlenebilmesine hem de ülkeler arasında daha sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmesine imkan tanımaktadır (Yıldırım, 2011: 440). Yıllar itibariyle ortaya çıkan değişimin daha net açıklanabilmesi için, 2005-2017 yılları arasında Dünya'da ve G-20 ülkelerindeki büyüme oranları Tablo 2.1'de gösterilmiştir. Tablo 2.1'den elde edilen verilerle Grafik 2.1 oluşturulmuştur. Bu grafikte 2005-2017 yılları arasında G-20 ülkeleri için büyüme oranları gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde GSYH Büyüme Oranları (%), (2005-2017)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2009	2011	2014	2017
Dünya	3.8	1.8	-1.7	3.2	2.9	3.2
ABD	3.3	-0.3	-2.8	1.6	2.6	2.3
İngiltere	3.1	-0.5	-4.2	1.5	3.1	1.8
Türkiye	9.0	0.8	-4.7	11.1	5.2	7.4
Güney Afrika	5.3	3.2	-1.5	3.3	1.8	1.3
Rusya	6.4	5.2	-7.8	5.3	0.7	1.5
Kore	3.9	2.8	0.7	3.7	3.3	3.1
Japonya	1.7	-1.1	-5.4	-0.1	0.4	1.7
İtalya	0.9	-1.1	-5.5	0.6	0.1	1.5
Endonezya	5.7	6.0	4.6	6.2	5.0	5.1
Hindistan	9.3	3.9	8.5	6.6	7.4	6.6
Almanya	0.7	1.1	-5.6	3.7	1.9	2.2
Fransa	1.6	0.2	-2.9	2.1	0.9	1.8
Avrupa Birliği	2.1	0.5	-4.3	1.7	1.7	2.4
Çin	11.4	9.7	9.4	9.5	7.3	6.9
Kanada	3.2	1.0	-2.9	3.1	2.9	3.0
Brezilya	3.2	5.1	-0.1	4.0	0.5	1.0
Arjantin	8.9	4.1	-5.9	6.0	-2.5	2.9
Avustralya	3.2	3.7	1.9	2.5	2.6	2.0
Meksika	2.3	1.1	-5.3	3.7	2.8	2.0
Suudi Arabistan	5.6	6.2	-2.1	10.0	3.7	-0.7

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

Grafik 2.1. Dünyada ve G-20 Ülkelerinde GSYH Büyüme Oranları (%), (2005-2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

Grafik 2.1 incelendiğinde, Dünya’da ve G-20 ülkelerinin pek çoğunda yıllar itibariyle büyüme oranlarında azalma görülmektedir. Japonya, İngiltere, Fransa, Almanya, ABD ve AB ülkelerinde büyüme oranları diğer ülkelere kıyasla oldukça düşüktür. Dünya genelinde büyüme oranları 2008-2009 küresel finans krizinin yaşandığı dönemlerde eksi değere düşmüş ve kriz sonrasında ortalama trendine geri dönmüştür.

Fakat 2008-2009 küresel finans krizi döneminde GSYH oranı Kore, Endonezya, Hindistan, Çin, Brezilya ve Avustralya ülkelerinde eksi değerlere düşmediği görülmektedir. Özellikle Çin ve Hindistan’ın tüm dünya’nın aksine yüksek bir büyüme oranına sahip oldukları görülmektedir.

2008 küresel krizinden az etkilenen Çin’in hızlı büyüme sürecinin arkasında kırsal, kentsel ve makroekonomik reformlar ile açık-kapı politikası olarak dört ana başlıkta toplanabilecek iktisadi ve idari reformlar vardır. Bunların içinde büyümenin artmasını sağlayan en önemli madde açık-kapı politikasıdır. Bu bölgelerde yabancı

yatırım serbestliği ve vergi indirimi gibi politikalar başarılı olunca bunu kapılarını dışa açan şehirler, kıyı bölgeleri ve adalar izledi. Çin elindeki büyük işgücü kapasitesini, emek yoğun sanayiden teknoloji yoğun sanayiye geçmeye çalışan ülkelerin hizmetine sunmaya başladı. Buna göre, Çin emek yoğun imalat sanayini yabancı yatırımlara sunduğu kolaylıklar sayesinde ülkesine çekecek, dışarıdan aldığı hammaddeyi kalabalık işçi ordusu sayesinde ucuza işleyecek ve ihraç edecekti. Bu karardan sadece birkaç yıl sonra Hong Kong imalat sanayinin %80'i Güney Çin'e taşınmış ve Çin'in ihracata dayalı yeni ekonomisinin temelleri oturmuştu (Öz, 2010: 12-13).

Hindistan'ı diğer gelişmekte olan ülkelerden ayırarak bu potansiyele ulaştıran dinamikleri kısaca şöyle sıralayabiliriz. Özellikle fen alanında sahip olduğu vasıflı beşeri sermaye tabanı, demokratik siyasi sistemi ve İngilizceyi yaygın olarak kullanıyor olmasıdır. Dünyanın en büyük pazarlarından biri olan Hindistan'da makroekonomik istikrar, dinamik bir özel sektör ve gelişmiş bir finansal sistemin varlığı söz konusudur. Son olarak, geniş ve çeşitlenmiş bilim-teknoloji altyapısı vardır (Öz, 2007: 7).

Türkiye'de ise 2008 finansal kriz dönemlerinde büyüme oranlarında ciddi bir düşüş görülmektedir. Krizin yansımaları bir sonraki yılda eksi değerler şeklinde kendini göstermiştir. Küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisini belli başlı üç kanaldan etkilemiştir:

- Dış talep daralması ve dış ticarete daralma ekonomide daralmaya neden olmuştur. 2008'in son çeyreğinden itibaren mal ve hizmet ihracat ve ithalatında çok yüksek oranlarda gerilemeler yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinde büyüme ve dış ticaret arasında çok sıkı bir bağ oluşmuştur. Dış ticaretteki daralma GSYH'da büyük boyutlu küçülmeye ve işsizlikte çok ciddi artışa yol açmıştır. 2009 yılında GSYH, sanayi üretim endeksi ve dış ticaret büyük oranlarda daralmış, işsizlik oranı %14'ü aşmıştır (Şahin, 2014: 277).
- İç talep daralması nedeni ile tüketici ve üretici güven endeksi sarsılmış, işsizlik artmış, üretim düşmüştür. Özellikle sanayide kapasite kullanım oranı düşmüş ve sanayi üretiminde, 2008'in ilk çeyreğinden itibaren yüksek oranda gerilemeler olmuştur. Bu koşullarda toplumun bazı kesimlerinde satın alma gücü düştüğü için bazı kesimler de geleceğe güvenle bakamadıkları için harcama gerilemiş ve

global talep kısılmıştır. Bankalar kredi açmakta çok çekingen davrandıkları için, reel kesim işlerini çevirmek için bile kredi kullanamamıştır. Firmalar talepteki daralmaya öncelikle yatırım projelerini erteleyerek tepki göstermişlerdir (Şahin, 2014: 277-278).

- Türkiye küresel ekonomik krizden yabancı sermaye akımı ve dış kaynak girişinin daralması yolu ile de etkilendi. Türkiye ekonomisi ileri derecede dış kaynak kullanımına ve ithalata bağımlıdır. Yabancı sermaye girişi olmadan Türkiye kendi kaynakları ile hedeflediği yıllık %6 - %7 oranında büyümesini sürdürecektir durumda değildir. Küresel likiditede sıkışıklık Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerini ve dolayısıyla reel ve finansal sektörlerini boğulma noktasına getirmiştir (Şahin, 2014: 278).

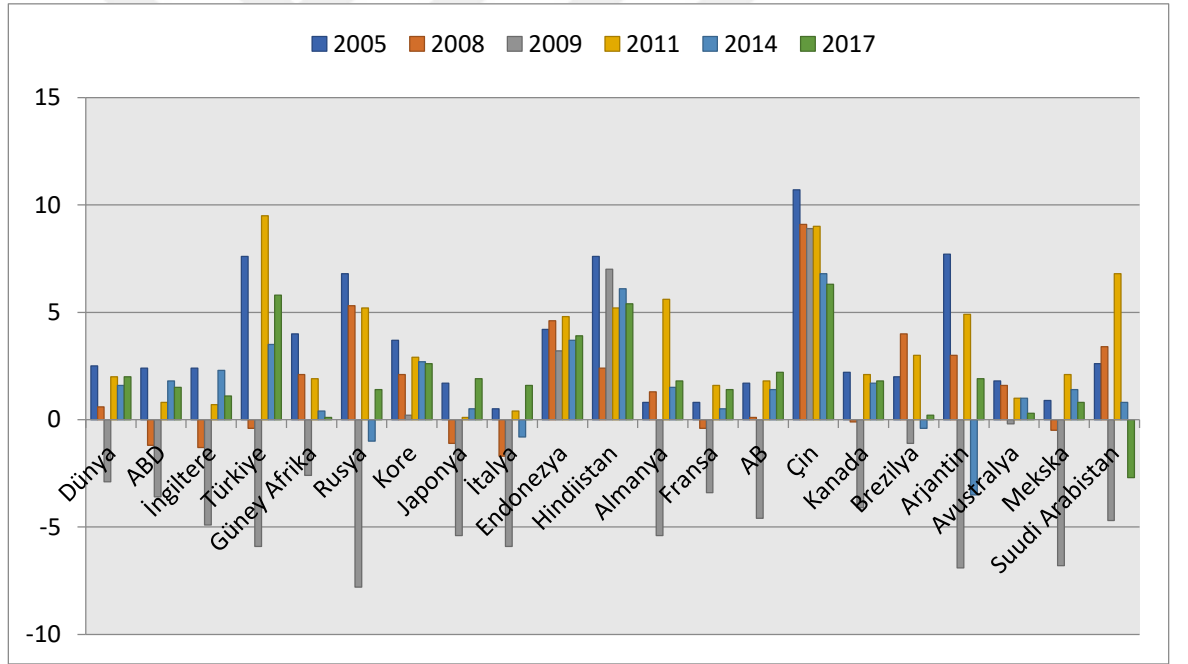
Küresel krizin etkilerini azaltmak amacıyla hükümet bir dizi önlemler almıştır. Devletin vergi destekleri sayesinde reel sektör krizden en az zararlı çıkmıştır. Bu dönemde “Varlık Barışı” uygulamasına geçilmiş, vergi borçlarının taksitlendirilmesi imkânı getirilmiş, ÖTV ve KDV indirimleri yapılmış, KOBİ'lere kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir. Alınan önlemlerin bir diğeri ise istihdam destekleridir. İstihdam destekleri içinde kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması, İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti verilmesi, mevcut istihdamın üstünde ilave istihdam için prim desteği sağlanması yer almaktadır. Bu dönemde yatırım teşvikleri de krizin aşılmasında önemli bir paya sahiptir (Acar, 2013: 17). Nitekim bu önlemler sonucunda 2010 yılı döneminde büyüme %8.5 olarak gerçekleşmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında kaydedilen yüksek büyüme hızları sonrasında iç ve dış talebi dengelemeye yönelik alınan tedbirler sonucunda 2012 yılında büyüme hızı yavaşlamıştır (Acar, 2013: 18).

2017 yılı itibariyle en yüksek büyüme oranı Türkiye'de gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2017 yılı büyüme oranının neden yüksek olduğu açıklanırken, TÜİK'ten alınan; GSYH, harcama yöntemiyle zincirlenmiş hacim, endeks ve değişim oranlarından yararlanılmıştır. Verileri incelediğimizde, hanehalkı tüketimi %6.1, devlet harcamaları %5.0, sabit sermaye oluşumu %7.8 ve net ihracat (%11.9 - %10.3) %1.6 şeklindedir. Türkiye'nin büyümesine en çok katkıyı özel tüketim harcamaları ve yatırımlardaki artış yapmıştır. Bu durumda özel tüketimdeki artış, aynı zamanda ithalatın artmasını da

tetiklemiş ve net ihracaatın büyümeye olumlu etkisi azalmıştır. Türkiye'yi Çin ve Hindistan takip etmektedir. 2017 yılında en düşük büyüme oranı % -0.7 oranı ile Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'ı Brezilya takip etmiştir.

2.2. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Kişi başına düşen GSYH değerlerinin yıllara göre gösterdiği değişimi daha açık bir şekilde görebilmek amacıyla Grafik 2.2'de yıllar itibariyle kişi başına düşen GSYH büyüme oranlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda Grafik 2.2 incelendiğinde tıpkı GSYH büyüme oranlarında olduğu gibi, kişi başına düşen GSYH oranlarının da Dünya'da, AB'de, ABD'de ve diğer Avrupa ülkelerinde azalma eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir.

Grafik 2.2. Dünyada ve G-20 Ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSYH Oranları (%)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafınca oluşturulmuştur.

Çin, Türkiye, Hindistan ve Endonezya'da bu oranların diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Kişi başına düşen GSYH'daki artış oranının en yüksek olduğu ülke Çin'dir.

Türkiye’de ise, 2008-2009 küresel finansal krizin etkisiyle negatif değerler alınmış fakat bu yıllardan artışlar göstererek 2017 yılında Çin’den sonra ikinci en yüksek kişi başına düşen GSYH’ ya ulaşmıştır.

3. DEMOGRAFİK YAPIDAKİ GELİŞMELER

Ülkelerin demografik yapıları, hem ekonomik büyüme ile hem de işgücü piyasaları ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, sahip olunan nüfusun miktarı, oranı, yoğunluğu ve aynı zamanda yaş dağılımı ile birlikte bağımlılık oranları önemli göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1. Nüfus İle İlgili Gelişmeler

Nüfus ile ilgili gelişmeler hakkında bir değerlendirme yapabilmek için bu hususa ilişkin bazı verilerden yararlanmak gerekmektedir. Bu verilerin başında şüphesiz ülkelerin sahip oldukları nüfus miktarı gelmektedir.

3.1.1. Toplam Nüfus

Ülkelerin demografik yapılarını ortaya koyma yönünde yapılacak bir analizin ilk adımını, nüfus miktarlarını belirlemek oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Tablo 2.2’de 2005-2017 yılları arasında Dünya’da ve G-20 ülkelerindeki nüfus miktarları göstermektedir. Dünya bankası verilerine göre, 2017 yılı itibariyle dünyada 7,5 milyar kişi yaşamaktadır. Dünya nüfusunun en kalabalık olduğu ülkeyi 1.388 milyarlık nüfusu ile Çin oluşturmaktadır. Çin’i 1.339 milyarlık nüfusu ile Hindistan takip etmektedir. Ele alınan ülke grubu içerisinde bu ülkeler, sırasıyla ABD, Endonezya, Brezilya, Rusya, Meksika ve Japonya’nın izlediği görülmektedir. Avrupa ülkelerindeki nüfusun diğer ülkelere kıyasla daha az olduğu göze çarpmaktadır. 2017 yılında nüfusun Almanya’da 82, Fransa’da 67, İngiltere’de 66, İtalya’da 60, AB genelinde ise 512 milyon olduğu gözlenmektedir. Aynı yıl içinde Türkiye’nin nüfusu 80 milyon olarak bulunmuştur. Bu ülkeler içerisinde en düşük nüfusun 24 milyon nüfus ile Avustralya’dır.

Tablo 2.2. Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Toplam Nüfus (2005-2017)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	6,520,298,763.00	6,766,296,679.00	7,014,983,968.00	7,271,322,821.00	7,530,360,149.00
İngiltere	60,401,206.00	61,806,995.00	63,258,918.00	64,613,160.00	66,022,273.00
ABD	295,516,599.00	304,093,966.00	311,644,280.00	318,622,525.00	325,719,178.00
Türkiye	67,903,406.00	70,440,032.00	73,409,455.00	77,030,628.00	80,745,020.00
Güney Afrika	48,820,586.00	50,412,129.00	52,263,516.00	54,539,571.00	56,717,156.00
Rusya	143,518,523.00	142,742,350.00	142,960,868.00	143,819,666.00	144,495,044.00
Kore	48,184,561.00	49,054,708.00	49,936,638.00	50,746,659.00	51,466,201.00
Japonya	127,773,000.00	128,063,000.00	127,833,000.00	127,276,000.00	126,785,797.00
İtalya	57,969,484.00	58,826,731.00	59,379,449.00	60,789,140.00	60,551,416.00
Endonezya	226,712,730.00	236,159,276.00	245,707,511.00	255,131,116.00	263,991,379.00
Hindistan	1,144,118,674.00	1,197,146,906.00	1,247,236,029.00	1,293,859,294.00	1,339,180,127.00
Almanya	82,469,422.00	82,110,097.00	80,274,983.00	80,982,500.00	82,695,000.00
Fransa	63,179,351.00	64,374,989.00	65,342,775.00	66,316,092.00	67,118,648.00
AB	496,115,006.00	501,808,477.00	504,015,371.00	508,193,872.00	512,461,290.00
Çin	1,303,720,000.00	1,324,655,000.00	1,344,130,000.00	1,364,270,000.00	1,386,395,000.00
Kanada	32,312,000.00	33,245,773.00	34,342,780.00	35,535,348.00	36,708,083.00
Brezilya	186,917,361.00	192,979,029.00	198,686,688.00	204,213,133.00	209,288,278.00
Arjantin	39,145,488.00	40,382,389.00	41,656,879.00	42,981,515.00	44,271,041.00
Avustralya	20,394,800.00	21,249,200.00	22,340,024.00	23,504,138.00	24,598,933.00
Meksika	108,472,228.00	113,661,809.00	119,090,017.00	124,221,600.00	129,163,276.00
Suudi Arabistan	23,905,654.00	25,940,770.00	28,238,020.00	30,776,722.00	32,938,213.00

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

3.1.2. Nüfus Artış Hızı

Nüfus miktarının yanında, bir önceki yıla göre gösterdiği değişim de önemlidir. Nüfus miktardaki değişim ülkelerin gelişmişlik ve az gelişmişlikleri açısından bize yol gösterdiği için önem taşımaktadır. Dünya ve G-20 ülkeleri nüfus miktarının bir önceki yıla göre değişimleri dünya bankası verileri yardımıyla analiz edilmiştir. Bu doğrultuda, Tablo 2.3’te 2005-2017 yılları arasında Dünya’da ve G-20 ülkelerindeki nüfus artış hızını göstermektedir. Dünya genelinde nüfus artış oranı 2005-2017 yılları arasında % 1.2 oranındadır.

Tablo 2.3. Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Nüfus Artış Hızı (%), (2005-2007)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
İngiltere	0.7	0.8	0.8	0.8	0.6
ABD	0.9	0.9	0.7	0.8	0.7
Türkiye	1.3	1.2	1.5	1.6	1.5
Güney Afrika	1.2	1.0	1.3	1.4	1.2
Rusya	-0.4	0.0	0.1	0.2	0.1
Kore	0.2	0.8	0.8	0.6	0.4
Japonya	0.0	0.0	-0.2	-0.1	-0.2
İtalya	0.5	0.7	0.2	0.9	-0.1
Hindistan	1.6	1.5	1.3	1.2	1.1
Endonezya	1.4	1.4	1.3	1.2	1.1
Almanya	-0.1	-0.2	-1.9	0.4	0.4
Fransa	0.8	0.6	0.5	0.5	0.4
Avrupa Birliği	0.4	0.4	-0.1	0.3	0.2
Çin	0.6	0.5	0.5	0.5	0.6
Kanada	1.0	1.1	1.0	1.1	1.2
Brezilya	1.2	1.0	1.0	0.9	0.8
Arjantin	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0
Avustralya	1.3	2.0	1.4	1.5	1.6
Meksika	1.4	1.6	1.5	1.4	1.3
Suudi Arabistan	2.9	2.7	2.9	2.7	2.0

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

Ülkeler açısından 2017 yılının nüfus oranını incelediğimizde ise, nüfus artış hızının bazı ülkelerde eksi değer aldığı görülmektedir. Bu ülkelerin başında % -0.2 oranı ile Japonya gelmektedir. Japonya’yı daha sonra, % -0.1 ile İtalya takip etmektedir. Bu durum nüfus miktarı fazla olan Japonya için çok büyük sorun oluşturmamaktadır çünkü nüfus miktarı fazla olan ülkeler için nüfus artış hızının düşük olması o ülkeler açısından istenilen bir durumdur. İtalya açısından bakıldığında zaman nüfus miktarı düşük olduğu için, nüfus artış hızının da düşük olması ülke ekonomisinin üretim hacmini arttırması açısından sorun yaratmaktadır.

Tablo 2.3’ü göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapıldığında, nüfusun az olduğu Avrupa ülkelerinde nüfus artış oranının da düşük olduğu göze çarpmaktadır. 2017 yılında AB’de %0.2, Fransa ve Almanya’da %0.4 ve İngiltere’de %0.6 olmuştur. Bu ülkelerde nüfus artış hızının diğer ülkelere kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir. Aynı yıl için nüfus artış oranının en fazla olduğu ülke ise %2.0 oranı ile

Suudi Arabistan oluşturmaktadır. Nüfus artış hızları Avustralya'da %1.6, Türkiye'de %1.5, Meksika 'da %1.3, Kanada ve Güney Afrika'da %1.2, Endonezya ve Hindistan'da ise % 1.1 oranlarında gerçekleştirmiştir. Bu ülkelerde nüfus artış hızının diğer ülkelere kıyasla yüksek olduğu görülmektedir.

3.1.3. Nüfus Yoğunluğu

Kilometre kareye düşen nüfus miktarını ifade eden nüfus yoğunluğu, demografik göstergeler açısından önemli olan bir diğer veriyi oluşturmaktadır. Tablo 2.4'te 2005-2017 yılları arasında G-20 ülkelerinin nüfus yoğunluğu gösterilmektedir.

Artan nüfus paralelinde nüfus yoğunluğunun hem dünyada hem de ülkelerde arttığı görülmektedir. 2017 yılı itibariyle dünyada kilometre kareye yaklaşık 58 kişi düşmektedir.

Tablo 2.4'e genel olarak bakıldığında, ülkelerin yüzölçümleri ve nüfusları paralelinde nüfus yoğunluklarının değiştiği gözlemlenmektedir. 2017 yılında nüfus yoğunluğu, kilometre kareye düşen 528 kişi ile en fazla Güney Kore'de görülmektedir. Bunu sırasıyla Hindistan 450.4, Japonya 347.8, İngiltere 272.9, Almanya 237.0 ve İtalya 205.9 takip etmektedir. Nüfusun düşük olduğu Avrupa ülkelerinde nüfus yoğunluğunun fazla oluşu dikkat çeken bir bulgu olarak kendini göstermektedir. Bunun nedenini bu ülkelerin yüzölçümlerinin daha düşük olması oluşturmaktadır. Nitekim yüzölçümü bakımından büyük olan Avustralya nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ülkedir. Avustralya 'da 2017 yılında nüfus yoğunluğu 3.2 olarak gerçekleşmiştir. Hindistan ve Japonya gibi yüzölçümleri büyük olmakla birlikte, nüfus yoğunlukları da büyük olan ülkelerde ise bu duruma sahip olunan yüksek nüfus miktarları sebep olmaktadır.

Tablo 2.4. Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Nüfus Yoğunluğu (2005-2007)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	50.2	52.2	54.1	56.0	58.0
İngiltere	249.7	255.5	261.5	267.1	272.9
ABD	32.3	33.2	34.1	34.8	35.6
Türkiye	88.2	91.5	95.4	100.1	104.9
Güney Afrika	40.2	41.6	43.1	45.0	46.8
Rusya	8.8	8.7	8.7	8.8	8.8
Kore	497.5	505.6	513.6	520.6	528.0
Japonya	350.5	351.3	350.7	349.1	347.8
İtalya	197.1	200.0	201.9	206.7	205.9
Hindistan	384.8	402.6	419.5	435.2	450.4
Endonezya	125.1	130.4	135.6	140.8	145.7
Almanya	236.5	235.5	230.3	232.1	237.0
Fransa	115.4	117.6	119.3	121.1	122.6
Avrupa Birliği	117.0	118.4	118.8	119.9	120.9
Çin	138.9	141.1	143.2	145.3	147.7
Kanada	3.6	3.7	3.8	3.9	4.0
Brezilya	22.4	23.1	23.8	24.4	25.0
Arjantin	14.3	14.8	15.2	15.7	16.2
Avustralya	2.7	2.8	2.9	3.1	3.2
Meksika	55.8	58.5	61.3	63.9	66.4
Suudi Arabistan	11.1	12.1	13.1	14.3	15.3

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

3.1.4. Çalışma Çağındaki Nüfus

Çalışma çağındaki nüfus, nüfusun 15-64 yaş arasındaki kısmını ifade etmektedir. Bu yaş aralığının belirlenmesinde genelde iki temel etkenden faydalanılır. Bunlardan biri alt sınırı ifade eden zorunlu temel eğitimin bitişi, bir diğeri de üst sınırı ifade eden emeklilik yaşıdır. Tablo 2.5’de Dünya’da ve G-20 ülkelerinde 2005-2017 yılları arasındaki çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranına yer verilmektedir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse hem dünyada hem de ülkeler bazında çalışma çağındaki nüfusun yıllar itibariyle arttığını ifade etmek mümkündür. 2017 yılı itibariyle çalışma çağındaki nüfus, dünya nüfusunun %65,4’ünü oluşturmaktadır. Bu oran aynı yıl için ele alınan ülkeler içerisinde %72.6 ile Güney Kore’de en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Bu ülkeleri sırasıyla Çin, Arabistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Kanada ve Türkiye izlemektedir. Tablo 2.5 incelendiğinde, Avrupa ülkelerinde bu oranın daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. 15-64yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı Almanya, AB, İngiltere,

İtalya, Arjantin ve Fransa'da daha düşük oranlarda gerçekleşmiştir. Çalışma çağındaki nüfusun en düşük olduğu ülkeler Japonya ve Fransa'dır.

Tablo 2.5. Dünya'da ve G-20 Ülkelerinde 15-64 Yaş Arası Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	64.7	65.3	65.6	65.6	65.4
İngiltere	66.0	66.1	65.6	64.6	63.8
ABD	66.8	66.9	66.8	66.4	65.7
Türkiye	64.7	65.5	66.1	66.5	66.9
Güney Afrika	64.0	64.5	65.0	65.5	65.7
Rusya	71.0	71.9	71.8	70.3	68.2
Kore	72.3	72.8	73.3	73.3	72.6
Japonya	66.5	65.2	63.5	61.6	60.1
İtalya	66.4	65.9	65.2	64.2	63.5
Hindistan	62.4	63.3	64.3	65.4	66.2
Endonezya	65.2	65.9	66.4	66.8	67.3
Almanya	66.7	66.2	65.9	65.9	65.5
Fransa	65.1	65.1	64.5	63.2	62.2
Avrupa Birliği	67.2	67.1	66.6	65.7	64.8
Çin	72.4	73.6	73.7	73.0	71.7
Kanada	69.2	69.5	69.1	68.2	67.0
Brezilya	66.6	67.7	68.6	69.4	69.7
Arjantin	63.0	63.5	63.8	63.8	63.9
Avustralya	67.3	67.6	67.3	66.5	65.5
Meksika	62.3	63.5	64.7	65.8	66.5
Suudi Arabistan	63.2	65.8	68.2	70.4	71.5

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

3.2. Bağımlılık Oranı

Bağımlılık oranı, üretime katılan her yüz kişinin kendisiyle birlikte kaç kişiye yetecek kadar üretimde bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bu oran ile ülkelerin gelişmişlik dereceleri arasında güçlü bir ilişki vardır. Bağımlılık oranı gelişmiş ülkelerde düşük, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise yüksek oranlarda gerçekleşmektedir (Murat, 2006: 125).

Tablo 2.6'da dünyada ve G-20 ülkelerinde geçerli olan bağımlılık oranları gösterilmektedir. Tablo 6 incelendiğinde, bağımlılık oranının hem dünya genelinde hem de ülkeler bazında giderek azaldığı görülmektedir. Ele alınan ülke grubunun dünyadaki en güçlü yirmi ekonomiyi temsil ettiği düşünüldüğünde, bu ülkelerdeki bağımlılık

oranının gösterdiği düşme eğilimi oldukça makul karşılanmaktadır. Tablo 2.6'ya bakıldığında, 2017 yılında dünyada bağımlılık oranının %54.4 olduğu görülmektedir. Bağımlılık oranı aynı yıl için en yüksek %66.5 ile Japonya'da gerçekleşmiştir. Japonya'yı sırasıyla Fransa, İtalya, İngiltere ve Arjantin izlemektedir. 2017 yılı için bağımlılık oranının en düşük olduğu ülke ise %37.7 'lik oranla Güney Kore 'dir. Güney Kore'yi Çin takip etmektedir. Bu oran 2017 yılında Türkiye'de %49.5 olduğu gözlenmektedir.

Tablo 2.6. Dünya'da ve G-20 Ülkelerinde Bağımlılık Oranı (%), (2005-2017)

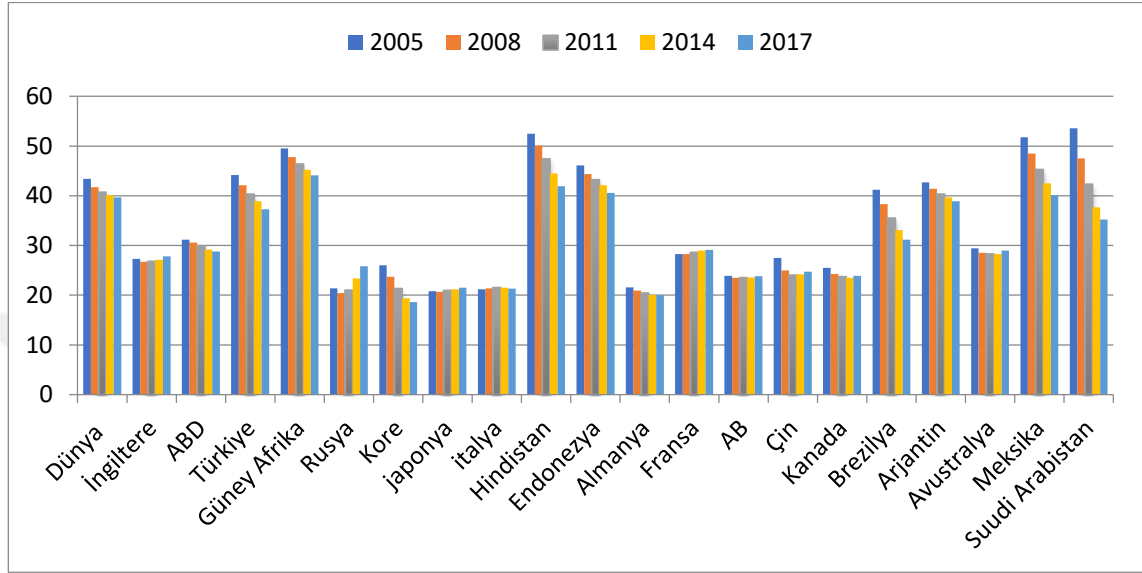
G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	56.3	54.9	54.1	54.0	54.4
İngiltere	51.6	51.4	52.5	54.8	56.8
ABD	49.6	49.4	49.8	50.7	52.3
Türkiye	54.5	52.8	51.4	50.4	49.5
Güney Afrika	56.3	54.9	53.7	52.8	52.3
Rusya	40.8	39.1	39.3	42.3	46.6
Kore	38.3	37.3	36.5	36.4	37.7
Japonya	50.3	53.3	57.4	62.4	66.5
İtalya	50.7	51.8	53.4	55.7	57.6
Hindistan	60.1	57.9	55.5	52.9	51.0
Endonezya	53.5	51.8	50.6	49.6	48.5
Almanya	49.9	51.2	51.8	51.9	52.7
Fransa	53.5	53.7	55.1	58.2	60.8
Avrupa Birliği	48.8	49.2	50.3	52.3	54.4
Çin	38.1	35.9	35.7	37.0	39.5
Kanada	44.5	43.9	44.7	46.5	49.3
Brezilya	50.0	47.7	45.7	44.2	43.5
Arjantin	58.8	57.6	56.7	56.6	56.5
Avustralya	48.6	47.8	48.6	50.4	52.7
Meksika	60.4	57.4	54.6	52.1	50.4
Suudi Arabistan	58.3	52.1	46.6	41.9	39.8

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

3.2.1. Genç Bağımlılık Oranı

Genç bağımlılık oranının az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olmasının en önemli nedenlerinin başında, bu ülkelerdeki doğum oranlarının yüksekliği gelmektedir. Bu oranın yüksek olması, yetişkinlerin çocukları bakmak, eğitmek, yetiştirmek ve desteklemek açısından daha büyük maliyetlere katlanmaları

gerektiğini ifade etmektedir (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner, 1999: 32). Grafik 2.3'te 2005-2017 yılları arasında Dünya'da ve G-20 ülkelerinde genç bağımlılık oranları gösterilmektedir.

Grafik 2.3. Dünya'da ve G-20 Ülkelerinde Genç Bağımlılık Oranı (%), (2005-2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

Genç bağımlılık oranlarının hem dünyada hem de ele alınan ülkelerde yıllar itibariyle düştüğü görülmektedir. Böyle olmakla birlikte, bugün gelinen noktada bu oranların düşük düzeylerde olduğunu söylemek mümkün değildir.

2017 yılı genç bağımlılık oranının en yüksek olduğu ülke %44.1 Güney Afrika'dır. 2005-2017 yılları arasında zaman içerisinde azalma görülse de Güney Afrika, Hindistan, Endonezya, Meksika, Suudi Arabistan, Türkiye, Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerde genç bağımlılık oranı ortalama olarak %40 seviyelerindedir. Nitekim 2017 yılında dünyada da genç bağımlılık oranı %40'lara çok yakın olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinde ise diğer ülkelere kıyasla bu oran daha düşük olmaktadır. Ele alınan ülkeler içerisinde en düşük genç bağımlılık oranı %18.6 ile Güney Kore'de gerçekleşmiştir. Güney Kore'yi sırasıyla Almanya %20, İtalya %21.3 ve Japonya %21.5 takip etmektedir.

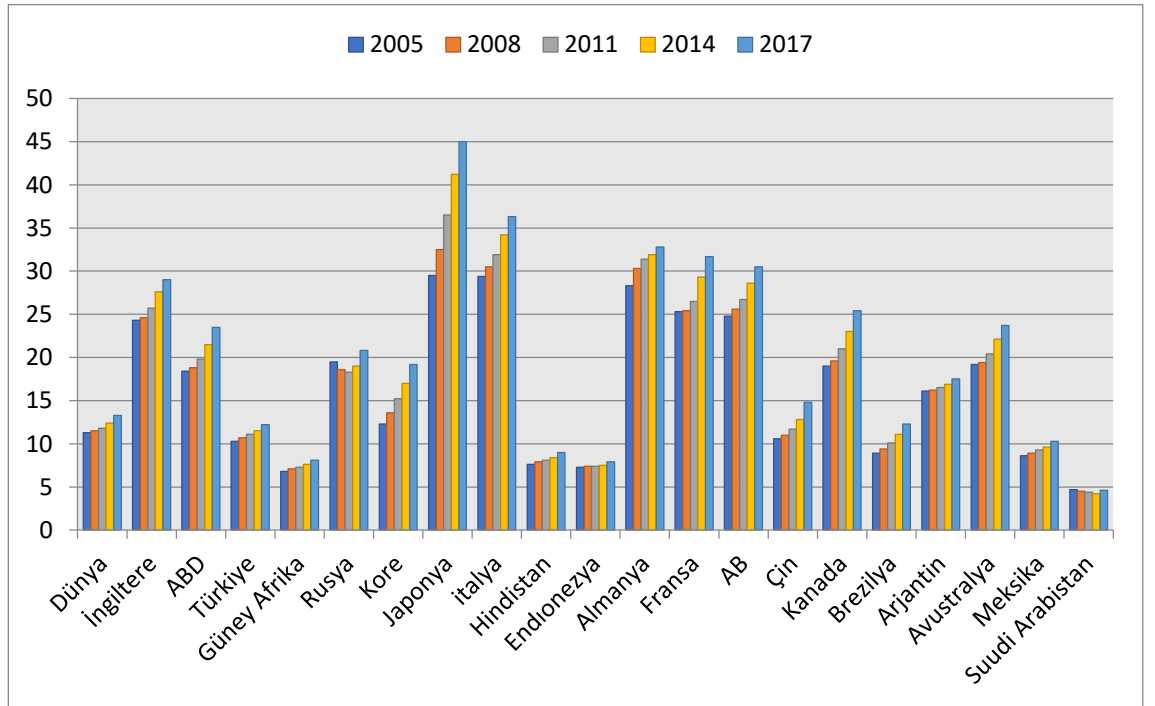
2005-2017 yılları arasında Türkiye için genç bağımlılık oranını incelediğimizde 2005 yılında %44.2 bağımlılık oranının yıllar içerisinde azalma gösterdiği ve 2017 yılı

itibariyle %37.3 seviyesine gerilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat genç bağımlılık oranı azalma göstermiş olsa da diğer ülkelere kıyasla bu oran oldukça yüksektir.

Genç bağımlılık oranının yüksek olması bir ülke için olumsuz bir durumdur. Çalışıp üretime katkıda bulunabilecek nüfusun çalışmaması demektir. Bu durumda ülke ekonomisinin potansiyelinden daha az üretmesi demektir. Bu durum hem ekonomik hem de sosyal hayatta olumsuzluklar yaratmaktadır.

3.2.2. Yaşlı Bağımlılık Oranı

Grafik 2.4'te Dünya'da ve G-20 ülkelerinde gerçekleşen yaşlı bağımlılık oranlarına yer verilmiştir. Yaşlı bağımlılık oranı Dünya'da 2005-2017 yılları arasında sürekli yükselmiştir. 2017 yılında yaşlı bağımlılık oranı %45 ile en yüksek Japonya'da gözlenmektedir. Japonya'nın hemen ardından ise Avrupa ülkelerinin geldiği dikkati çekmektedir. Yaşlı nüfusun çalışma çağındaki nüfus üzerinde yarattığı yük, Avrupa ülkeleri için önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Grafik 2.4. Dünya'da ve G-20 Ülkelerinde Yaşlı Bağımlılık Oranı (%), (2005-2017)

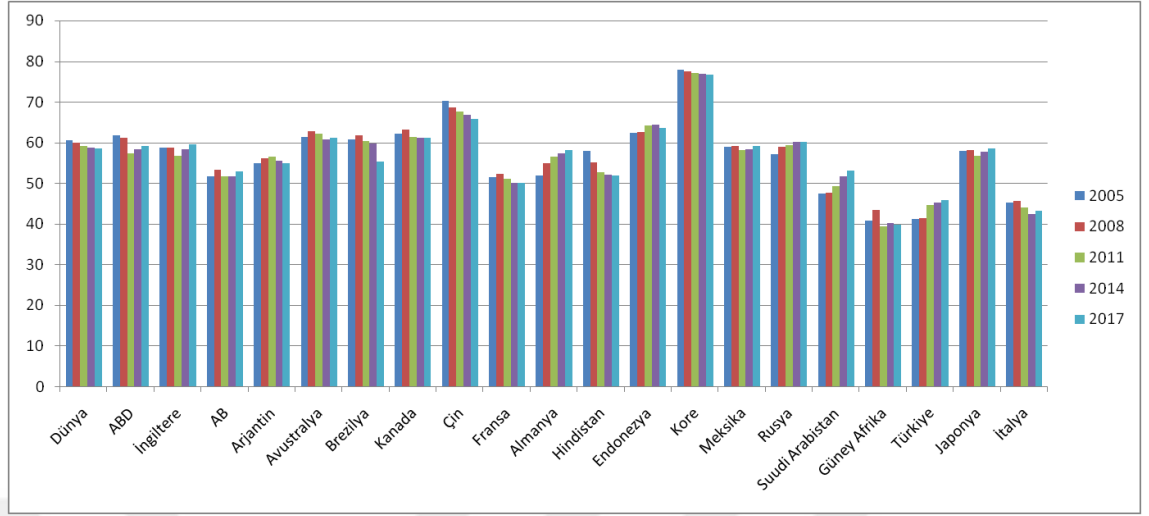
Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafimca oluşturulmuştur.

Grafik 2.4'e göre, yaşlı bağımlılık oranının hem AB genelinde hem de Japonya, İtalya, Almanya, Fransa, Kanada ve İngiltere 'de diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde yaşlı bağımlılık oranı 2017 yılında % 25'in üzerinde gerçekleşmiştir. Yaşlı bağımlılık oranı, çalışan nüfusun oluşturduğu pastadan çalışmayan yaşlı nüfusunda pay alması demektir. Bu durum ekonomi için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Yaşlı bağımlılık oranının en düşük olduğu ülke %4.6 ile Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'ı Endonezya, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Türkiye oluşturmaktadır. Böyle olmakla birlikte Grafik 2.4 incelendiğinde, yaşlı bağımlılık oranının her ne kadar bu ülkelerde düşük olduğu görülse de, yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu dikkati çeken bir bulgu olarak kendini göstermektedir.

4. İSTİHDAMDAKİ GELİŞMELER

Dünya genelinde istihdamın ne durumda olduğunu ortaya koymak amacıyla Grafik 2.5'de 2017 yılında dünyada ve G-20 ülkelerinde geçerli olan istihdam oranlarına yer verilmektedir. Dünyada 2017 yılı itibariyle istihdam oranı %58.5 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 2.5'de ülkeler açısından bakıldığında, istihdam oranı en yüksek olan ülke %76.6 oranı ile Kore'dir. İstihdam oranı en düşük olan ülke %39 oranı ile Güney Afrika'dır.

Türkiye açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; 2005 yılından 2017 yılına kadar istihdam miktarında düşük oranlarda artış meydana gelmiştir. 2017 yılı itibariyle istihdam oranı % 45.8'dir ve en yüksek oran bu dönemde meydana gelmiştir. Fakat dünya geneline bakıldığında düşük seviyede bir istihdam düzeyidir. Bu durum Türkiye'deki işgücü piyasasının olumsuzluğuna işaret eden önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de istihdam oranlarının düşmesinin temel nedenlerinden birini, kırdan kente yönelik göç sonucunda istihdamın tarım sektöründeki ağırlıklı yapısının çözülmesi ve bunun bir neticesi olarak da daha önce tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların kentlerde iş bulamayarak istihdam dışında kalmaları oluşturmaktadır.

Grafik 2.5. Dünyada ve G-20 Ülkelerinde İstihdam Oranları (%), (2005-2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

4.1. Sektörel İstihdam

İstihdamın sektörel açıdan dağılımı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini göstermesi açısından son derece önem teşkil etmektedir. İşgücünün sektörel dağılımı ile ekonominin gelişmişlik düzeyi arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik gelişmenin ilk safhalarında işgücünün çok büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ekonomi geliştikçe sanayileşmenin de artması istihdamın tarım sektöründen sanayiye kayması sonucunu beraberinde getirmektedir. Sanayi sektörünün iyice gelişip olgunlaşması sonucunda da bu kez istihdam sanayi sektöründen hizmetler sektörüne yönelmektedir (Zaim, 1997: 147; Murat, 2006: 247). Üç sektör kanununun olarak da adlandırılan bu durum, son dönemlerde gelir yaratma potansiyeli artan hizmetler sektörünün büyümeye katkı sağlanmasına neden olabilmektedir.

Dünya’da ve G-20 ülkelerinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün 2005-2017 yıllarından itibaren izlediği seyir sırasıyla Tablo 2.7, 2.8 ve 2.9’da gösterilmiştir.

Tablolar aracılığıyla 2005 yılından itibaren 2017 yılına doğru Dünya genelinde istihdamın sektörel açıdan dağılımına bakıldığında, tarım sektörü ortalama %35.2 seviyesinde olmakla birlikte yıllar içinde sürekli azalmıştır. Sanayi sektörünün ortalaması %22.6 seviyesinde olup istihdam içinde tarım sektöründen daha fazla artış göstermiş fakat yıllar itibarıyla istihdam içindeki payı sürekli azalmıştır. Hizmetler

sektörünün ortalaması %42.2 seviyesinde olmakla birlikte tarım ve sanayi sektörlerini geride bırakarak istihdam içindeki payını sürekli olarak arttırmıştır.

Tablo 2.7 incelendiğinde, tarım sektöründeki istihdamın tüm ülkelerde yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Ancak oranlar azalmakla birlikte, ülkeler arasında özellikle bazıları açısından önemli derecede farklılıklar bulunmaktadır. Tarım sektöründe yıllar içinde en yüksek paya sahip olan ülke Hindistan'dır. Hindistan'ı, Endonezya, Türkiye, Çin, Meksika ve Brezilya takip etmektedir. Bu ülkelerde tarım sektörünün istihdam içindeki payı azalmakla birlikte tarım sektörünün payı diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça yüksektir.

Tablo 2.7. Dünya'da ve G-20 Ülkelerinde Tarım Sektörü İstihdam Edilenlerin Oranı (2005-2017)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	35.2	32.3	29.9	27.9	26.5
İngiltere	1.4	1.1	1.2	1.3	1.1
ABD	1.6	1.5	1.6	1.6	1.7
Türkiye	25.7	23.7	24.2	21.1	19.4
Güney Afrika	7.5	5.7	4.6	4.7	5.6
Rusya	10.2	8.6	7.7	6.7	6.7
Kore	7.9	7.2	6.4	5.7	4.9
Japonya	4.5	4.3	4.0	3.7	3.5
İtalya	4.2	3.7	3.7	3.6	3.9
Hindistan	56.0	53.2	48.8	45.5	42.7
Endonezya	44.0	41.1	37.2	34.3	31.2
Almanya	2.4	1.8	1.6	1.4	1.3
Fransa	3.6	2.7	2.9	2.8	2.9
Avrupa Birliği	6.2	5.1	5.0	4.7	4.2
Çin	35.8	29.5	24.5	20.7	17.5
Kanada	2.7	2.4	2.2	2.1	2.0
Brezilya	20.5	17.5	15.7	10.4	10.3
Arjantin	1.3	1.2	0.6	0.5	0.5
Avustralya	3.6	3.3	2.8	2.8	2.6
Meksika	14.8	13.1	13.4	13.6	13.1
Suudi Arabistan	4.0	4.3	4.2	5.3	6.3

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

Sanayi sektörü açısından istihdamın payının ise yıllara göre bazı ülkelerde artış gösterdiği ancak ülkelerin çoğu açısından azaldığı Tablo 2.8 'de görülmektedir. Tablo 2.8 incelendiğinde Brezilya, Hindistan, Endonezya, Meksika ve Türkiye'de genel anlamda sanayi sektöründeki istihdam oranının artış gösterdiği dikkat çekmektedir.

Diğer ülkeler için ise sanayi sektöründe istihdamın payı azalmaktadır. 2017 yılı itibariyle sanayi sektöründe istihdamın en yüksek olduğu ülkeyi %27.3 ile Almanya oluşturmaktadır. Almanya'yı sırasıyla Çin, Rusya, İtalya ve Türkiye izlemektedir.

Tablo 2.8. Dünya’da ve G-20 Ülkelerinde Sanayi Sektörü İstihdam Edilenlerin Oranı (2005-2017)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	22.6	23.0	23.1	22.9	22.4
İngiltere	22.2	22.0	19.2	19.0	18.4
ABD	21.0	20.3	18.6	19.0	18.9
Türkiye	26.3	26.8	26.5	27.9	26.8
Güney Afrika	25.7	25.8	24.2	23.4	23.4
Rusya	29.8	28.9	27.5	27.5	26.9
Kore	26.9	25.5	24.8	24.6	24.8
Japonya	27.8	27.3	25.5	25.2	25.6
İtalya	30.7	29.8	28.3	26.9	26.3
Hindistan	18.8	20.7	23.5	23.9	23.8
Endonezya	18.8	18.4	20.0	21.4	21.7
Almanya	29.8	29.3	28.2	28.1	27.3
Fransa	23.8	23.3	22.2	20.6	20.4
Avrupa Birliği	27.6	27.3	25.1	24.2	24.0
Çin	29.6	30.1	30.0	28.1	26.6
Kanada	22.0	20.9	19.9	19.6	19.6
Brezilya	21.4	22.7	21.8	22.9	20.8
Arjantin	23.3	24.0	24.0	24.2	23.3
Avustralya	21.1	21.6	20.8	20.3	19.1
Meksika	25.7	25.7	24.6	24.8	25.8
Suudi Arabistan	20.0	19.8	21.8	23.0	22.5

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

Gelişmişliğin önemli göstergelerinden birisi olan hizmetler sektöründeki istihdam oranlarına Tablo 2.9’da yer verilmektedir. Tablo 2.9’a bakıldığında, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranının tüm ülkelerde yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. Bu ülke grubu içerisinde oranlar açısından büyük farklılıkların olmadığı dikkat çekmektedir. Bu durum seçilen ülke grubunun dünyanın en güçlü yirmi ekonomisini oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.9 gelişmiş ekonomilerde toplam istihdam içerisinde hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin payının diğer sektörlerle kıyasla yüksek olduğu görüşünün doğrulanmasına imkân tanımaktadır. 2017 yılı itibariyle hizmetler

sektörünün en yüksek olduğu ülke %80.5 oranı ile İngiltere'dir. İngiltere'yi sırasıyla ABD, Kanada, Avustralya, Fransa ve Arjantin izlemektedir.

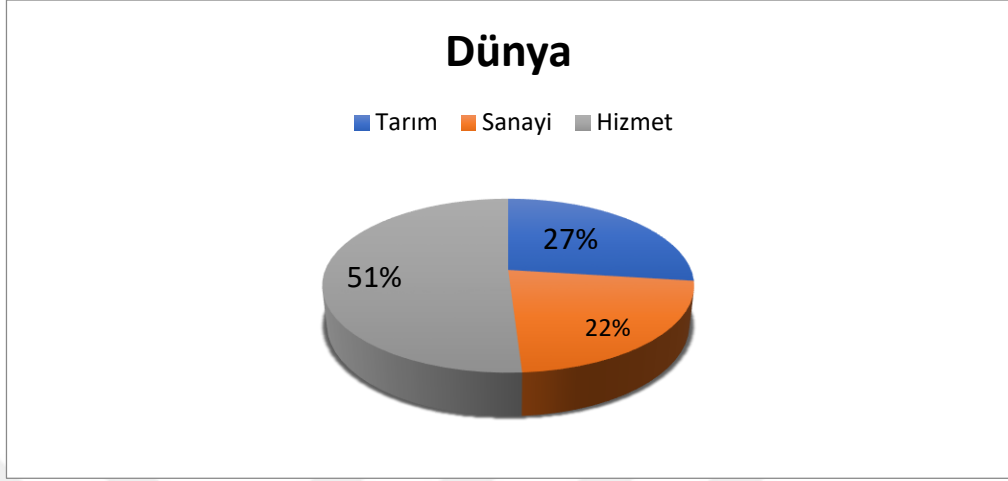
Aynı yıl içerisinde hizmetler sektörünün en düşük olduğu ülke ise % 33.5 oranı ile Hindistan'dır. Tablo 2.9'a Türkiye açısından bakıldığında da, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranının 2017 yılı itibarıyla %53.8 ile diğer ülkelerle karşılaştırıldığında biraz daha düşük olduğu gözlenmektedir. Ancak bu oranın zaman içerisinde gösterdiği sürekli artış trendinin Türkiye açısından oldukça olumlu bir gelişme olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Tablo 2.9. Dünya'da ve G-20 Ülkelerinde Hizmet Sektörü İstihdam Edilenlerin Oranı (2005-2017)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2011	2014	2017
Dünya	42.2	44.7	47.0	49.2	51.1
İngiltere	76.4	76.9	79.6	79.8	80.5
ABD	77.4	78.2	79.8	79.4	79.4
Türkiye	48.0	49.5	49.4	51.1	53.8
Güney Afrika	66.8	68.6	71.2	71.9	71.1
Rusya	60.0	62.4	64.9	65.8	66.4
Kore	65.2	67.3	68.9	69.7	70.3
Japonya	67.7	68.5	70.5	71.1	70.9
İtalya	65.1	66.5	68.0	69.5	69.8
Hindistan	25.2	26.1	27.7	30.5	33.5
Endonezya	37.2	40.4	42.8	44.3	47.1
Almanya	67.8	68.9	70.1	70.5	71.5
Fransa	72.6	74.0	74.9	76.6	76.8
AB	66.3	67.6	69.9	71.1	71.8
Çin	34.6	40.4	45.5	51.2	55.9
Kanada	75.2	76.7	77.9	78.4	78.4
Brezilya	58.1	59.9	62.5	66.7	68.8
Arjantin	75.5	74.8	75.4	75.3	76.1
Avustralya	75.3	75.1	76.3	76.9	78.3
Meksika	59.5	61.2	62.0	61.6	61.1
Suudi Arabistan	75.9	75.9	74.0	71.7	71.2

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

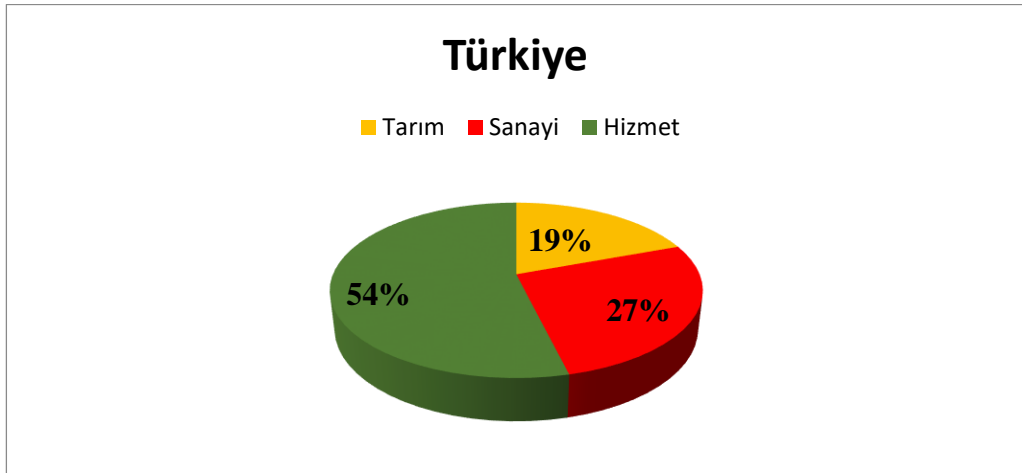
Şekil 2.1 ve 2.2'de Dünya ve Türkiye için 2017 yılı istihdamın sektörler içindeki payı gösterilmiştir. Bu şekillere göre Dünya'da tarım sektörü %27, sanayi sektörü %22 ve hizmet sektörü %51'dir. Dünya'da tarım ve sanayi sektörleri yerini hizmet sektörlerine bırakmışlardır.

Şekil 2.1. Dünya’da İstihdamın Sektörel Dağılımı (%), (2017)

Kaynak: World Bank ,(Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

Çalışmamızın amacı doğrultusunda Türkiye’yi ele aldığımızda, tarım sektörü %19.4, sanayi sektörü %26.8 ve hizmet sektörü %53.8’dir. Türkiye’de ise Dünya’da olduğu gibi tarım ve sanayi sektörü hizmet sektörüne göre geri planda kalmıştır.

Şekil 2.2. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%), (2017)

Kaynak: World Bank ,(Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

4.2. İşteki Duruma Göre İstihdam

İşgücü piyasası içerisinde istihdam edilenlerin işteki duruma göre dağılımları, ücretli veya maaşlı, işveren, kendi hesabına, ücretsiz aile işçisi olmak üzere dört şekilde olmaktadır. İşteki duruma göre istihdamın dağılımı hususunda son yıllarda yeni bir kavram da gündeme gelmektedir. ILO tarafından kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinin toplamı “güvencesiz istihdam” olarak adlandırılmaktadır.

Bu bağlamda ulaşılabilen veriler doğrultusunda bazı G-20 ülkeleri için 2017 yılı itibariyle istihdam edilenlerin işteki duruma göre dağılımları; ücretli ve yevmiyeli, kendi hesabına çalışan, ücretsiz aile işçisi ve işveren olmak üzere dört şekilde olmaktadır. G-20 ülkeleri için 2017 yılı itibariyle istihdam edilenlerin işteki duruma göre dağılımları Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 2.10 incelendiğinde, istihdam edilenlerin çok büyük kısmının ücretli veya maaşlı olarak çalıştığı görülmektedir. Tablo 2.10’da bazı ülkelerde ücretli veya maaşlı olarak çalışanlar istihdamın en fazla gerçekleştiği alanı oluştururken, Hindistan, Endonezya, Türkiye ve Çin’de güvencesiz istihdam diğer bir ifade ile kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliği oranı yüksektir.

Hindistan, Endonezya, Türkiye ve Çin haricindeki diğer ülkeler de ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışma yani güvencesiz istihdam oranının bu ülkelere kıyasla son derece düşük olduğu da göze çarpmaktadır. Güvencesiz istihdam oranı, istihdamın genel kalitesi hakkında önemli bilgiler elde etmeye olanak sağlamaktadır.

Güvencesiz istihdamın yüksek olması, çalışanların yeterli sosyal korumaya ve sosyal diyalog mekanizmalarına sahip olmadıkları, gayri resmi çalışma düzenlemelerinin de yaygın olduğu anlamına gelmektedir. Güvencesiz istihdamın başlıca özelliklerini düşük ücret ve işçilerin temel haklarının zayıf olduğu zor çalışma koşulları oluşturmaktadır.

Tablo 2.10. Dünyada ve G-20 Ülkelerinde İşteki Duruma göre İstihdam Oranlar (%), (2017)

Ülkeler	Ücretli ve Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz aile işçisi	İşveren
Dünya	54.4	45.6	10.3	3.1
Avrupa Birliği	84.1	15.9	1.1	4.2
ABD	84.6	15.4	0.4	2.4
İngiltere	90.2	9.8	0.1	3.7
Almanya	89.6	10.4	0.4	4.5
Arjantin	75.1	24.9	0.8	4.1
Avustralya	83.2	16.8	0.2	6.2
Brezilya	68.1	31.9	2.4	4.4
Çin	63.6	36.4	8.0	3.4
Kanada	84.7	15.3	0.1	4.7
Endonezya	49.0	51.0	13.6	3.5
Hindistan	21.0	79.0	13.2	1.5
Güney Afrika	85.0	15.0	0.5	5.4
Rusya	92.3	7.7	0.4	1.3
Fransa	88.2	11.8	0.4	4.4
Kore	70.6	29.4	4.0	5.4
İtalya	76.2	23.8	1.4	6.6
Japonya	89.0	11.0	2.5	2.0
Meksika	68.4	31.6	4.8	4.5
Türkiye	66.9	33.1	12.0	4.6
Suudi Arabistan	95.1	4.9	0.0	1.9

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

5. İŞSİZLİKTEKİ GELİŞMELER

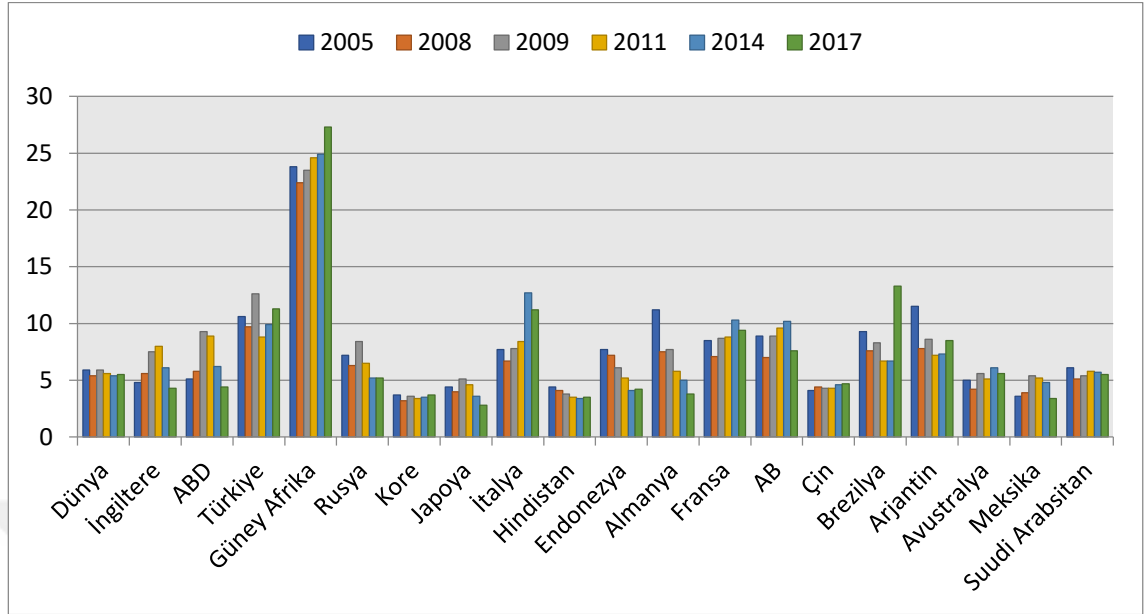
İşsizlik tüm dünya ülkelerinin maruz kaldığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Herhangi bir şekilde üretime katılamayan bu grup, bulunduğu ülkenin milli gelirinin de daha düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Tablo 2.11’de 2005-2017 yılları arasındaki işsizlik oranı gösterilmiştir. Tablo 2.11’deki veriler kullanılarak Dünya’da ve G-20 ülkelerindeki işsizlik oranları Grafik 2.6’da gösterilmektedir.

Tablo 2.11. Dünya ve G-20 Ülkelerinde İşsizlik Oranı (%), (2005-2017)

G-20 ÜLKELERİ	2005	2008	2009	2011	2014	2017
Dünya	5.9	5.4	5.9	5.6	5.4	5.5
İngiltere	4.8	5.6	7.5	8.0	6.1	4.3
ABD	5.1	5.8	9.3	8.9	6.2	4.4
Türkiye	10.6	9.7	12.6	8.8	9.9	11.3
Güney Afrika	23.8	22.4	23.5	24.6	24.9	27.3
Rusya	7.2	6.3	8.4	6.5	5.2	5.2
Kore	3.7	3.2	3.6	3.4	3.5	3.7
Japonya	4.4	4.0	5.1	4.6	3.6	2.8
İtalya	7.7	6.7	7.8	8.4	12.7	11.2
Hindistan	4.4	4.1	3.8	3.5	3.4	3.5
Endonezya	7.7	7.2	6.1	5.2	4.1	4.2
Almanya	11.2	7.5	7.7	5.8	5.0	3.8
Fransa	8.5	7.1	8.7	8.8	10.3	9.4
Avrupa Birliği	8.9	7.0	8.9	9.6	10.2	7.6
Çin	4.1	4.4	4.3	4.3	4.6	4.7
Brezilya	9.3	7.6	8.3	6.7	6.7	13.3
Arjantin	11.5	7.8	8.6	7.2	7.3	8.5
Avustralya	5.0	4.2	5.6	5.1	6.1	5.6
Meksika	3.6	3.9	5.4	5.2	4.8	3.4
Suudi Arabistan	6.1	5.1	5.4	5.8	5.7	5.5

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018.

Grafik 2.6’da 2005-2017 arasında Dünya’daki işsizlik oranı ortalama %5.61’dir. Yıllar itibariyle Güney Afrika, İtalya, Brezilya, Kore ve Türkiye’de işsizlikleri oranları artış göstermiştir. 2017 yılı itibariyle Dünyada işsizlik oranı %5.5 oranında gerçekleşmiştir. Grafik 2.6’yı incelediğimizde ele alınan ülkeler içerisinde işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke Güney Afrika’dır. Güney Afrika’da işsizlik oranının neredeyse devamlı surette artış gösterdiği ve 2017 yılında % 27.3 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Güney Afrika’yı sırasıyla Brezilya, Türkiye, İtalya, Fransa ve Arjantin izlemektedir.

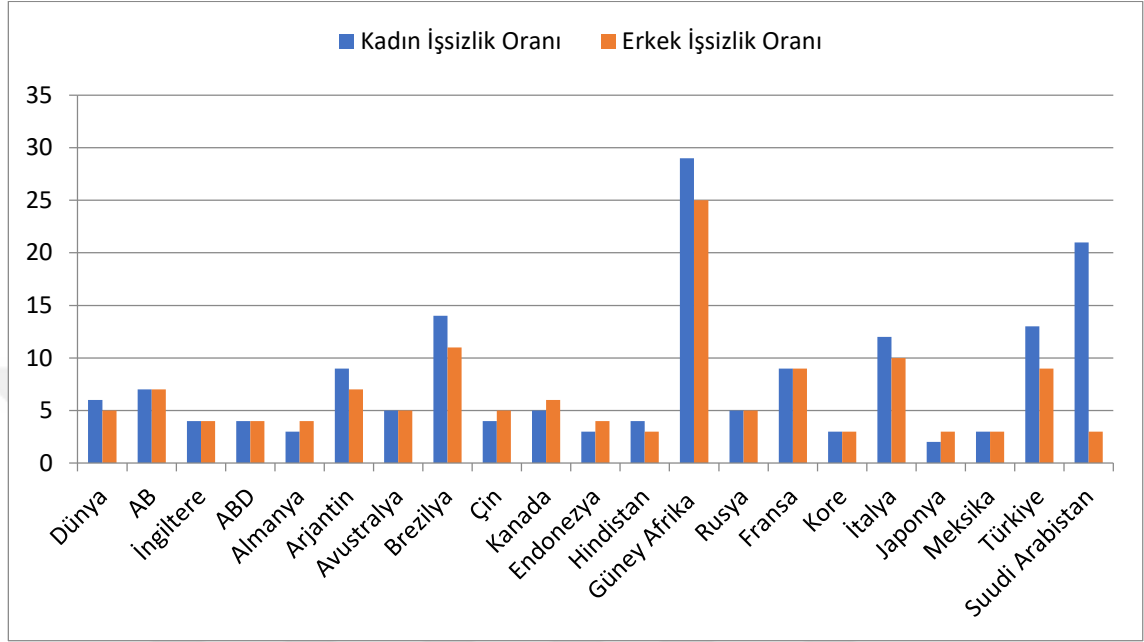
Grafik 2.6. Dünya ve G-20 Ülkelerinde İşsizlik Oranı (%), (2005-2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

Grafik 2.6'yı incelediğimizde 2017 yılında en düşük işsizlik oranı %2.8 seviyesinde Japonya'da gerçekleşmiştir. Japonya'yı Meksika, Hindistan, Almanya ve Kore izlemektedir. 2005-2017 yılları arasında Türkiye'deki işsizlik incelendiğinde, işsizlik sürekli dalgalı bir seyir izlemektedir. 2005 yılında %10.6 olan işsizlik oranı 2008 küresel finans krizinin yaşandığı dönemde 9.9'luk bir düşüş yaşamış fakat krizin etkisi bir sonraki yılda kendisini göstermiş ve işsizlik oranı 2009 yılında %12.6 seviyesine yükselmiştir. Söz konusu meydana gelen bu gelişmenin arkasında dünyanın birçok ülkesini etkisi altına alan 2008 küresel ekonomik kriz yatmaktadır.

Dünya genelinde meydana gelen ekonomik daralma ile birlikte üretimin ve talebin azalması Türkiye'yi de etkilemiş, işgücü piyasasında mevcut işsizlerin yanına bir de kriz nedeniyle işten çıkarılan işçiler eklenerek işsizliğin bu denli yüksek bir orana ulaşmasına neden olmuştur (Altuntepe, 2009: 142). 2011-2014 yıllarında işsizlik oranı önceki yıllara göre düşmüştür. 2017 yılında ise işsizlik oranı %11.3 olmuş ve artış göstermiştir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında yüksek bir işsizlik oranıdır.

Dünya ve G-20 ülkelerindeki işsizlik oranlarını daha net açıklamak amacıyla Grafik 2.7’de kadın ve erkek işsizlik oranları gösterilmektedir.

Grafik 2.7. Dünya ve G-20 Ülkelerinde Kadın ve Erkek İşsizlik Oranı (%), (2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

Grafik 2.7’de G-20 ülkeleri içerisinde kadınların işsizlik oranları gösterilmektedir. 2017 yılında dünya genelinde kadın işsizlik oranı %6’dır ve bu oran oldukça yüksektir. 2017 yılı itibariyle en yüksek kadın işsizlik oranı %29.5 ile Güney Afrika’dır. Kadın işsizlik oranının en yüksek olduğu ikinci ülke ise %21.3 oranı ile Suudi Arabistan’dır. Bu ülkeleri sırasıyla Brezilya, Türkiye ve İtalya takip etmektedir. 2017 yılı en düşük kadın işsizlik oranı %2,7 ile Japonya’dır. Japonya’yı sırasıyla Almanya, Güney Kore, Meksika ve Endonezya takip etmektedir.

Grafik 2.7’de Dünya ve G-20 ülkeleri içerisinde erkeklerin işsizlik oranları gösterilmektedir. 2017 yılında dünya genelinde erkek işsizlik oranı %5’dir ve bu oran kadın işsizlik oranından düşük bir seviyededir. 2017 yılı itibariyle en yüksek erkek işsizlik oranı %25.5 ile Güney Afrika’dır. Güney Afrika’yı sırasıyla Brezilya, İtalya, Fransa ve Türkiye takip etmektedir. 2017 yılı en düşük erkek işsizlik oranı %3 ile Japonya ve Meksika’dır. Japonya’yı sırasıyla Suudi Arabistan, Güney Kore ve Hindistan takip etmektedir. Sonuç olarak, G-20 ülkeleri içerisinde Güney Afrika,

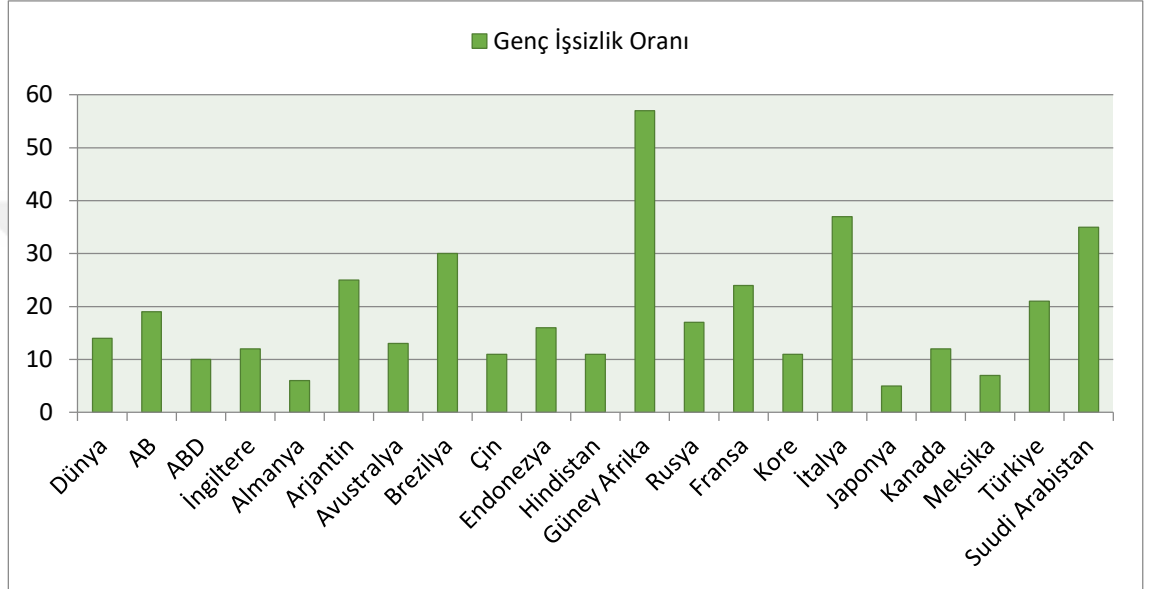
Brezilya, Arjantin, Fransa ve Türkiye’de kadın ve erkek işsizlik oranları yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir.

Sonuç olarak dünya ülkelerini birbirleri ile kıyasladığımızda; İngiltere, ABD, Almanya, Kanada, Çin, Hindistan, Meksika ve Japonya gibi ülkelerde genel olarak kadın ve erkek işsizlik oranlarının düşük seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte bu ülkelerde kadın ve erkek işsizlik oranları arasındaki farklar birbirine çok yakındır. Güney Afrika, Suudi Arabistan, Türkiye, İtalya, Brezilya ve Arjantin ülkelerinde genel olarak işsizlik oranı yüksek olmakla birlikte bu ülkelerde kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranından fazladır. Özellikle kadın işsizlik ve erkek işsizlik oranları arasındaki farkın en fazla olduğu ülke Suudi Arabistan’dır. İşsizlik oranlarının yüksek olması ve kadın-erkek işsizlik oranları arasındaki farkın fazla olması da ülkelerin kalkınması açısından büyük engel teşkil etmektedir.

5.1. Genç İşsizlik

İşsizlik oranındaki fazlalığın yarattığı sorunun yanında çoğu ülkede belirli gruplar arasında yoğunlaşan işsizlik de ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususa ilişkin en önemli grubu gençler oluşturmaktadır. 2017 yılı itibariyle dünya genelinde genç işsizlik oranı %13.36 olarak gerçekleşmiştir. Bugün dünyadaki genel eğilimi, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde 15-24 yaş grubundaki işsizlik oranlarının genel işsizlik oranlarından yaklaşık iki kat daha fazla olduğu gerçeği oluşturmaktadır. İşsizlik oranlarının çok sayıda ülkede özellikle gençler arasında oldukça yüksek oranlarda gerçekleşmesi, bu grubun ayrıca ele alınıp değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Böyle olmakla birlikte, literatürde kime “genç işsiz” denileceğine dair bir bilgi ya da kavramsallaştırma bulunmamaktadır. Genel olarak, çalışma istek ve yeteneğinde olup piyasadaki cari ücret haddinden çalışmak isteyip iş aradığı halde makul ve uygun bir iş bulmayan 15-24 yaş arasındaki kişiler genç işsiz olarak kabul edilmektedir (Murat ve Şahin, 2011: 42-473).

Bu gelişmeler paralelinde, günümüzde çoğu ülke, genel işsizliğin yarattığı sorun yanında bir de belirli bir yaş grubu aralığında yoğunlaşan işsizlikle baş etmeye çalışmaktadır. Dünyadaki birçok ülkede genç işsizlik oranları oldukça yüksek seviyededir. Bu durumu ortaya koymak amacıyla G-20 ülkelerinde 2017 yılındaki genç işsizlik Grafik 2.8’de gösterilmektedir.

Grafik 2.8. Dünya ve G-20 Ülkelerinde Genç İşsizlik Oranı (%), (2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafimca oluşturulmuştur.

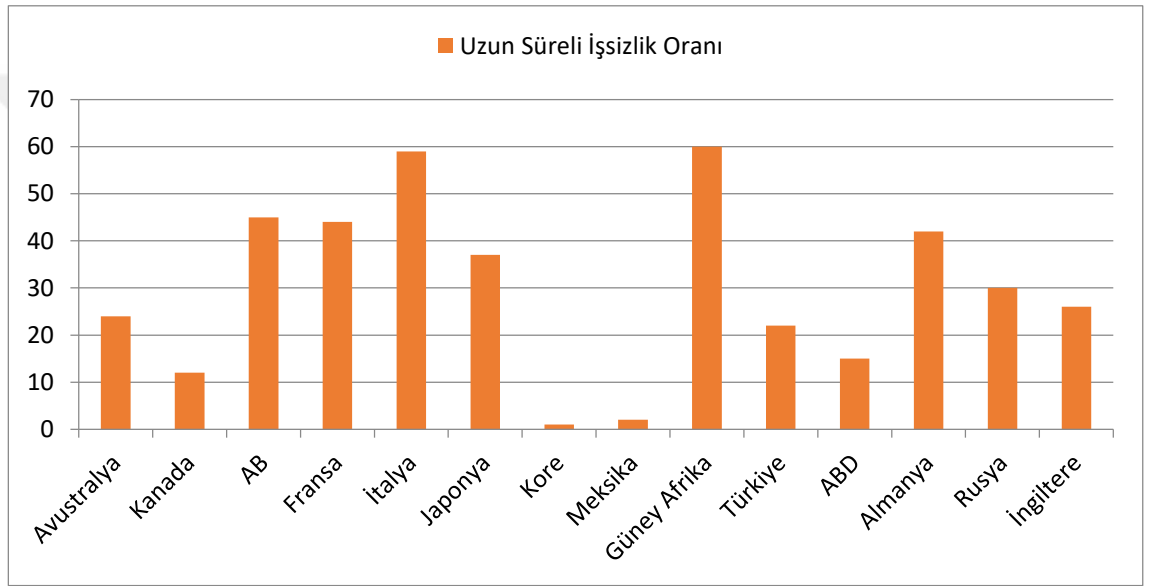
Grafik 2.8 incelendiğinde Arjantin, Brezilya, Güney Afrika, Fransa, İtalya, Suudi Arabistan ve Türkiye’de genç işsizlik oranlarının %20’leri aştığı, Güney Afrika’nın ise %57.4 oranı ile en yüksek genç işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise %20.3’lük oranla bu ülke grubu içerisinde en yüksek orana sahip yedinciyi ülkeyi oluşturmaktadır. Genç işsizliğin en düşük olduğu ülkeler ise sırasıyla %4.6 ile Japonya’dır. Japonya’yı sırasıyla Almanya ve Meksika izlemektedir.

5.2. Uzun Süreli İşsizler

İşsizlik hususunda bir diğer önemli grubu da, işsizler içerisinde uzun süreli iş arayanlar oluşturmaktadır. Çoğu ülkede işsizler arasında bir yıl veya daha fazla süredir iş arayanların oranı oldukça yüksektir. Bu yargıyı desteklemek açısından 2017 yılında bazı G-20 ülkelerinde uzun süreli iş arayanların oranı Grafik 2.9’da gösterilmiştir.

Güney Kore, Meksika ve Kanada hariç diğer ülkelerde uzun süreli işsizlerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. 2017 yılında uzun süreli işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke Güney Afrika'dır.

Grafikten çıkarılabilecek bir diğer bulgu da, Avrupa ülkeleri açısından bu durumun daha ciddi bir sorun oluşturmasıdır. Örneğin, AB, İtalya, Fransa ve Almanya'da uzun süreli iş arayanların oranının %40'ların üzerinde olduğu dikkat çekmektedir.

Grafik 2.9. Dünya ve G-20 Ülkelerinde Uzun Süreli İşsizlik Oranı (%), (2017)

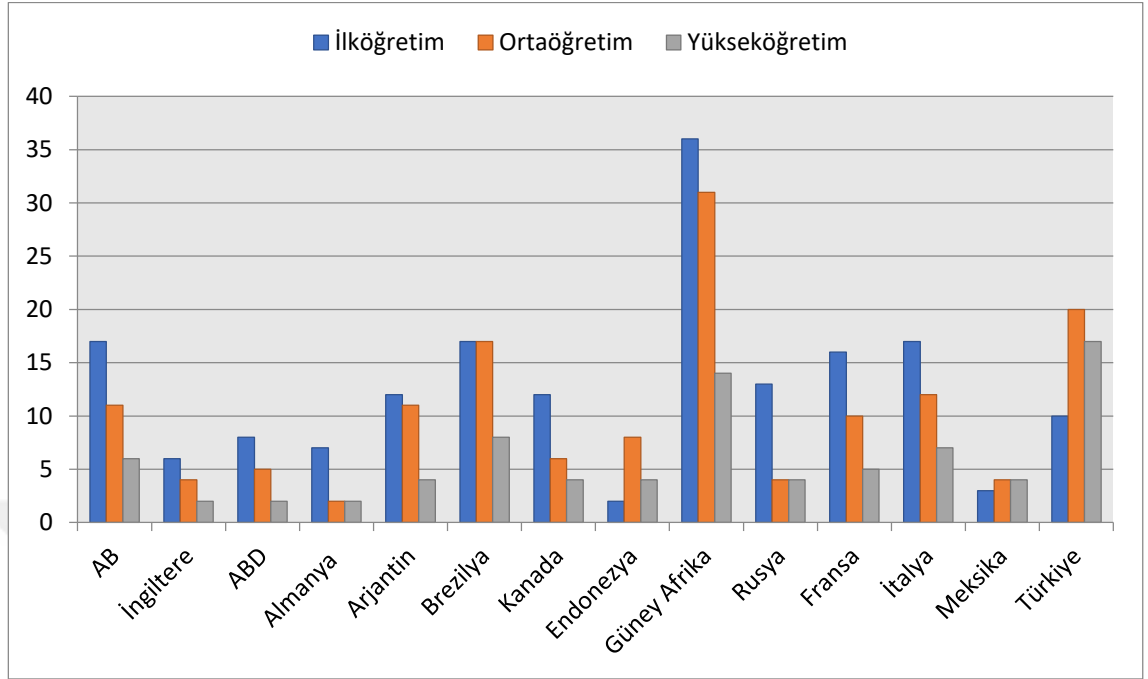
Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

Türkiye'de ise 2017 yılı itibariyle toplam işsizlerin %21.9'unun bir yıl veya daha uzun süredir iş aradıkları görülmektedir. Bu oran ele alınan ülke grubunun bazılarıyla kıyaslandığında çok büyük olmasa da, tek başına değerlendirildiğinde oldukça yüksek bir orana tekabül etmektedir. Sonuç olarak; uzun süreli işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde iradi ve iradi dışı işsizlik sonucunda, iş arama süresi uzadıkça iş bulamayanların ümitlerini kaybetmelerine, kişinin yetenek ve niteliklerinde körelmeye neden olmaktadır. İşsizlik geçici işsizlikten olmaktan çıkıp uzun süreli işsizliğe dönmesi o ülkelerdeki işsizliğin yapısal işsizlik sorununa dönmesine neden olmaktadır.

5.3. Eğitim Durumuna Göre İşsizler

İşsizlerin eğitim durumları açısından gösterdikleri dağılım ülkelere göre farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde işsizlik büyük ölçüde ilköğretim düzeyinde görülürken, bazılarında orta bazılarında ise yükseköğretim seviyesinde yoğunlaşmaktadır. G-20 ülkeleri açısından mevcut işsizlerin eğitim durumlarına göre nasıl bir yapı gösterdiklerini gözlemleyebilmek açısından Grafik 2.10'da bu ülkelerdeki işsizlerin eğitim durumlarına göre dağılımları gösterilmiştir.

Grafik 2.10 incelendiğinde, işsizler içerisinde yükseköğretime sahip olanların en yüksek olduğu ülke %17.9 oranı ile Türkiye'dir. Türkiye'yi sırasıyla Güney Afrika, Brezilya, İtalya ve AB ülkeleri izlemektedir. Ortaöğretim içerisinde işsizlik oranının en yüksek olduğu ülke %31.4 oranıyla Güney Afrika'dır. Güney Afrika'yı sırasıyla Türkiye, Brezilya, İtalya izlemektedir. Yükseköğretimde işsizlik oranının en düşük olduğu ülke ise %2 oranıyla Almanya'dır. Almanya'yı sırasıyla İngiltere, ABD, Meksika, Arjantin ve Rusya izlemektedir. Bununla birlikte bu ülkelerde ortaöğretim işsizlik oranları diğer ülkelerle kıyaslandığında düşüktür ve temel eğitim seviyesindeki işsizlik oranları yüksektir. Bu ülkelerde, temel eğitim ve ortaöğretim işsizlik oranlarının daha yüksek yükseköğretim işsizlik oranlarının ise daha düşük seviyelerde gerçekleşmesi istihdam edilen kesimin nitelikli olduğunu göstermektedir. İşgücü talebinin nitelikli eleman istihdam ettiği sonucuna varılmaktadır.

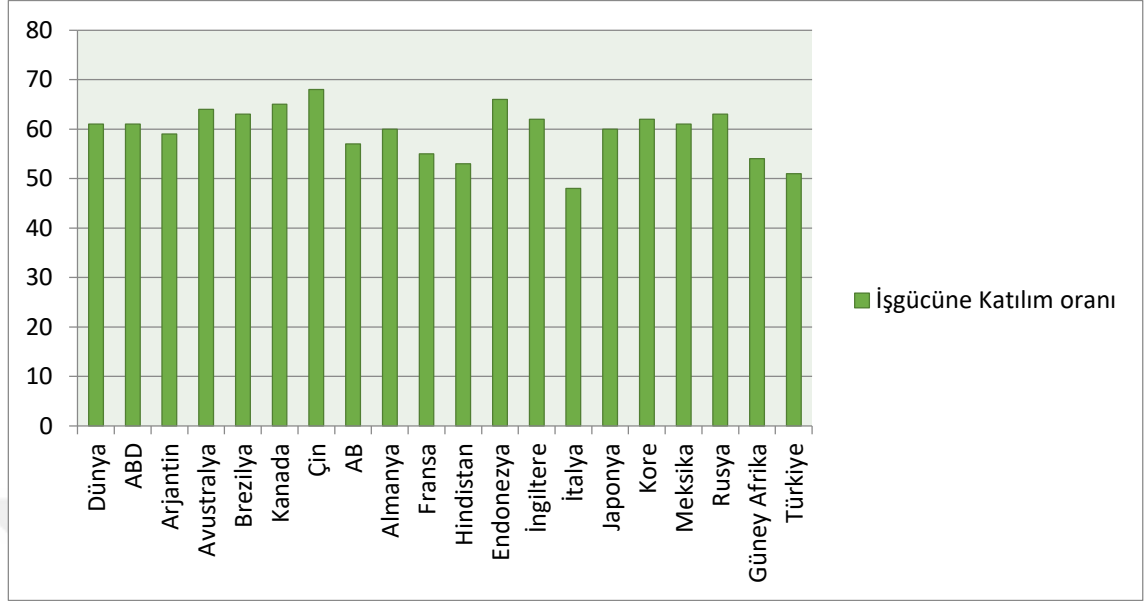

Grafik 2.10. Eğitim Durumlarına Göre Toplam İşsizlik Oranı (%) (2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

6. İŞGÜCÜNE KATILIM ORANINDAKİ GELİŞMELER

İstihdam ve işsizlik verilerinin değerlendirilmesi yapılırken işgücüne ait önemli göstergelerden birini oluşturan işgücüne katılım oranına da yer vermek gerekmektedir. İşgücüne katılma oranı belirli bir yaş, cinsiyet ve ırktaki kişinin işgücünde olma ihtimalini göstermekte ve bireylerin işgücüne katılma kararlarını yansıtmaktadır. Bu açıdan işgücüne katılma oranı, ekonomik politikalarının uygulanmasında dikkate alınan temel göstergelerden bir tanesini oluşturmaktadır (Biçerli, 2009: 53). Bu bağlamda işgücüne katılma oranının yılları itibariyle nasıl bir gelişim gösterdiğine Grafik 2.11’de yer verilmiştir.

Grafik 2.11. Dünya ve G-20 Ülkelerinde İşgücüne Katılım Oranı (%), (2017)

Kaynak: World Bank, (Çevrimiçi) <https://data.worldbank.org>, 04.12. 2018 verileri kullanılarak tarafınca oluşturulmuştur.

Grafik 2.11’de 2017 yılı itibariyle işgücüne katılım oranının en yüksek %68.9 ile Çin’de gerçekleşmiştir. Çin’i sırasıyla Endonezya %66.3, Kanada %65.2, Avustralya %64.8, Brezilya %63.7, Rusya %63.5 ve Kore %62.6 izlemektedir. 2017 yılı itibariyle işgücü katılım oranının en düşük olarak ise % 48.6 ile İtalya’da gerçekleşmiştir. İtalya’yı sırasıyla Türkiye%51.6, Hindistan %53.8, Fransa %55.2 ve Güney Afrika %54.7 takip etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: METODOLOJİ VE UYGULAMA

1. İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Emek faktörü, geçmişten günümüze iktisadi büyüme teorilerinde en önemli üretim faktörlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Emek faktörünü istihdam etmeden bir imalathaneyi çalıştırmak, ürün üretmek, üretilen mal ve hizmetleri tüketiciye ulaştırmak mümkün olmayacaktır. Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın artışı olarak ifade edilen ekonomik büyüme oranı ile çalışma isteğinde olan ve cari ücret seviyesinde çalışmaya razı olmasına rağmen iş bulunamaması durumunda ortaya çıkan işsizlik kavramı, ekonomi için çok önemli iki değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktisadi büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinde teorik olarak beklenen durum şu şekildedir: Bir ülke ekonomisinde reel gayrisafi yurtiçi hâsıla miktarı arttığında, üretilen nihai mal ve hizmet miktarı artmaktadır. Sonuç olarak üretimde talep edilen emek miktarı artar ve işsizlik azalır. Reel gayri safi yurtiçi hâsıla miktarı azaldığında ise üretilen nihai mal ve hizmet miktarı azalmaktadır. Bu durum üretimde emek talebinin azalmasına ve işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, iktisadi büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinde teorik olarak beklenen durum bu iki değişkenin ters yönlü hareket etmesi şeklindedir.

Ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki ilk kez istikrarlı ve güvenilir bir biçimde 1962 yılında Arthur M. Okun tarafından yayımlanan “Potential GNP: It’s Measurement and Significance” başlıklı çalışma ile ortaya koyulmuştur. Bu çalışmada Okun, ABD ekonomisinde 1947:Q2-1960:Q4 dönemi için, tam istihdam koşulları altında ekonominin ne kadar üretim yapabileceğini başka bir deyişle potansiyel üretim düzeyinin ne olduğunu bulmaya çalışmıştır. Aynı zamanda daha sonra kendi ismiyle anılacak olan kavramın da ekonomi literatürüne girmesini sağlamıştır. ”Okun Yasası” olarak adlandırılan ilişkiye göre, işsizlik oranı ile üretim arasında çift yönlü negatif bir ilişki bulunmaktadır (Rubcova, 2010: 2-3).

Okun yasasına göre; fiili büyüme oranının potansiyel büyüme oranını aştığı her %1'lik orana karşılık, işsizlik oranının % 0.50 oranında azalmasıdır.

$$\Delta U = - 0,5 (Y - Y_p) \quad (3.1)$$

ΔU : İşsizlik Oranı

Y: Fiili Büyüme

Y_p : Potansiyel Büyüme

Okun yasasına göre, ABD ekonomisinde doğal işsizlik haddini aşan her ilave %1'lik işsizlik, reel GSYH'nın doğal GSYH'dan %2.5 küçük olmasına yol açar. Doğal GSYH kısaca GDP* ile gösterilerek şöyle ifade edilmektedir:

$$(GDP^* - GDP) / GDP = 2.5 (u - u_N) \quad (3.2)$$

Teorik beklenti her ne kadar böyle olsa da işsizlik ile büyüme arasındaki aktarım mekanizması farklı şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda farklı ülke grupları ve farklı zaman aralıklarıyla değişken sonuçlara ulaşmak mümkündür. Örneğin; Okun yasası işsizlik ve büyüme oranı arasında çift yönlü negatif bir ilişki olduğunu ileri sürerken bu sonucun tam aksi şeklinde yapılan çalışmalarda bulunmaktadır. Sinclair (2004) ile Knotek (2007) ve Moosa (2008)'nin Okun yasasının geçerliliğini test ettikleri bu ampirik çalışmalarda iktisadi büyüme ve işsizlik arasında negatif yönlü ilişkinin uzun dönemde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebepleri arasında teknolojik gelişmenin yaşanması, makineleşmenin artması ve yapısal reformların yaşanması gibi bir takım durumlar sayılabilir.

Sonuç olarak; ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki, birçok araştırmacının ilgi gösterdiği bir konu haline gelmiştir. Ancak iktisat yazınında büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkinin yönü hakkında bir uzlaşma sağlanmış değildir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak analiz etmiş çalışmalardan elde edilen bulgular aktarılacaktır. Bu çalışmaların

değerlendirilmesi Türkiye’de işsizlik ve büyüme arasındaki etkileşimi analiz edeceğimiz bir sonraki bölüm açısından önem arz etmektedir. Zira, ampirik analizlerde izlenecek metodolojiye ve belirlenen modele dahil edilecek değişkenlere karar verilirken bu çalışmalar yol gösterici olacaktır.

Dünyada ve Türkiye’de yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkinin yönü bakımından farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

2.1. Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Okun (1962), tarafından yapılan çalışma bu konuda yapılan ilk çalışmalardandır. Okun çalışmasında Amerika Birleşik Devletlerine ait 1947 yılı ikinci çeyreği ile 1960 yılı dördüncü çeyreği arası periyottaki işsizlik ve büyüme verilerini kullanmıştır. Çalışma sonucunda işsizlik oranındaki her artış, söz konusu artış oranından daha fazla oranda potansiyel gayrisafi yurt içi hâsıla ile fiili gayri safi yurt içi hâsıla arasındaki farkı artırmaktadır. Bu kapsamda yapılan ilk çalışma olduğundan, işsizlik oranının büyüme oranı üzerindeki düşürücü etkisine “Okun Kanunu” denilmektedir.

Evans (1989), ABD için yapmış olduğu 1950-1985 yıllarını kapsayan işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmada Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Nedensellik analizi sonucunda büyüme ve işsizlik değişkenlerinin çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Apergis ve Rezitis (2003), Yunanistan için yapmış oldukları 1960-1997 yıllarını kapsayan işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmada açık versiyon ve büyüme oranları modeli Hodrick-Prescott filtresi ve Band-Pass filtresi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Epirius ve Kuzey Ege adaları dışındaki bölgelerin önemli farklılıklar göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölgesel alanlarda, üretimdeki değişime, işsizlik oranının az tepki verdiği ifade edilmiştir.

Christopoulos (2004), Yunanistan için yapmış olduğu 1971-1993 yıllarını kapsayan istihdam ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmada birim kök, eşbütünleşme ve panel veri analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; Okun yasasının, incelenen bölgelerin 6’sında geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sinclair (2004), ABD için yapmış olduğu 1948-2003 yıllarını kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada VAR analizi kullanmıştır. Elde edile bulgulara göre, bu dönemler arasında ABD’de Okun katsayısı tahmin yöntemine ve zaman bileşenlere göre değişmektedir.

Zagler (2004), Fransa ve İtalya 1970:Q1-2002:Q2, Almanya 1968:Q1-1997:Q4 ve İngiltere 1968:Q1-2000:Q1 dönemleri için yapmış olduğu büyüme işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Nedensellik analizi sonucunda Avrupa’nın geneli için ifade edilebilecek bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamış, ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinin oldukça heterojen olduğu sonucuna varılmıştır. Fransa’da büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. İtalya ve Almanya’da işsizlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. İngiltere’de çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Konetek (2007), ABD için yapmış olduğu 1948-2007 yıllarını kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada eş bütünleşme analizi kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre Okun yasasının geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Villaverde ve Maza (2007), 15 Avrupa ülkesi için yapmış oldukları 1980-2004 yıllarını kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada açık sürüm ve büyüme oranları modeli ve Hodrick-Prescott filtresi yöntemini kullanmıştır. İspanya’nın çoğu bölgesi ve ülkenin tümü için işsizlik ve üretim arasında ters yönlü ilişkinin varlığı doğrulanmaktadır.

Moosa (2008), Arap ülkeleri (Cezayir, Fas, Tunus, Mısır) için yapmış olduğu 1990-2005 yıllarını kapsayan işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmada açık versiyon ve büyüme oranları modeli, Hodrick-Prescott filtresi ve Band-Pass filtresi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda işsizlik ve büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu ülkeler için Okun yasasının geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Huang ve Lin (2008), ABD için yapmış oldukları 1948:Q1-2006:Q1 dönemlerini kapsayan işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmada Smooth-Time-Varying-Parameter yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, Okun katsayısı negatif bulunmuş ve buna bağlı olarak Okun yasasının geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Richard ve Silverstone (2011), Avustralya, Japonya, İngiltere, Almanya, Kanada, ABD ve Y.Zellanda için yapmış oldukları, 1978-1998 yıllarını kapsayan işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmada eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. ABD ve Y.Zellanda'da büyüme ve işsizlik arasındaki negatif yönlü ilişki, uzun dönemde reddedilmiştir. Büyüme ve işsizlik ilişkisinin kısa dönemde zamana bağlı olarak değişebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Türkiye İçin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Demir ve Bakırcı (2005), 1988-2004 dönemi için büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişki Okun yasası çerçevesinde incelemiştir. Ortalama, trend ve içselleştirme yöntemleri sonucunda doğal büyüme oranlarına ulaşılmıştır. İki değişken arasındaki ilişki doğal büyüme oranları kullanılarak test edilmiştir. Büyüme ile işsizlik arasında teoriyi doğrular şekilde negatif yönlü bir ilişki bulunmakla birlikte bu ilişkinin zayıf olduğu sonucuna varmışlardır.

Ayhan (2008), 1970-2006 yıllarını kapsayan büyüme, işsizlik ve verimlilik arasındaki ilişkiye ait çalışmada Granger nedensellik analizini kullanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Verimlilikten işsizliğe doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

Yamak ve Bozkurt (2009), Okun yasasının Türkiye'de geçerli olup olmadığını araştırdıkları çalışmalarında, Kalman filtreleme tahmin yöntemini kullanmışlar ve Okun katsayısında zamana bağlı olarak önemli değişmelerin olduğu ve Okun yasasının 1980-2007 dönemi için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Okun yasasını Türkiye için ortalama 9'a 1 olarak tespit etmişlerdir.

Akçoraoğlu (2010), 1995:Q1-2007:Q4 dönemleri için büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile test etmiş ve çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır. Yani hem işsizlik GSYH'nın Granger nedeni, hem de GSYH işsizliğin Granger nedeni olarak bulunmuş, her iki değişkenin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Barışık ve Çevik (2010), 1988-2008 dönemi için ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Markov rejim değişim modelini kullanarak incelemiştir.

Okun katsayılarının ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde birbirinden farklı olduğu ve bu bağlamda değişkenler arasındaki ilişkinin asimetrik yapı taşıdığı sonucuna varmışlardır.

Ceylan ve Şahin (2010), 1950-2007 dönemlerini kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmalarında TAR ve M-TAR Modelimi kullanılmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, Okun yasasının Türkiye’de geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Korkmaz ve Yılgör (2010), 1997:Q1-2009:Q3 dönemini kapsayan istihdam ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmalarında Granger nedensellik analizi kullanmışlar ve büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit etmişlerdir.

Takım (2010), 1975-2008 dönemi için Türkiye’de ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile test etmiştir. Nedensellik analizine göre; seriler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiş ve her iki değişkenin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Muratoğlu (2011), Türkiye’de, 2000:Q1-2010:Q3 dönemlerini kapsayan işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmasında Engle-Granger analizi ve Johansen yöntemini kullanarak serilerin aralarında uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna varmıştır. Granger nedensellik analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre, büyüme oranı ve işsizlik oranı karşılıklı olarak birbirinin Granger nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak Etki Tepki analizi ve Varyans Ayrıştırması analizini uygulamıştır. Etki Tepki analizi sonucunda iki serinin altıncı dönemde dengeye ulaştığı görülmektedir. Varyans Ayrıştırması sonuçları işsizliğin oluşumunda büyümenin etkisi varken büyüme üzerinde işsizliğin etkili bir değişken olmadığını göstermektedir.

Kanca (2012), 1970-2010 yıllarını kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada Granger nedensellik analizi kullanmıştır. Nedensellik sonucuna göre büyüme oranından işsizlik oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

Özdemir ve Yıldırım (2013), Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını, öz çıkarımlı dalgacık yaklaşımı ile 2005:M1-2013:M4 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Analiz sonucunda; büyümeden

istihdama doğru tek yönlü nedenselliğin var olduğunu, frekans düştükçe iki yönlü çalışan nedensellik ilişkisinin görülmeye başlandığını bulmuştur. Ancak elde edilen bulgular bu değişkenler arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisini desteklememektedir.

Çondur ve Bölükbaşı (2014), Türkiye için yapmış oldukları 2001:Q1-2010:Q4 dönemlerini kapsayan büyüme, genç işsizlik ve ÜFE arasındaki ilişkiye ait çalışmada Granger nedensellik analizi kullanmıştır. Nedensellik analizi sonucunda genç işsizlikten büyümeye ve ÜFE'den genç işsizliğe ve büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik söz konusudur.

Eser (2014), çalışmasında, işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan Okun yasasını Türkiye verilerini kullanarak test etmiştir. 1970-2010 dönemi yıllık veriler ile yapılan analiz sonucuna göre uzun dönemde negatif bir ilişki bulunmuştur. Daha sonra yapılan hata düzeltme modeli ve nedensellik testi sonucunda işsizlik oranından büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki görülmüştür.

Aslan ve Yamak (2015), 2001:Q1-2013:Q4 dönemlerini kapsayan büyüme ve genç işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada Granger nedensellik analizi kullanmıştır. Nedensellik analizi sonucuna göre büyümeden genç işsizlik oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi ortaya konmuştur.

Dilber, Eryiğit ve Güven (2015), "Türkiye ve AB Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Panel Eş bütünleşme" isimli çalışmalarında 2013 yılı ile birlikte AB' ye Hırvatistan'ın da katılmasıyla 28 Avrupa Birliği Ülkesi ile Türkiye'nin 2001-2011 döneminde işsizlik ve büyüme rakamlarını incelemektedirler. Bu amaçla panel birim kök ve panel eş bütünleşme analizi kullanılmıştır. Hata düzeltme modeli kurularak Hausman Testi ile uzun dönem parametrelerinin homojen olduğu görülmüştür. Ayrıca uzun ve kısa dönem parametrelerinin homojen olduğu görülmüştür. Ayrıca uzun ve kısa dönem parametreler Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Sonuçta değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Göçer (2015), 2001:Q2-2015:Q1 dönemleri için işsizlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda, Türkiye'de 2001-2015 yılları arasında

% 4.3'ü aşan her % 1 puanlık büyümenin, işsizliği %0.11 puan azalttığı görülmüştür. Böylece Okun Yasası'nın Türkiye açısından geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda ise ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Mercan, Yurttañıkılmaz ve Çakmak (2015), Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkelerini ayrı ayrı incelemiştir. 1923-2013 dönemini yıllık veriler ile 1992:Q1-2013:Q1 dönemini de üçer aylık veriler ile analize dâhil etmişlerdir. Histeri hipotezinin geçerliliği Türkiye için müspettir. Diğer ülke grupları için yatay kesit bağımlılığı sonrasında ikinci nesil birim kök testleri uygulanmıştır. G-8 ülkeleri hariç histeri hipotezinin geçerliliği olduğu sonucuna varılmıştır.

Arı (2016), 1980-2014 yıllık verilerini kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye ait çalışmada; eş bütünleşme analizi ve Hacker ve Hatemi J Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, iki serinin de birbirinin nedeni olmadığı sonucuna varılmıştır.

Aksu ve Başar (2016), 2005:M1-2015:M6 dönemi kapsayan büyüme, işsizlik ve fiyatlar arasındaki ilişkiye ait çalışmada ARDL ve NARDL analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre büyüme'nin işsizlik üzerindeki etkisi asimetriktir. Fiyatların işsizlik üzerindeki etkisi simetriktir.

Göçer ve Gerede (2016), çalışmalarında işsizlik, enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık değişkenlerini ele alarak Türkiye için bir ekonometrik çalışma yapmışlardır. 2000:Q1-2014:Q4 döneminde üçer aylık veriler kullanmışlardır. Hacker ve Hatemi – J (2012) yöntemi ile seriler arasındaki saklı nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Sonuçta pozitif büyüme şoklarından, pozitif cari açık ve pozitif işsizlik şoklarına doğru tek yönlü ilişki bulunmuştur. Ayrıca, pozitif enflasyon ve pozitif işsizlik şokları arasında çift yönlü nedenselliğe rastlanmıştır.

Özçelik ve Uslu (2017), 2007:M1-2014:M12 dönemlerini kapsayan büyüme, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmada ekonometrik model olarak vektör otoregresif (VAR) modeli kullanılmıştır. Johansen Eş bütünleşme Testi ile değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ortaya koyulmuştur. Ayrıca Etki Tepki ve Varyans Ayırıştırması analiz sonuçlarını destekler nitelikte olan Granger

Nedensellik Testi ile işsizlik ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu, fakat enflasyon ile diğer iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uçan (2017), Türkiye için yapmış olduğu 1990-2015 yıllık verilerini kapsayan büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmada Granger nedensellik analizi kullanmıştır. Nedensellik analizi sonuçlarına göre, büyüme ve işsizlik değişkenlerinin çift yönlü nedensellik ilişkisine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akçan (2018), 2000:Q1-2017:Q3 periyodundaki işsizlik ve ekonomik büyüme verilerine Granger nedensellik testi uygulamıştır. İki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre; söz konusu zaman dilimi içerisinde istihdam oluşturmayan büyüme kavramının Türkiye ekonomisi için geçerliliği reddedilmiştir.

Türkiye açısından bakıldığında, yapılan çalışmalar doğrultusunda ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiye yönelik net bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. Ele alınan döneme ve uygulanan ekonometrik yöntemlere göre farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak nedensellik analizlerinin gerçekleştirildiği çalışmaların bazısında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanmamışken, bazısında işsizlikten ekonomik büyümeye yahut ekonomik büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü, bazısında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.

3. VERİ VE METODOLOJİ

3.1. Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde, ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki Türkiye açısından araştırılmıştır. Bu nedenle çalışmada, 2003 yılı fiyatlarıyla Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Y) ve işsizlik oranı (İÖ) serileri kullanılmıştır. Üçer aylık verilerle analizlerin gerçekleştirildiği çalışmanın veri Aralığı 2005:Q1- 2017:Q4 dönemini kapsamaktadır. Analizlerde kullanılan tüm veriler TCMB Elektronik Veri Ve Dağıtım Sistemi (EVDS)'den ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) elde edilmiştir. Kullanılan değişkenlere ilişkin bilgi Tablo 3.1'de aktarılmaktadır. GSYH

oranı (Y) değişkeninin elde edilmesinde ise 2003 baz yıllı TÜFE değişkenindeki yüzde değişim hesaplanmıştır.

Tablo 3.1. Değişkenlerin Tanımları

Tanım	Değişkenin Sembolü	Açıklama	Kaynak
Büyüme Oranı	Y	Tramo Seats prosedürü ile mevsimsellikten arındırılmıştır.	TCMB EVDS
İşsizlik Oranı	İO	İşsizlik Oranı. Tramo Seats prosedürü ile mevsimsellikten arındırılmıştır	TÜİK

Çalışmanın ampirik analizleri dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada birim kök testleriyle değişkenlerin durağanlık seviyeleri incelenmiş, ikinci aşamada sınır testi ile eş bütünleşme analizi gerçekleştirilmiş, üçüncü aşamada ARDL analiziyle değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler değerlendirilmiş, dördüncü aşamada Toda-Yomamoto nedensellik analiziyle değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönü araştırılmıştır.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Ekonometrik yöntem; Durağanlık analizi, eş bütünleşme analizi, ARDL yaklaşımı ve Toda- Yamamoto nedensellik analizi şeklinde yapılmıştır.

3.2.1. Durağanlık Analizi

Zaman serilerinin en önemli konusu modelde kullanılacak serilerin durağan olma (stationary) ya da durağan olmama (nonstationary) durumlarının incelenmesidir. Bu nedenle ilk metodolojik uygulama serilerinin durağanlık analizlerinin yapılmasıdır.

Ortalaması ve varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı dönem değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan sürecin durağan olduğu ifade edilmektedir (Gujarati, 2001: 713). Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi serilerin durağan olmasına bağlıdır. Durağan olmayan verilerle regresyon tahmini gerçekleştirildiğinde, değişkenler arasındaki ilişki “sahte regresyon”(spurious

regression) şeklinde ortaya çıkabilir ve bu durumda yüksek t istatistikleri ve yüksek R^2 değerleri elde edilse bile ulaşılan tahmin sonuçlarına güvenilemez (Tarı, 2010: 374).

Ekonometrik analizlerde yanlış sonuçlara ulaşmamak için değişkenlerin durağan olup olmadıklarının, bir başka ifadeyle, bütünleşme derecelerinin birim kök testleriyle belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada incelenen zaman serilerinin duranlığı ADF (Augmented Dickey Fuller), PP (Phillips-Perron), KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) ve Ng-Perron birim kök testleri tarafından analiz edileceğinden dolayı sonraki kısımda bu yöntemler açıklanacaktır.

3.2.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Serinin nasıl bir süreç olduğunu anlamak için, her dönemde aldığı değer daha önceki dönemin değeriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Y_t değişkeninin bir önceki dönem değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi 3.3 numaralı denklemde ifade edilen birinci dereceden otoregresif AR (1) modeli ile gösterilebilir. Bu regresyonda “P” katsayısının “1” olarak bulunması, seride birim kök sorunu olduğunu göstermektedir. Bu serinin durağan olup olmadığı ve serinin zaman içinde gösterdiği trendin stokastik olması anlamına gelmektedir (Tarı, 2010: 387-388).

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad (3.3)$$

“ u_t ” klasik varsayıma uyan, yani ortalaması sıfır, varsayansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan stokastik hata terimidir. Böyle bir hata terimi beyaz gürültü (white noise) hata terimi olarak adlandırılır (Gujarati, 2011: 718). 3.3 numaralı regresyonun her iki tarafından da Y_{t-1} çıkarılarak aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$Y_t - Y_{t-1} = PY_{t-1} + u_t \quad (3.4)$$

$$\Delta Y_t = (P-1) Y_{t-1} + u_t \quad (3.5)$$

$$\Delta Y_t = \beta Y_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

“P-1” katsayısına β denilirse, P katsayısının bire eşit olup olmadığını test etmekle β katsayısının sıfıra eşit olup olmadığını test etmek aynı anlama gelmektedir. Çünkü P katsayısı bire eşit olduğunda, β katsayısı da sıfıra eşit olmaktadır. β

Katsayısının da sıfıra eşit olması seride birim kök sorununun olduğunu yani serinin durağan olmadığını gösterir. Durağan olmayan bir seri fark alınarak durağan hale getirilebilir. Bir zaman serisinin d'ninci farkı durağan ise o seri, d'ninci dereceden entegre (bütünleşik) olmuş demektir ve I (d) olarak gösterilir. Seri düzey halde durağan ise I(0) şeklinde ifade edilir (Tarı, 2010: 388-389).

İncelenen serilerin durağanlığı sınanırken temel hipotez serinin birim kök sorunu içerdiği yani durağan olmadığı anlamına gelen “ $H_0 = \beta = 0$ ” şeklinde kurulacaktır. Buna bağlı olarak da serinin durağan kabul edilebilmesi için temel hipotezin red edilmesi gerekir. Serinin duranlığının bu şekilde sınanmasına “Dickey-Fuller Birim Kök Testi” adı verilir. Dickey-Fuller testi yapılırken modele sabit ya da trend değişkeni de eklenebilecektir.

Dickey-Fuller testinde temel hipotez test edilirken, t testinin sıfır etrafında dağılmaması nedeniyle, t testi kullanılmaz. Bunun yerine Dickey-Fuller (1979) tarafından geliştirilen tau (τ) istatistiğinden yararlanılır. Bunun kritik değerleri çeşitli anlamlılık düzeylerine göre Dickey- Fuller tarafından Monte Carlo simülasyonlarına göre tablolştırılmıştır. Bu tablolar sonrasında MacKinnon tarafından Monte Carlo simülasyonlarına göre genişletilmiştir ve elde edilen bu kritik değerlere MacKinnon kritik değerleri adı verilir (Gujarati, 2011: 719).

Temel hipotez test edilirken çeşitli anlamlılık düzeylerinde Dickey-Fuller test istatistiği, MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır. Serinin durağan olarak kabul edilebilmesi için hesaplanan test istatistiğinin MacKinnon kritik değerlerinden mutlak olarak büyük olması gerekir. Bu şekilde birim kök sorunu olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilir ve seride birim kök sorunu olmadığına karar verilir. Seri düzey halde durağan değilse serinin farkı alınarak durağanlık testi yinelenir.

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \beta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3.7)$$

Ancak regresyondaki hata teriminde otokorelasyon problemi varsa ulaşılan sonuçlara güvenilemez. Otokorelasyon probleminden arındırmak için modele, 3.7 numaralı denklemde gösterildiği şekilde, gecikmeli fark terimleri eklenir. Gecikmeli fark terimlerinin sayısı belirlenirken de hata terimindeki otokorelasyon problemi

ortadan kalkana kadar modeldeki gecikmeli fark terim sayısı artırılır. 3.7 numaralı denklem şeklinde kurulan modellere uygulanan Dickey-Fuller testine ise Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller veya kısaca ADF) testi denilmektedir (Tarı, 2010: 390).

3.2.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi

İkinci olarak üzerinde durulacak birim kök testi Phillips-Perron (PP) testidir. Zaman serisindeki yüksek derecedeki korelasyonu kontrol etmek için parametrik olmayan bir yöntem ile durağanlık analizi yapan PP testi, ADF testine alternatif bir test olmaktan ziyade tamamlayıcı bir birim kök testi olarak literatüre geçmiştir. PP testinde otokorelasyonu gidermeye yetecek kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ilave edilmemekte, onun yerine katsayı Newey-West tahmincisi ile uyarlanmaktadır. Eğer değişkenlerin birinci farkında negatif içsel bağıntı durumu söz konusuysa, PP testinin ADF testine göre daha düşük güce sahip olduğu ifade edilmektedir (Temurlenk ve Oltulular, 2007: 2).

Phillips-Perron (1988), birim kök sınaması için geliştirdikleri yöntemde Dickey-Fuller testlerindeki hata teriminin bağımsız, normal dağılımlı ve sabit varyanslı olması varsayımlarını yumuşatmışlardır. 3.8 numaralı denklemde u_t hata terimlerinin dağılımını, T gözlem sayısını göstermektedir. Burada hata terimlerinin beklenen ortalaması sifıra eşit olduğundan bozucu terimlerin otokorelasyon ilişkisi içinde olmaması veya homojen olmaları için bir zorunluluk bulunmamaktadır. DF testlerinin aksine PP testlerinde bozucu terimler arasındaki zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin verilmektedir (Kutlar, 2000: 171).

$$Y_t = m_0^* + m_1^* Y_{t-1} + m_2^* (t - T / 2) + u_t \quad (3.8)$$

PP testi gerçekleştirilirken de ADF testinde olduğu gibi, temel hipotez serinin birim kök sorunu içerdiği yönünde kurulur. PP testindeki karar verme süreci ADF testindeki karar verme süreci gibidir. ADF testinde olduğu gibi, PP testinin sonucunda hesaplanan t istatistiği, MacKinnon tablo değeri ile karşılaştırılarak seride birim kök olup olmadığına karar verilmektedir.

Birim kök sorununun olup olmadığına karar verilirken çeşitli anlamlılık düzeylerinde, hesaplanan test istatistiğinin MacKinnon kritik değerlerinden mutlak olarak büyük olması koşulu aranır. Bu koşulun sağlandığı durumda, birim kök sorunu olduğunu gösteren temel hipotez reddedilerek serinin durağan olduğu kabul edilir.

3.2.1.3. Kwiatkowsky-Phillips-Schmidt-Shin Birim Kök Testi

Literatürde gecikme uzunluğunun seçimine karşı duyarlı olması dolayısıyla ADF testinin gücünün zayıf olduğu ve bu testin parçalı durağanlık durumunda hatalı sonuçlar verebildiği yönünde eleştiriler mevcuttur. ADF testine yönelik bu eleştiriler doğrultusunda Kwiatkowsky, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından Kwiatkowsky-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testi geliştirilmiştir (Temurlenk ve Oltulular, 2007: 2).

KPSS testinde amaç, birim kök testi gerçekleştirirken serileri trendden arındırmaktır. Bu test için tahmin edilen modeller 3.9 ve 3.10 numaralı denklemler gibidir. w_t rassal yürüyüş sürecini, t deterministik trendi, ε_t durağan hataları, u_t ise $iid(0, \sigma_u^2)$ 'yu ifade etmektedir. KPSS testinin ilk aşamasının temelinde Y_t serisinin trend ve kesme üzerine regresyonundan elde edilen hatalar vardır. Sonraki süreçte LM testinin hesaplanması ise 3.12 numaralı denklemden gibidir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2006: 247-248).

Burada, $s^2(l) = T^{-1} \sum_{t=1}^T e_t^2 + 2T^{-1} \sum_{s=1}^l w(s, l) \sum_{t=s+1}^T e_t e_{t-s}$ olarak tanımlanır. $s^2(l)$ 'nin tutarlı bir tahmininin hesaplanması ise $l \rightarrow \infty$ giderken $T \rightarrow \infty$ için $l = o(T^{1/2})$ oranıyla mümkün olmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2006: 247-248).

$$Y_t = \beta_t + w_t + \varepsilon_t \quad (3.9)$$

$$w_t = w_{t-1} + u_t \quad (3.10)$$

$$S_t = \sum_{t=1}^T e_t \quad t=1,2,3,\dots,T \quad (3.11)$$

$$LM = \sum_{t=1}^T S_t^2 / s^2(l) \quad (3.12)$$

KPSS testinde, ADF ve PP testlerinin aksine, temel hipotez kurulurken serinin birim kök içermediği yani durağan olduğu kabul edilir. Alternatif hipotez ise serinin durağan olmadığı yönündedir. Serinin durağanlığına karar verme aşamasında ise, hesaplanan test istatistiği Kwiatkowski vd. (1992) tarafından türetilen kritik değerden büyükse temel hipotez reddedilir.

Bir başka ifadeyle serinin durağan olmadığına karar verilir. Tam tersi şekilde, test istatistiği kritik değerden küçük ise serinin durağan olduğu kabul edilir.

3.2.1.4. NG-Perron Birim Kök Testi

Perron-NG (1996) ve Ng ve Perron (2001) çalışmalarında geliştirilen NG-Perron birim kök testi hataların kökü birim daireye (-1'e) yaklaştığında hatalarda meydana gelen çarpıklığın üstesinden gelmektedir. Bu test, Phillips-Perron Z_α testinin modifiyesi, Bhargava (1986) istatistiğinin modifiyesi, Phillips-Perron Z_t testi ve ERS Point Optimal testleri olmak üzere, M-testleri olarak bilinen dört farklı modifiye edilmiş testi kapsamaktadır. Trendden arındırılmış GLS temelli bu dört testten ilki Z_α testinin modifiyesi olan MZ_α testidir. İkinci test olan MSB, Bhargava (1986) istatistiğinin modifiyesidir. Üçüncü test de MZ_t olarak bilinmektedir ve bu testin temelinde Phillips-Perron testi ile MSB testi arasındaki ilişki yer almaktadır. Ng-Perron testinde kullanılan son test ise MPT olarak bilinen ERS Point Optimal istatistiğinin modifiyesidir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2006: 248-249).

Ng-Perron birim kök testinde kullanılan MZ_α , MSB, MZ_t ve MPT test istatistikleri aşağıda belirtilen denklemlerdeki gibi hesaplanabilecektir. Seride sadece kesme bulunması durumunda MSB test istatistiği 3.16 denklemindeki gibi, seride hem kesme ve hem trend bulunması durumundaki MBS test istatistiği ise 3.17 denklemindeki gibi ifade edilecektir (Göktaş, 2008: 53).

$$MZ_\alpha = Z_\alpha + (T/2) [\widehat{\phi}_1 - 1]^2 \quad (3.13)$$

$$MSB = [T^{-2} \sum_{t=1}^T Y_{t-1}^2 / s^2]^{1/2} \quad (3.14)$$

$$MZ_t = MSB \times MZ_\alpha \quad (3.15)$$

$$MPT = [\bar{C}T^{-2} \sum_{t=1}^T \widetilde{Y}_{t-1}^2 - \bar{C}T^{-1}Y_T^2] / S_{AR}^2 \quad (3.16)$$

$$MPT = \left[\bar{C}T^{-2} \sum_{t=1}^T \widetilde{Y}_{t-1}^2 - (1 - \bar{c})T^{-1}Y_T^2 \right] / S_{AR}^2 \quad (3.17)$$

Ng-Perron testinde birim kökün varlığının sınanmasında MZ_α ve MZ_t ile MSB ve MPT testlerinin temel hipotezleri birbirinden farklıdır. MZ_α ve MZ_t testlerinde temel hipotez birim kök vardır şeklinde kurulurken, MSB ve MPT testlerin temel hipotez birim kökün yokluğu yönündedir. Bu dört testte hesaplanan test istatistikleri Ng-Perron (2001)'de hesaplanan kritik değerlerle karşılaştırılarak serilerin durağanlığına karar verilir. MZ_α ve MZ_t testlerinde hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerden küçük olması durumunda serinin birim kök içermediğini ve durağan olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilemezken, MSB ve MPT test istatistiklerinin kritik değerlerden küçük olması durumunda serinin birim kök içermediği yani durağan olduğu yönündeki temel hipotez reddedilemez (Hepsağ, 2009: 70).

MZ_α ve MZ_t testleri hipotezlerin kuruluşu bakımından ADF ve PP testlerine benzemektedir. Bu iki testte boş hipotez serinin birim kök içerdiği, alternatif hipotez serinin durağan olduğu yönündedir. Bu anlamda MSB ve MPT testleri ise, temel hipotezi serinin durağan olduğu, alternatif hipotezi de seride birim kök olduğu şeklinde kurulan KPSS birim kök testine benzemektedir.

3.2.2. Eş bütünleşme Analizi: Sınır Testi

Durağan olmayan iki veya daha fazla zaman serisinin doğrusal bir kombinasyonu durağan ise bu serilerin eş bütünleşik (veya koentegre) oldukları kabul edilir (Enders, 1995: 356). Ampirik literatürde değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler eş bütünleşme testleri ile analiz edilmekte, yaygın olarak da Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Ancak bahsedilen bu yöntemlerin kullanılabilmesi bütün değişkenlerin düzeyde durağan olmaması ve birinci farkları alındığında durağan hale gelmesi koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu kısıta bağlı olarak da, değişkenlerin farklı derecelerden entegre olmuş olmaları durumunda bu standart eş bütünleşme testlerinden faydalanılmaktadır (Taşçı, Darıcı ve Erbaykal, 2009: 109).

Bu soruna bağlı olarak da son yıllarda eş bütünleşme analizlerinde Peseran ve Peseran (1997), Peseran ve Smith (1998), Peseran ve Shin (1999) ve Peseran vd. (2001)

tarafından geliştirilmiş olan sınır testi (bound testi) kullanılmaktadır. Sınır testinin sağladığı ilk avantaj değişkenlerin hangi dereceden durağan olduklarının önemsenmemesi ve I(0) ve I(1) olmalarına bakılmaksızın değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığının araştırılabilmesiyken; ikinci bir avantajı ise gözlem aralığının az olduğu durumlarda bile iyi küçük örneklem özelliklerine sahip olmasıdır (Çağlayan, 2006: 425).

Sınır testine ilişkin bir önemli noktayı da belirtmek gerekir ki; bu yaklaşıma göre serilerin bütünleşme derecelerinin I(0) ya da I(1) olması gerekir, modeldeki hiçbir değişken I(2) olamaz (Bolat, Belke ve Aras, 2011: 355). Sınır testi yaklaşımı değişkenlerin I(0) veya I(1) olması varsayımına dayanır. Değişkenlerin I(2) olması halinde Peseran vd. (2001) tarafından hesaplanan F istatistikleri geçersiz olacağından, I(2) olan değişkenlerle gerçekleştirilen tahminler yanıltıcı sonuçlar elde edilmesine neden olur (Başar, Aksu, Temurlenk ve Polat, 2009: 304). Bu durum da analizlerde yanıltıcı sonuçlara ulaşılmamasında birim kök testlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Sınır testinde, 3.18 numaralı denklemdeki gibi ifade edilen bir kısıtlanmamış hata düzeltme modelinin (Unrestricted Error Correction Model-UECM) EKK yöntemiyle tahmin edilmesi söz konusudur. Bu denklemdeki β_0 sabit terimi, Δ değişkenlerin birinci farklarını, β_3 ve β_4 uzun dönem katsayılarını, β_1 ve β_2 ise kısa dönem dinamiklerini yansıtmaktadır (Keskin, 2008: 225).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta X_{t-i} + \beta_3 Y_{t-1} + \beta_4 X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.18)$$

Sınır testinin ilk aşamasında UECM için uygun gecikme uzunluğunun (m) tespiti gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi Akaike, Schwarz, Hannan-Quinn gibi kritik değerlerden yararlanılarak yapılmakta, en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu uygun gecikme uzunluğu olarak kabul edilmektedir. Ancak seçilen gecikme uzunluğuyla oluşturulan modelin hata terimlerinde otokorelasyon sorununun olması sınır testinin sağlıklı sonuç vermesine engel teşkil etmektedir. Bu sorunun önüne geçmek için, en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu ile tahmin edilen modelin otokorelasyon sorunu içermesi durumunda ikinci en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu kabul edilmektedir. Otokorelasyon sorunu devam ettiği sürece bu işlem sürdürülmektedir (Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul, 2007: 76).

Sınır testinde eş bütünleşme ilişkisi sınanırken bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci dönem gecikmelerinin katsayılarının (β_3 ve β_4) topluca anlamlılığı F testi ile test edilmektedir. Eş bütünleşme olmadığını ifade eden temel hipotez şu şekilde $H_0 : \beta_3 = \beta_4 = 0$ kurulmaktadır. Temel hipotezin reddedilmesi durumunda değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilir. Eş bütünleşme ilişkisinin var olup olmadığına karar verilirken hesaplanan test istatistiği Peseran vd. tablo alt ve üst sınır değerlerinden oluşan kritik değerler ile karşılaştırılır (Peseran, Shin ve Smith, 2001: 290).

Hesaplanan F istatistiğinin alt kritik değerinden küçük olması durumunda eş bütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden temel hipotez kabul edilmekte ve eş bütünleşme ilişkisinin olmadığına karar verilmektedir. Hesaplanan F istatistiğinin tablo üst kritik değerinden büyük olması durumunda ise temel hipotez reddedilir ve eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılır. Ancak bir de hesaplanan test istatistiğinin alt ve üst kritik değer arasında olma olasılığı vardır ki bu durumda kesin bir yorum yapılamamakta ve başka eş bütünleşme testlerine başvurulması gerekmektedir (Altıntaş ve Ayrıçay, 2010: 83).

Bahsi geçen paragrafta aktarılan karar verme süreci, modeldeki değişkenlerden bazılarının I(0), bazılarının I(1) olduğu duruma ilişkindir. Oysaki hesaplanan F istatistiği ve kritik sınır değerlerin karşılaştırılması yapılırken modeldeki değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olup olmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Değişkenlerin bazılarının I(0) bazılarının I(1) olması durumunda hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılırken; değişkenlerin tümünün I(1) olması durumunda sadece üst kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Değişkenlerin hepsinin I(0) olduğu durumda, hesaplanan F istatistiği tablo alt kritik değerinden büyükse değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğuna, küçük olması durumunda ise eş bütünleşme ilişkisi olmadığına karar verilir. Değişkenlerin tümünün I(1) olması durumunda ise, hesaplanan F istatistiği tablo üst kritik değerinden büyükse değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğuna, küçükse eş bütünleşme ilişkisi olmadığına karar verilir (Yamak ve Tanrıöver, 2007: 6-7).

3.2.3. Değişkenler Arasındaki Uzun ve Kısa Dönemli İlişkiler: ARDL Yaklaşımı

Modeldeki değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğuna sınır testi ile karar verildikten sonraki aşamada, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler, kurulan ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otopregresif Model/ Autogressive Distributed Lag Model) modeli ile tahmin edilir.

3.19 numaralı denklemde gösterildiği şekilde kurulan ARDL modeli değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin incelenmesine olanak sağlamaktadır. Bu denklemdeki p ve q değişkenlere ait uygun gecikme uzunluklarını ifade etmektedir. Her bir değişkenin uygun gecikme uzunluğu ayrı olarak ve AIC (Akaike) ve SIC (Schwarz) gibi bilgi kriterlerinden yararlanılarak belirlenmektedir. Bu şekilde belirlenen uygun gecikme sayılarıyla tahmin edilen ARDL modeli ARDL (p, q) olarak ifade edilmektedir (Keskin, 2008: 228).

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i} X_{t-i} + e_t \quad (3.19)$$

ARDL modelinde uygun gecikme uzunluğu belirlenirken öncelikle bağımlı değişkenlerin uygun gecikme uzunluğu, daha sonra bağımlı değişkenin gecikme uzunluğuna bağlı olarak bağımsız değişkeninin gecikme uzunluğu belirlenmektedir (Yamak ve Tanrıöver, 2007: 7).

Gecikme uzunlukları belirlenirken Kamas ve Joyce (1993) 'un nedensellik analizlerinde gecikme uzunluğunun belirlenmesi için önerdiği yöntem kullanılabilir. Buna göre, öncelikle belirlenen maksimum gecikme uzunluğu üzerinden bağımlı değişkeninin sadece kendi değerlerine göre regresyonu gerçekleştirilerek en küçük AIC veya SIC değerini sağlayan gecikme sayısı seçilir. Sonraki aşamada bağımlı değişkeninin seçilen gecikme sayısı sabit tutularak birinci bağımsız değişkeninin olası tüm gecikmeleri ile regresyon modelleri oluşturulur ve bu bağımsız değişkeninin gecikme sayısı yine en küçük AIC veya SIC değeri dikkate alınarak belirlenir. Bu işlem diğer bağımsız değişkenler için de tekrar edilerek tüm değişkenlerin uygun gecikme uzunluğunun tespiti tamamlanır (Karaca, 2005: 9; Pazaroğlu ve Gülay, 2007: 214). Ancak Microfit 4.0 paket programı ile

gerçekleştirilecek ARDL analizinde modelin uygun gecikme uzunlukları program tarafından otomatik olarak belirlenmektedir.

Sonraki aşamada ARDL (p, q) modelinden yola çıkılarak uzun dönem katsayıları hesaplanmakta ve bu katsayıların istatistikî anlamlılığı sınanmaktadır. Uzun dönem katsayılarının hesaplanırken 3.20 numaralı denklem kullanılmakta ve bağımsız değişkenlerin katsayıları, gecikmeli bağımlı değişkenlerin katsayılarının birden farkına bölünerek hesaplamalar yapılmaktadır. Uzun dönem katsayıları Microfit 4.0 paket programında otomatik olarak hesaplanmaktadır. Uzun dönemli katsayıların işaretlerine ve istatistikî olarak anlamlılıklarına bakılarak değişkenlerin uzun dönemli ilişkileri yorumlanabilmektedir (Yamak ve Tanrıöver, 2007: 7).

$$\text{Uzun Dönem Katsayısı} = \frac{\sum_{i=0}^q \beta_{2,i}}{1 - \sum_{i=1}^p \beta_{1,i}} \quad (3.20)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler araştırılırken de 3.21 numaralı denklemde gösterilen ARDL yöntemine dayalı hata düzeltme modeli tahmin edilmektedir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 ETC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{3i} \Delta X_{t-i} + u_t \quad (3.21)$$

Denklemdaki “ ETC_{t-1} ” uzun dönemli ilişkilerin tespiti için kurulan 3.21 numaralı denklemin hata teriminin bir gecikmeli değerini ifade etmektedir. Bu değişken hata düzeltme terimi olarak adlandırılmakta ve katsayısının negatif ve istatistikî olarak anlamlı olması gerekmektedir. Katsayı negatif ve anlamlı olarak bulunan bir hata düzeltme terimi, uzun dönem için bulunan ilişkilerde destekleyici nitelik taşıyacaktır. Bu katsayı, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinde herhangi bir şok nedeniyle meydana gelen bir sapmanın ne kadar zamanda düzeleceğini ifade etmektedir. Negatif katsayının büyüklüğü arttıkça uzun dönem dengeye dönme hızı da artacaktır (Keskin, 2008: 228).

3.2.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Son yıllarda uygulamalarda sıkça tercih edilen nedensellik analizlerinden birisi de Toda ve Yomaoto (1995) yaklaşımıdır. VAR ve VEC modellerinin tahminlerine

dayanan Granger nedensellik analizlerinde genellikle F testi kullanılmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995) sistemdeki serilerin durağan olmadığı durumda, geleneksel F istatistiğinin standart dağılıma sahip olmayacağı için Granger nedensellik testi için kullanılan bu testin sonucunun geçerli olmayabileceğini göstermişlerdir. Toda ve Yamamoto (1995)'ya göre seriler durağan olmasalar da serilerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilebileceğini ve standart Wald testinin uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen gecikmesi artırılmış Wald sınavası (MWald) ile araştırılmıştır. Bu yöntemin özelliği birim kök ve eş bütünleşme sınamalarının başarısına bağlı olmamasıdır (Şengül ve Tuncer, 2006: 75).

Serilerin eş bütünleşik olup olmadığının bir önemi yoktur, esas olan serilerin maksimum bütünleşme derecesinin belirlenmesidir. Bahsedilen nedensellik testi, maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) ile optimum gecikme uzunluğu (k) belirlenerek oluşturulan VAR modellerinin tahminine dayanmaktadır. Başka bir ifade ile VAR modelindeki gecikme sayısı modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi kadar artırılmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995)'ya göre tahmin edilen ($k+d_{max}$) dereceden VAR modeline dayalı MWald testi ki-kare dağılımına sahip olacaktır. Buna göre yöntemin başarısı, sistemin gecikme uzunluğunun (k) ve serilerin bütünleşme derecelerinin (d_{max}) doğru tespitine bağlıdır. Toda ve Yamamoto tarafından önerilen bu yöntemin önemli bir özelliği, birim kök ve eş bütünleşme özelliklerinin tespitinde kullanılan potansiyel eğilimli ön testlere gereksinim olmayışıdır. Böylece, ilgili yöntemin kullanımı ile serilerin bütünleşme derecesinin yanlış tespit edilmesi ile ilgili risk minimize edilmektedir. VAR modellerinin, Görünürde İlişkisiz Regresyon yöntemiyle tahmin edilmesi (SUR-Seemingly Unrelated Regressions) sonuçların etkinliğini artıracaktır (Akçay, 2011: 79-92; Şengül ve Tuncer, 2006: 75).

SUR modelleri, sistemdeki denklemlerin hata terimlerinin birbiriyle korelasyon ilişkisi içerisinde olduğu varsayımı altında tahmin gerçekleştiren modellerdir (Söylemez ve Yılmaz, 2012). SUR yöntemi sistemin denklemleri arasındaki olası korelasyonun olumsuz etkilerini kaldırması nedeniyle tercih edilmiştir (Barışık ve Şarkgüneşi, 2009). SUR yöntemi hata terimleri arasındaki korelasyonu dikkate alması dolayısıyla, hata terimlerini bağımsız varsayan EKK yöntemine göre daha verimli kabul edilmektedir

(Wahyudi ve Sani, 2014). Büyüme (Y) ve işsizlik oranı (İO) gibi iki değişkenli bir VAR modeli aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \beta_{2j} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} IO_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \alpha_{2j} IO_{t-i} + \mu_{1t} \quad (3.22)$$

$$IO_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} IO_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \delta_{2j} IO_{t-i} + \sum_{i=1}^k \phi_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d \max} \phi_{2j} Y_{t-i} + \mu_{2t} \quad (3.23)$$

Her bir değişkenin denkleminde, o değişkeni açıklayan diğer değişkenin katsayılarının anlamlılığı ortak olarak sınanır, bir diğer ifadeyle tahmin edilen katsayılarının ortak olarak sifıra eşit olup olmadığı test edilir. 3.22 numaralı denklemde, İO'dan Y'ye doğru nedensellik ilişkisi araştırılırken, temel hipotez İO değişkeni Y değişkeninin Granger nedeni değildir; şeklinde kurulur. Temel hipotezin reddedilebilmesi için $\alpha_{1i} \neq 0$ olması gerekir. Bu şekilde İO değişkeninin Y değişkeninin Granger nedeni olduğuna karar verilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; k gecikmeli değerlerin katsayıları için (α_{1i}) Wald testi yapılmasıdır. α_{2j} asimptotik düzeltme için modelde yer almaktadır (Söylemez ve Yılmaz, 2012).

3.23 numaralı denklemde, Y'den İO değişkenine doğru nedensellik ilişkisi araştırılırken temel hipotez Y değişkeni İO değişkeninin Granger nedeni değildir; şeklinde kurulur. Temel hipotezin reddedilebilmesi için $\phi_{1i} \neq 0$ olması gerekir. Bu şekilde Y değişkeninin İO değişkeninin Granger nedeni olduğuna karar verilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; k gecikmeli değerlerin katsayıları için ϕ_{1i} Wald testi yapılmasıdır. ϕ_{2j} asimptotik düzeltme için modelde yer almaktadır (Söylemez ve Yılmaz, 2012).

3.3. Bulgular ve Yorum

Çalışmada gerçekleştirilen zaman serisi analizlerinin ilk adımı birim kök testleri ile modele dâhil edilen değişkenlerin durağanlığının sınanmasıdır. Değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespitine yönelik olarak durağanlık seviyelerini belirlemek için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF), Phillips -Perron (PP), Kwiatkowsky-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) Testi ve NG-Peron gibi dört farklı birim kök testi kullanılmıştır.

Birim kök testleri sonuçları Tablo 3.2'de gösterilmektedir. Birim kök testleri sonuçlarına göre Y değişkeni ADF, PP, KPSS ve NG-PERRON testlerine göre I(0)

olarak bulunmuştur. İO ise sadece PP testine göre I(1) olarak bulunurken diğer testler serinin I(0) olduğuna işaret etmektedir. Birim kök testleri sonucunda her iki serinin de düzeyde durağan olduğuna karar verilmiştir. Serilerin düzeyde durağan olarak bulunması eş bütünleşme analizlerinde Johansen eş bütünleşme testlerinin kullanılamayacağını ortaya koymaktadır. Burada önemli olan bir diğer unsur analize dâhil edilecek olan serilerin I(2) olmaması yönünde bir kısıt mevcuttur. I(2) özelliğinde değişkenlerle gerçekleştirilecek sınır testi analizinde Peseran vd. (2001) tarafından hesaplanan F istatistikleri geçersiz olmakta ve gerçekleştirilen tahminler yanıltıcı sonuçlar elde edilmesine neden olmaktadır (Başar ve Aksu, 2009: 304; Shazbaz ve Shabbir, 2013: 9).

Tablo 3.2. ADF, KPSS, PP ve NG-Perron Birim Kök Testlerinin Sonuçları

DEĞİŞKEN	ADF	PP	KPSS	NG- Perron				KARAR
				MZ_a	MZ_t	MSB	MPT	
Y	-8.221(0)^{c*} -3.565(%1) -2.919(%5) -2.597(%10)	-8.204(2)^{c*} -3.565(%1) -2.919(%5) -2.597(%10)	0.081(0)^{c*} 0.739(%1) 0.463(%5) 0.347(%10)	-24.984(0)^{c*} -13.800(%1) -8.100(%5) -5.700(%10)	-3.492(0)^{c*} -2.580(%1) -1.980(%5) -1.620(%10)	0.139(0)^{c*} 0.174(%1) 0.233(%5) 0.275(%10)	1.118(0)^{c*} 1.780(%1) 3.170(%5) 4.450(%10)	I(0)
İO	-3.164(1)^{c**} -3.568(%1) -2.921(%5) -2.598(%10)	-0.111(3)^a -2.611(%1) -1.947(%5) -1.612(%10)	0.100(5)^{c*} 0.739(%1) 0.463(%5) 0.347(%10)	-21.585(1)^{c*} -13.800(%1) -8.100(%5) -5.700(%10)	-3.282(1)^{c*} -2.580(%1) -1.980(%5) -1.620(%10)	0.152(1)^{c*} 0.174(%1) 0.233(%5) 0.275(%10)	1.143(0)^{c*} 1.780(%1) 3.170(%5) 4.450(%10)	I(0)
Δ İO		-3.270(1)^{a*} -2.612(%1) -1.947(%5) -1.612(%10)						

Not: (.) parantez içindeki rakamlar ADF testinde AIC kriteri tarafından belirlenmiş olan gecikme uzunluklarıdır. PP ve NG-Perron testlerinde ise Bartlett Kernell tahmin yöntemi kullanılmış, bant genişliği Newey-West olarak belirlenmiştir. a: regresyonun sabit terim veya trend içermediğini, b: regresyonun sabit terim ve trend içerdiğini, c: regresyonun sabit terim içerdiğini ifade etmektedir. *: %1 anlamlılık düzeyini, **: %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Ampirik analizlerin ikinci aşamasını sınır testi oluşturmaktadır. Bu testin gerçekleştirilmesinde tahmin edilen Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modelindeki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci dönem gecikmelerinin katsayılarının topluca anlamlılığı F testi ile sınanmaktadır. Hesaplanan test istatistiğinin Peseran vd. (2001)'deki tablo alt ve üst sınır değerlerinden oluşan kritik değerler ile karşılaştırması yoluyla eş bütünleşme ilişkisine karar verilmektedir. Karşılaştırmalar yapılırken değişkenlerinin tümünün I(0) olması durumunda alt kritik değer, değişkenlerini tümünün I(1) olması durumunda ise üst kritik değer esas alınmaktadır. Bu çalışmada değişkenlerin tümü I(0) olarak tespit edildiğinden alt kritik değer dikkate alınarak eş bütünleşme ilişkisine karar verilmiştir.

Sınır testi analizine geçilmeden önce değişkenlerin 1. derece farkları alınmıştır. Akaike (AIC) / Schwarz (SIC) bilgi kriterlerini minimum yapan değer seçilmektedir. Otokorelasyon sorunu olup olmadığı ise LM testi yardımıyla incelenmiştir. Sınır testine yönelik oluşturulacak Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modelinin gecikme uzunluklarının seçimine ilişkin bilgiler Tablo 3.3'te aktarılmaktadır. Maksimum uygun gecikme uzunluğu veri aralığı göz önünde bulundurularak 8 olarak alınmıştır. Bu koşullarda uygun gecikme uzunluğu 7 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.3. Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

M	AIC	SIC	X ² BREUSCH- GODFREY (2)
1	0.441	0.709	11.812 (0.0188)
2	0.542	0.889	15.052 (0.0046)
3	0.575	1.004	12.913 (0.0117)
4	0.611	1.123	8.927 (0.0629)
5	0.428	1.024	8.270 (0.0822)
6	0.429	1.112	7.920 (0.0945)
7*	0.460	1.231	4.890 (0.2987)
8	0.498	1.358	6.218 (0.1834)

Not: X² BREUSCH- GODFREY otokorelasyon test istatistiğidir. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. * işareti, seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Belirlenen gecikme uzunluğuyla (7 gecikme) tahmin edilen Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli 3.24 numaralı denklemde gösterildiği gibidir. Bu modelden elde edilen sınır testi sonuçları ise Tablo 3.4'te gösterilmektedir. Çalışmamızda gözlem sayısının az olması (52 gözlem) göz önünde bulundurularak sınır testi sınanmasında Narayan (2005)'de hesaplanan kritik değerler dikkate alınmıştır.

Hesaplanan F istatistiğinin (7.565) alt kritik değerleri aşması dolayısıyla değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığını ifade eden temel hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş ve seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

$$\Delta IO_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^7 \beta_{1j} \Delta IO_{t-j} + \sum_{j=0}^7 \beta_{2j} \Delta Y_{t-j} + \beta_3 IO_{t-1} + \beta_4 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.24)$$

Tablo 3.4. Sınır Testi Sonuçları

K	F istatistiği	KRİTİK DEĞERLER	
		%1 anlamlılık düzeyi	
		Alt Sınır	Üst Sınır
1	7.5643	7.435	8.460

Not: k, denklemdaki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler Narayan (2005, 1988)'den alınmıştır.

Ampirik analizlerin üçüncü aşamasında ise değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiler ARDL modeli ile araştırılmıştır. ARDL modelinin çalışmaya uyarlanmış hali 3.25 numaralı denklemde gösterildiği gibidir:

$$IO_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^m \beta_{1j} IO_{t-j} + \sum_{j=0}^n \beta_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3.25)$$

ARDL modelinde değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları çeşitli bilgi kriterleri yardımıyla her bir değişken için ayrı olarak belirlenmektedir. Çalışmamızda uygun gecikme uzunluğu belirlenirken AIC kriteri dikkate alınmıştır. Uzun dönem ilişkinin araştırılacağı ARDL (5,6) modelinin tahmin sonuçları ve elde edilen uzun dönem katsayılar Tablo 3.5 'te sunulmaktadır. Uzun dönemli katsayılar incelendiğinde büyüme oranı değişkeninin işsizlik oranı üzerindeki etkilerinin %1 anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu tespit edilmektedir. Uzun dönem katsayılarına göre büyüme oranındaki %1'lik bir artış işsizlik oranında %3.09 oranında azaltmaktadır.

Tablo 3.5. ARDL (5,6) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: İO		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
Y	-3.0951	-3.6637*
C	13.9309	11.4966*
T	0.0563	2.1969**
Tanımsal Denetim Sonuçları		
$R^2 = 0.97$	$\bar{R}^2 = 0.96$	$X^2_{BG} = 1.23$ (0.31)

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı gösterir. X^2_{BG} , otokorelasyon, istatistiğidir. Parantez içindeki değer olasılık değerleridir.

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler ise 3.26 numaralı denklemde gösterilen ARDL yöntemine dayalı Hata Düzeltme Modeli incelenmiştir:

$$\dot{I}O_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^m \alpha_{1j} \Delta I O_{t-j} + \sum_{j=0}^n \alpha_{2j} \Delta Y_{t-j} + \alpha_3 ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.26)$$

Hata düzeltme Modeli'nde yer alan “ ECT_{t-1} ” hata düzeltme terimini göstermekte olup uzun dönemli ilişkilerin tespiti için kurulan ARDL modelinden elde edilen hata teriminin bir gecikmeli değerini ifade etmektedir. Katsayısı negatif ve anlamlı olarak bulunan bir hata düzeltme terimi, uzun dönem için bulunan ilişkileri destekleyici nitelik taşıyacak ve değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinde herhangi bir şok nedeniyle meydana gelen bir sapmanın ne kadar zamanda düzeleceği konusunda bilgi sağlayacaktır (Keskin, 2008: 228).

Tablo 3.6'da sunulan hata düzeltme modeli sonuçları incelendiğinde katsayı işaretleri anlamlı ama bazıları eksi bazıları artıdır. Bu nedenle kısa dönemli ilişkiye ilişkin karar verilememektedir.

Tablo 3.6. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken= $\Delta\dot{I}O$		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği
$\Delta\dot{I}O$ (-1)	0.2433	1.6349 (0.112)
$\Delta\dot{I}O$ (-2)	0.2061	1.3160 (0.198)
$\Delta\dot{I}O$ (-3)	-0.0909	-0.5578(0.581)
$\Delta\dot{I}O$ (-4)	-0.5098	-3.1968(0.003)
ΔY	-0.0941	-5.5081 (0.000)*
ΔY (-1)	0.2743	3.2843 (0.003)*
ΔY (-2)	0.2156	2.9987 (0.005)*
ΔY (-3)	0.1928	3.2921 (0.002)*
ΔY (-4)	0.1470	3.5187 (0.001)*
ΔY (-5)	0.0819	3.5022 (0.001)*
ΔC	2.1892	4.1110 (0.000)*
ΔT	0.0088	2.3413 (0.023)**
ETC (-1)	-0.1571	-3.4392 (0.002)*

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılığı gösterir.

Özetle; Büyüme oranının işsizlik oranı üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılan modelde seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Daha sonra uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkiler ARDL yöntemiyle incelenmiştir. ARDL sonuçlarına göre büyüme oranı, işsizlik oranını uzun dönemde negatif yönlü olarak etkilemektedir. Bu sonuçlar literatürde yer alan Arthur M. Okun (1962), Kabaklarlı ve Gür (2011), Eser (2012), Kanca (2012), Göçer (2015), Erkuş, Gemrik ve Aytemiz (2016), Mercan (2017), Uçan (2017), Öztürk ve Sezen (2018) çalışmalarıyla uyumludur.

Ampirik analizin dördüncü aşamasında incelenen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda ve Yamamoto (1995: 225-250) tarafından önerilen gecikmesi arttırılmış Wald sınaması (MWald) ile araştırılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik analizinin yapılabilmesi için gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Aşağıdaki Tablo 3.7’de nedensellik analizi için belirlenen gecikme uzunluğu gösterilmektedir.

Tablo 3.7. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi İçin Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-182.7885	NA	15.23720	8.399478	8.480578	8.429554
1	-125.5365	106.6969	1.354730	5.978932	6.222231	6.069159
2	-109.5457	28.34730	0.786718*	5.433897*	5.839394*	5.584275*
3	-109.2528	0.492686	0.934351	5.602399	6.170096	5.812928
4	-104.8090	7.069639	0.921437	5.582227	6.312123	5.852908
5	-103.4494	2.039338	1.049322	5.702248	6.564342	6.033079
6	-94.05477	13.27395*	0.833260	5.457035	6.511329	5.848018
7	-93.45307	0.793158	0.922623	5.611503	6.827996	6.062637
8	-91.61443	2.256513	1.125933	5.709747	7.088439	6.221032

Not : * işareti, seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

İÖ ve Y değişkenlerinin durağanlığının belirlenmesi için yapılan birim kök testleri sonuçları göre serilerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle serilerin maksimum gecikme uzunluğu (dmax) 0 olarak belirlenmiştir. Optimum gecikme uzunluğunun (k) belirlenirken AIC bilgi kriteri esas alınmaktadır. Bu çalışmada optimum gecikme uzunluğu (k) ise 2 olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak $(k + d_{max} = (2 + 0) = 2)$ 2.dereceden VAR modeli kapsamında nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmamızda oluşturulan Var modeli SUR (seemingly Unrelated Regression) metoduyla tahmin edilmiştir. İÖ ve Y arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edildiği testin sonuçları aşağıdaki Tablo 3.8'de gösterilmektedir.

Tablo 3.8. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Temel Hipotez	χ^2	Nedensellik Yönü
Y İO'nun Granger nedeni değildir.	7.020191**	Y ↔ İO
İO Y'nin Granger nedeni değildir.	4.910672***	

Not : ** %5, ***%10 anlamlılığı göstermektedir.↔ iki yönlü nedenselliği göstermektedir.

Türkiye için 2005:Q1-2017:Q4 dönemleri arasında Wald test istatistiği işsizlik oranının (İO) bağımlı değişken olarak ele alındığı tahminde % 5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuş ve büyüme oranı (Y) işsizlik oranının (İO) Granger nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir. Nedensellik analizi sonucuna göre büyümeden (Y) işsizlik oranına doğru (İO) bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wald test istatistiği büyüme oranının (Y) bağımlı değişken olarak ele alındığı tahminde %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuş ve işsizlik oranı (İO) büyüme oranının (Y) Granger nedeni değildir hipotezi reddedilmiştir. Nedensellik analizi sonucuna göre işsizlik oranından (İO) büyüme oranına (Y) doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Toda-Yamomata nedensellik analizi sonuçlarına göre Türkiye için 2005:Q1-2017:Q4 dönemleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Hem büyümeden(Y) işsizliğe (İO) hem de işsizlikten (İO) büyümeye (Y) doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar literatürde yer alan Akçaroğlu (2010), Takım (2010), Özdemir ve Yıldırım (2013), Uçan (2017) ve Akçan (2018) çalışmalarıyla uyumludur.

SONUÇ

Tüm ülkelerin temel amacı refah seviyelerini arttırmaktır. Bir ülke ekonomisinin üretim kapasitesini ve başarısını gösteren büyüme kavramı, en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Ülkeler bir yandan ekonomik büyümeyi arttırmaya çalışırken diğer yandan mevcut işgücünün tamamını istihdam etmeye gayret göstermektedirler. Üretim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan istihdam, işgücünün çalışanlar kısmını ifade etmektedir. Oysa istihdam haricinde işgücünün bir de işgücü arzı ve talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklanan işsizler kısmı bulunmaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşabilmek için mikro bazlı politikalardan daha ziyade makro bazlı politikalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde işsizlik oranları düşük seviyelerde tutulabilir.

Dünya’da ekonomik büyüme, istihdam ve işsizliğin yıllar içindeki gelişim seyrini incelediğimizde, büyüme oranlarının 2005-2017 yılları arasında ortalama %2.2 olduğu görülmektedir. Bu dönemde gerçekleşen üçer yıllık büyüme oranları özellikle Suudi Arabistan, Brezilya, Güney Afrika, İtalya, Fransa ve İngiltere’de diğer ülkelere kıyasla oldukça düşüktür. Buna karşılık Çin, Hindistan, Türkiye ve Kore’de yüksek oranlarda büyüme gerçekleşmiştir. Endonezya’da yıllar itibariyle bir azalma olmasına karşılık genel anlamda yüksek büyüme oranları gerçekleşmiştir. İstihdamdaki gelişmelere bakıldığında ise dünya genelinde istihdam oranlarında küçük çapta da olsa bir azalmanın meydana geldiği gözlenmiştir. İşsizlik ise özellikle son yıllarda gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerin karşılaştığı en önemli ekonomik sorunların başında gelmektedir. Dünya’da işsizlik oranı ortalama %5’tir. 2005-2017 dönemlerinde; 2008 küresel finans krizinin etkisiyle işsizlik oranları oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Güney Afrika, Brezilya, Türkiye, İtalya, Fransa, Arjantin ve AB’de işsizlik oranı diğer ülkelere kıyasla yüksektir. İşsizlik oranlarının en düşük olduğu ülkeler sırasıyla Japonya, Meksika, Hindistan ve Almanya’dır.

Bir ekonominin performansını göstermeleri açısından ekonomik büyüme ve işsizlik çok önemli iki değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik literatürde oluşmuş genel kanaat; “Okun Yasasında”

belirtildiği gibi çift yönlü negatif bir ilişkinin varlığı şeklindedir. Böyle olmakla birlikte, uygulamada beklenen yönde bir ilişkinin teknolojik gelişme, makineleşmenin artması ve yapısal reformlar gibi nedenlerle her zaman gerçekleşmediği görülmektedir.

Çalışmanın amacı Türkiye’de ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu ilişki ise zaman serisi analizi ile araştırılmıştır. Çalışmada 2005:Q1-2017:Q4 dönemi için çeyreklik veriler kullanılmıştır. Ekonometrik analizin birinci aşamasında serilerin durağanlıkları birim kök testleriyle sınanmış ve serilerin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada sınır testi yardımıyla seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı incelenmiş ve sonuç olarak seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Üçüncü aşama da büyüme ve işsizlik arasındaki uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkiler analiz edilmiş ve uzun dönemde büyüme oranının işsizlik oranını negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Sonuç “Okun Yasası” ile uyumludur. Dördüncü ve son aşamada ise büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Ymamato nedensellik analiziyle test edilmiş ve değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca büyüme oranının işsizliğin Granger nedeni olması teoride de beklenen bir durumdur. Zira çalışmanın teorik bölümünde de belirtildiği gibi büyüyen bir ekonomide işsizliğin azalması, ekonomi küçüldüğünde ise işsizliğin artması terminolojide genel kabul görmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Y. (2002) **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa, Vipaş.
- AĞAYEV, S. (2010) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eş bütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, ss.159-184.
- AKCAN, A. T. (2018) “İstihdam Oluşturmayan Büyümenin Türkiye Ekonomisinde Geçerliliği”, **İşletme Araştırma Dergileri**, Cilt 10, Sayı 2, ss.171-183.
- AKÇAY, S. (2011) “Causality Relationship Between Total R&D Investment and Economic Growth: Evidence From United States”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, ss.79-92.
- AKÇORAOĞLU, A. (2010) “Employment, Economic Growth and Labor Market Performance: The Case of Turkey”, **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı 77, ss.101-114.
- AKSU, H.; S. BAŞAR (2016) “Türkiye Ekonomisinde Hasılanın İşsizlik Üzerinde Dinamik Etkileri”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, ss.275-286.
- AKTAN, C. (1998) **Nasıl Bir Para Sistemi?** , İstanbul, İMKB Yayınları.
- AKTAN, Ç. C. (2008) **Yeni İktisat Okulları**, 2. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- AKDOĞAN, A. (1993) **Kamu Maliyesi**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- ALAGÖZ, M.; S. ERDOĞAN, N. TOPALLI (2008) “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss.79-89.
- ALKIN, E. (1975) **Gelir ve Büyüme Teoirisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 210.
- ALTAN, Ö. Z.; Y. ŞİŞMAN (2003) “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar”, **Kamu-İş**, Cilt 7, Sayı 2, ss.1-36.
- ALTINTAŞ, H.; Y. AYRIÇAY (2010) “Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987-2007”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, ss.71-98.
- ALTUĞ, O. (1994) **Kayıt Dışı Ekonomi**, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık.

- ALTUNTEPE, N. (2009) “2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi”, **SDÜ Vizyoner Dergisi**, Cilt 1 Sayı 1, ss.129-145.
- APERGIS, N.; A. REZITIS (2003) “An Examination of Okun’s Law: Evidence From Regional Areas in Greece”, **Applied Economics**, Volume 35, Issue 10, pp.1147-1151.
- AREN, S. (2011) **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- ARDIÇ, K.; Y. AYDIN (2011) **İktisat Okulları ve Emek Piyasaları**, İstanbul, Derin Yayınları.
- ARI, A. (2016) “Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eş bütünleşme Testi”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss.57-67.
- ASLAN, B.; A. YAMAK (2015) “Türkiye’de 2000-2013 Döneminde Büyümenin Genç İşsizliğe Etkisinin Vektör Otoregresif Model İle Analizi ”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırma Dergisi**, ss.317-333.
- ASLAN, H. (2008) **Makro İktisat Politikası**, Bursa, Alfa Aktüel.
- ATAÇ, B.; İ. ÖNDER, S. TURHAN (2004) **Maliye Politikası**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1580.
- ATAMAN, B. C. (1998) “İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1, ss.59-72.
- ATAMAN, B. C. (2010) **Türkiye’nin Adaylık Sürecinde Avrupa Birliği İstihdam ve Sosyal Politikası**, Ankara, Siyasal Kitabevi, ss.89-99.
- ATEŞ, S. (1998) “Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Adana.
- AYDIN, Y. (2012) “Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx’ın Yorumu”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, ss.124.
- AYHAN, F. (2008) “ İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine Yönelik Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Balıkesir.
- BARIŞIK, S.; A. ŞARKGÜNEŞİ (2009) “Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri (1990-2007 Dönemi Nedensellik Analizi)”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, ss.19-33.

- BARIŞIK, S.; E. ÇEVİK, N. KIRCI ÇEVİK (2010) “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov Switching Yaklaşımı”, **Maliye Dergisi**, Sayı 159, ss.88-102.
- BARRO, R. J. (1998) **Human Capital and Growth in Cross-Country Regression**, Harvard University, (Yayımlanmamış Eser).
- BAŞAR, S.; A. HAYATİ, M. S. TEMURLENK, P. ÖZGÜR (2009) “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss.301-314.
- BAŞEL, H. (2006) “İç Göçün Sonuçları Ve İşgücüne Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 51, ss.308-309.
- BEKİROĞLU, C. (2010) “Türkiye’ de İşsizlik Sorununun Çözülmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- BERBER, M. (2011) **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 4. bs., Trabzon, Derya Kitabevi.
- BİÇERLİ, M. K. (2004) **İşsizlikle Mücadele Aktif İstihdam Politikaları**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BİÇERLİ, M. K. (2009) **Çalışma Ekonomisi**, 5. bs., İstanbul, Beta Basım.
- BOCUTOĞLU, E. (2011) **Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar**, 8. bs., Ankara, Murathan Yayınevi.
- BOLAT, S.; M. BELKE, O. ARAS (2011) “Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Maliye Dergisi**, ss.347-364.
- BULUT, C. (2006) **Ekonomik Yapı ve Politika Analizi, Türkiye Açısından Performans Değerlendirmesi**, İstanbul, Der Yayınları.
- BÜYÜKAKIN, T. (2007) “ Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi ?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13, ss.22-36.
- CASE, K.; R. FAİR, S. OSTER (2011) **Ekonominin İlkeleri**, Çeviren: Ertuğrul Deliktaş, Metin Karadağ, Mehmet Güçlü, Palme Yayıncılık.
- CEYLAN, S.; B. Y. ŞAHİN (2010) “İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı 2, ss.157-165.
- CHRİSTOPOULOS, D. K. (2004) “ The Relationship Between Output and Unemployment: Evidence From Greek Regions”, **Papers in Regional Science**, Volume 83, Issue 3, pp.611-620.

- COOKE, T. J.; A. BAILEY (1996) “Family Migration and the Employment of Married Women and Men”, **Economic Geography**, Issue 72, pp.38-48.
- ÇAĞLAYAN, E. (2006) “Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, ss.423-438.
- ÇETİK, M.; Y. AKKAYA (1999), **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, 1. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- ÇETİN, G. F. (2014) “Genç İstihdamı ve Türkiye’de Teşviklerin Genç İstihdamına Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ÇONDUR, F.; M. BÖLÜKBAŞI (2014) “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 47, Sayı 2, ss.7-93.
- DEMİR, O. (2002) “Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 3, ss.1-15.
- DEMİR, O.; F. BAKIRCI (2005) “Türkiye’ de İşsizlik Sorunu Ve Büyüme İşsizlik İlişkisi”, **III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi**, Kırgızistan.
- DEMİRHAN, O. (2015) “ İşsizlikle Mücadelede Sosyal Güvenlik Uygulamaları: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.
- DEMİR, Ö. (1996) **Kurumcu İktisat**, Ankara, Vadi Yayınları.
- DİLBER, İ.; P. ERYİĞİT, E. GÜVEN (2015) “Türkiye ile AB Ülkelerinde Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişki”, **Uluslar arası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss.69-79.
- DİNLER, Z. (2007) **İktisat**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- DİNLER, Z. (2008) **İktisada Giriş**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- DİNLER, Z. (2011) **İktisada Giriş**, 17. bs., Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları.
- DORBONOVA, İ. (2011) “Yükselen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- DPT, (1995) “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar”, Ankara, **Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları** Yay. No: DPT: 2375-OİK: 440.

- EKER, A. (1996) **Kamusal Maliye**, Ankara, Doğuş Matbaacılık.
- ENDERS, W. (1995) **Applied Econometric Time Series**, New York, John Wiley and Sons.
- ERDOĞAN, A. (1992) **Gelir ve Büyüme Teorisi**, 16.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ERKUŞ, S.; S. GEMRİK, L. AYTEMİZ (2016) “Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik İlişkisi: Okun Yasasının Asimetrik Analizi”, **Scientific Cooperation for the Future in the Social Sciences International Conference**, Uşak, ss.135-141.
- ERİM, N. (2007) **İktisadi Düşünce Tarihi**, Ankara, Palme Yayıncılık.
- ERTEK, T. (2008) **Makro Ekonomiye Giriş**, 3.bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- ERTÜRK, E. (1999) **Makro İktisat-Küresel Ekonomide Makro Ekonomik Analize Giriş**, İstanbul, Alfa Yayın No: 530.
- ESEN, E. (2007) “Post Keynesyen İstihdam Analizi ve Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir.
- ESER, B. (2014) “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”, **TİSK Akademi**, Cilt 9, Sayı 18, ss.26-47.
- ESER, E. (2012) “Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- EVANS, G. W. (1989) “Output and Unemployment Dynamics in the United States: 1950-1985”, **Journal of Applied Econometrics**, Volume 4, Issue 3, pp.213-237.
- FİSUNOĞLU, M.; B. K. TAN (2009) “Keynesyen Devrimi ve Keynesyen İktisat ”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 20, Sayı 70, ss.31-60.
- GEDİZ, B.; H. YALÇINKAYA (2000) “Türkiye’de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı 6, ss.161-184.
- GORDON, R. J. (2000) **Macroeconomics**, Eighth Edition, United States, Addison Wesley Longman.
- GÖÇER, İ. (2015) “Bankacılık Sektörü Kredi Hacmi Genişlemesinin İşsizlik Üzerindeki Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş bütünleşme Analizi”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 17, Sayı 2, ss.109-129.

- GÖÇER, İ.; C. GEREDİ (2016) “Cari Açık- Ekonomik Büyüme- Enflasyon ve İşsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kasım Özel Sayısı, ss.35-46.
- GÖKTAŞ, Ö. (2008) “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, Sayı 8, ss.45-64.
- GUJARATI, D. N. (2001) **Temel Ekonometri**, Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay Şenesen, İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- GÜLOĞLU, T.; A. KORKMAZ, M. KİP (2003) “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 45, ss.51-95.
- GÜNDOĞAN N.; M. K. BİÇERLİ (2008) **Çalışma Ekonomisi**, 4. bs., Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 1575.
- GREENWALD, B.; J. STİGLİTZ (1993) “New and Old Keynesians”, **Journal of Economic Perspectives**, Volume 7, Issue 1, pp.23-44.
- HABERMAS, J. (2002) **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, Çeviren: Medeni Beyartaş, İstanbul, Bakış Yayınları.
- HACKER, R. S.; J. A. HATEMI (2003) “How Productivity and Domestic Output Are Related to Exports and Foreign Output in the Case of Sweden” , **Empirical Economics**, Issue 28, pp.767-782.
- HEPSAĞ, A. (2009) “Finansal Liberalizasyon Politikalarının Geçerliliğinin McKinnon Tamamlayıcılık Hipotezi Çerçevesinde Sınanması: Türkiye Örneği”, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, Cilt 3 Sayı 1, ss.63-80.
- HİÇ, M. (1975) **Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:372.
- HİÇ, M. (1988) **Büyüme Gelişme Ekonomisi**, İstanbul, Mentş Kitabevi.
- HUANG, H.; S. LIN (2008) “Smooth,time-varning Okun’s Cofficient”, **Economics Modeling**, Volume 25 Issue 2, ss.363-375.
- ILGIN, Y. (1995) “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, **DPT**.
- İŞİK, V. (2010) “1980 Sonrası Neo-liberal Politikaların İşsizlikle Mücadelede Yerine Getiremediği Vaatler: Rusya’yı Çıkmaza Sürükleyen Rol”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 24, Sayı 6, pp.22-38.
- İÇDUYGU, A.; İ. SİRKECİ, İ. AYDINGÜN (1998) “Türkiye’de İç Göç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **Türkiye’de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı TETTV Yayınları**, İstanbul.

- İSLATİNCE, H. (2007) “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kurumsal Tartışmalar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 19, ss.205-216.
- KABAKLARLI, E.; M. GÜR (2011) “Türkiye’de Genç İşsizlik Sorunu ve Ekonomik Belirleyicilerinin Uzun Dönem Eş Bütünleşme Analizi”, ss.5, “Çevrimiçi”, https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31923370/esra_kabaklarlimurat_gur.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1556033912&Signature=JJBT5b%2FSi3gak9Huz0%2FSOM3OQqc%3D&responsecontentdisposition=inline%3B%20filename%3DTurkiye_de_Genc_Issizlik_Sorunu_ve_Ekono.pdf, “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 23.04.2019.
- KANCA, O. C. (2012) “Türkiye’de İşsizlik Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 21, Sayı 2, ss.1-18.
- KAR, M.; H. AĞIR (2003) “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı** İzmir, ss.181-190.
- KARACA, O. (2005) “Türkiye’de Faiz Oranı İle Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Faizlerin Düşürülmesi Kurları Yükseltir Mi?”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2005/14**.
- KARADENİZ, O. (1999) “Türkiye’de Kayıt Dışı İşçilik ve Nedenleri”, **Ekonomide Durum (Güz)**, ss.245-270.
- KARAGÖL, E.; E. ERMAN, E. H. MURAT (2007) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss.72-80.
- KARAGÜL, M. (2003) “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 5, ss.79-90.
- KAZGAN, G. (2010) **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1921-2001) Ekonomi Politik Açından Bir İrdeleme**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KESİCİ, M. R. (2010) “Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik”, **Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, ss.7-26.
- KESKİN, N. (2008) “Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.
- KEYNES, J. M. (2006) **The General Theory of Employment, Interest and Money**, India, Atlantic Publishers and Distributor.

- KIRAÇLAR, F. (2005) “Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kayseri.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998) “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No: 1-4, ss.207-230.
- KNOTEK, E. S. (2007) “How useful is Okun's law?”, **Economic Review**, Issue 4, ss.73-103.
- KOCAOĞLU, M. (1997) **Sosyal Politika**, Ankara, TÜMİS Yayınları.
- KORKMAZ, S.; M. YILGÖR (2010) “2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, ss.169-176.
- KORAY, M. (2005) **Sosyal Politika**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi.
- KORAY, M. (2005) **Avrupa Toplum Modeli**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- KÖKLÜ, A. (1976) **Makro İktisat**, İstanbul, S Yayınları.
- KÖRPE, H. (2003) “Avrupa Birliği Ülkelerinde Aktif İşgücü Politikaları ve İsveç Uygulama Sonuçları”, **İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Sayı 2, No: 166.
- KURT, S.; M. BERBER (2008) “Türkiye’de Dış Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, ss.57-80.
- KUTLAR, A. (2000) **Ekonometrik Zaman Serileri: Teori ve Uygulama**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- KUTUAL G.; A. R. BÜYÜKUSLU (1996) **Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**, İstanbul, Der Yayınları.
- KÜN, A. S. (1979) “İşsizlik Sigortası”, **Maliye Dergisi**, Sayı 41, ss.106-142.
- LECAILLON, J. (1985) **Makro Ekonomik Analiz**, Çeviren: Rona Turanlı, Nihad Sayar, İstanbul, Yayın ve Yardım Vakfı İşletmesi Yayınları.
- LOAYZA, N.; R. SOTO (2002) “The Sources Of Economic Growth: An Overview”, **In Economic Growth: Sources, Trends and Cycles**, Central Bank Of Chile, pp.1-40.
- LORDOĞLU, K. (1986) **Çalışma Ekonomisine Giriş**, 1. bs., İstanbul, Alan Yayıncılık.

- LORDOĞLU K.; N. ÖZKAPLAN, M. TÖRÜNER (1999) **Çalışma İktisadı**, İstanbul, Beta Yayınları.
- LORDOĞLU, K.; N. ÖZKAPLAN (2005) **Avrupa Toplum Modeli**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- LUCAS, R. E. (1988) **Lectures on Economic Growth**, London, Harvard University Press.
- MAHIROĞLU, A.; A. KORKMAZ (2007) **İşsizlikle Mücadele Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB Ülkeleri)**, 2.bs., Bursa, Ekin Yayınevi.
- MANKIW, G. N (2009) **Makro Ekonomi**, Çeviren: Ömer Faruk Çolak, Ankara, Eflatun Yayınevi.
- MEHMET Ö.; C. KILIÇ (2009) **Çalışma Ekonomisi Teorisi**, Ankara, Öz Baran Ofset Matbaacılık.
- MERCAN, M.; Z. YURTTANÇIKMAZ, F. ÇAKMAK (2015) “İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi”, **TİSK Akademi**, Sayı 1, ss.45-65.
- MERCAN, N. (2017) “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Okun Yasası Çerçevesinde Türkiye Analiz”, “Çevrimiçi”, <http://hdl.handle.net/11499/2053>, Erişim Tarihi: 23.04.2019.
- MIZRAK, N. Y. (1997) “Yeni Büyüme Teorileri Çerçevesinde İyi Bir İktisadi Büyüme Tanımı Yapılabilir? Niçin ve Kimin İÇİN Büyüme? Türkiye Açısından Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt 12, Sayı 141, ss.22-33.
- MOOSA, I. A. (2008) “Economic Growth and Unemployment in Arab Countries: IS Okun’s Law Valid?”, **Journal of Development and Economics Policies**, Volume 10, Issue 2, pp.7-24.
- MURAT, S. (1995) “Gençlerin İşsizliğine Genel Bir Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 40. Kitap, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No:549, ss.175-194.
- MURAT, S. (2006) **Dünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı**, İstanbul, İTO Yayınları.
- MURAT, S. (2007) **Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı**, İstanbul, İTO Yayın No. 2007-73, ss.193-320.
- MURAT, S.; L. ŞAHİN (2011) **AB’ye Uyum Sürecinde Genç İşsizlik**, İstanbul, İTO Yayınları.

- MURATOĞLU, Y. (2011) “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Çorum.
- NİŞANCI, M.; İ. KARABIYIK, M. UÇAR (2011) “Üst Orta Gelir Grubu Ülkelerinde Dış Ticaret ve İktisadi Büyüme”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 12 Sayı 1, ss.303-312.
- OECD (2004) **Understanding Economic Growth: Macro Level, Industry Level, Firm Level**, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- OKUN, A. M. (1962) “PotentialGNP: Its Measurement and Significance”, **Cowless Foundation Paper**, Volume 190, pp.1-7.
- ONGAN N. T. (2005) **Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri**, İstanbul, DİSK Birleşik Metal İş.
- ÖZÇELİK, Ö.; N. USLU (2017) “Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin VAR Modeli İle Analizi: Türkiye Örneği”, **EKEV Akademi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 69, ss.1-51.
- ÖZDEMİR, B. K.; S. YILDIRIM (2013) “Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçıkarmı Dalgacık Yaklaşımı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 21, Sayı 38, ss.97-115.
- ÖZDEMİR S.; H. Y. ERSÖZ, İ. SARIOĞLU (2006) **İşsizlik Sorunun Çözülmesinde KOBİ’lerin Desteklenmesi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2006-45.
- ÖZGÜVEN, A. (1991) **İktisat Bilimine Giriş**, 6.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ÖZGÜVEN, A. (1998) **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- ÖZKAPLAN, N. (1993) **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Kavram Yayınları.
- ÖZKAZANÇ, Ö. (2006) **İktisat Teorisi**, 4. bs., Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 1456.
- ÖZSAĞIR, A. (2008) “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”, **Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 14, ss.332-347.
- ÖZTÜRK, N. (2005) “Ücret Kuramında Yeni Yaklaşımlar”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss.29-49.

- ÖZTÜRK, S.; S. SEZEN (2018) “Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Volume 15, Sayı 41, ss.1-14.
- ÖZ, S. (2007) **Küresel Rekabette Yeni Bir Güç Hindistan**, İstanbul, Graphis Matbaa San. Ve Tic. LTD. ŞTİ.
- PAMUK, Ş. (2007) “Dünya’da ve Türkiye’de İktisadi Büyüme (1820-2005)”, **Uluslar arası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, Sayı 2, ss.3-26.
- PANAHI, H. (2010) “Size of A Country, Openness and The Economic Growth”, **World Academy of Science, Engineering and Technology**, Volume 66, pp. 699-705.
- PARASIZ, İ. (1985) “Monetarist Keynesgil Tartışması”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 1.
- PARASIZ, İ. (1998) **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 5. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (2003) **Ekonomik Büyüme Teorileri (Dinamik Makro Ekonomiye Giriş)**, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (2005) **Kalkınma Ekonomisi**, 1.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PAYA, M. (1997) **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- PAYA, M. (2007) **Makro İktisat**, 3. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.
- PESERAN, M.; Y. SHIN, E. R. J. SMITH (2001) “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, **Journal of Applied Econometrics**, Volume 16, Issue 3, pp.289-326.
- PETERSON, W. C. (1994) “Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları**.
- PETRAKOS, G.; A. ARVANİTİDİ, S. PAVLEAS (2007) “Determinants of Economic Growth: The Experts Wiew”, **DYNREG Working Papers**, Issue: 27, pp.1-37.
- PİSTONE, M. (2009) “EconomicGrowth” **University Of Wisconsin Madison**, ss. 1, “Çevrimiçi”, <https://mywebpace.wisc.edu/pistone/web/sum> , Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- RAMBALDI, A. N.; H. E. DORAN (1996) “Testing for Granger Non-Causality in Cointegrated Systems Made Easy” Working Papers in Econometrics and Applied Statistics”, **Department of Econometrics**, Issue 88, pp.1-23.

- RICHARD, H.; B. SIVERSTONE (2011) "Testing for Asymmetry in Okun's Law: A Cross- Country Comparison", **Economics Bulletin**, Volume 5, Issue 2, pp.1-13.
- ROMER, D. (1994) "The Origins Of Endogenous Growth", **Journal of Economic Perspectives**, pp.3-22.
- RUBCOVA, A. (2010) "Okun's Law: Evidence From The Baltic States", **SSE Riga Student Research Papers**, Riga, Stockholm Scholl of Economics in Riga, pp.1-45.
- SARIİPEK, D. B.; M. R. KESİCİ (2010) "Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları", **Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss.17-38.
- SAVAŞ, V. (2007) **İktisatın Tarihi**, 5.bs., Ankara, Siyasal Yayınevi.
- SEVÜKTEKİN, M.; M. NARGELEÇEKENLER (2006) "İstanbul Menkul Kıymetle Borsasında Getiri Volatilitésinin Modellenmesi ve Ön raporlanması", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 61, Sayı 4, ss.243-265.
- SEYMEN, R. (2004) **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, İstanbul, Der Yayınları.
- SHAZBAZ, M.; M. S. SHABBIR, M. S. BUTT (2013) "Does Military Spending Explode External Debt in Pakistan?", **Defence and Peace Economics**, pp.2-24.
- SINCLAIR, T. M. (2004) "Permanent and Transitory Movements in Output and Unemployment: Okun's Law Persists", **Washington University in St.Louis**.
- SKOUSEN, M. (2003) **Modern İktisadın İnşası**, Çeviren: Metin Toprak, Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Ankara, LiberteYayınlari.
- SLOMAN, J. (2004) **Makro İktisat**, Çeviren: Ahmet Çakmak, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi.
- SNOWER, D. J. (2001) "Insiders versus Outsiders", **Journal of Economic Perspectives**, Issue 15, pp.165-188.
- SOYAK, A. (2002) **Küreselleşme İktisadı ve Sosyo-Politik Kaşitlıklar**, İstanbul, Om Yayınları.
- STEWART, M. (1980) **Keynes Devrimi**, Çeviren: A. Baltacıgil, İstanbul, Minnetoğlu Yayınları.
- ŞENGÜL, S.; İ. TUNCER (2006) "Türkiye'de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: 1960-2000", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt 21, Sayı 242, ss.69-80.

- TAKIM, A. (2010) “Türkiye’ de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 27.
- TANSEL, A.; N. D GÜNGÖR (1997) “The Educational Attainment of Turkey’s Labor Force: A Comparison Across Provinces and Over Time”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı 2, ss.531-547.
- TARHAN, A.; M. V. KAYA (2011) “ Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 31, ss.223-236.
- TARI, R. (2010) **Ekonometri**, 6. bs., Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- TAŞÇI, M. H.; B. DARICI, E. ERBAYKAL (2009) “Ters Para İkamesi Süreci ve Döviz Kuru Oynaklığı: Türkiye Örneği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss.102-117.
- TATOĞLU, F. Y. (2010) **Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde İşsizlik ve Büyüme**, İstanbul, Sahhaflar Kitap Sarayı.
- TEBER, V. (2014) “Sosyal Yardımların Çalışma Hayatındaki Olumsuz Etkileri: Tembellik”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Denizli.
- TEMURLENK, M. S.; S. OLTULULAR (2007) “Türkiye’nin Temel Makro Ekonomik Değişkenlerinin Bütünleşme Dereceleri Üzerine Bir Araştırma”, **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi**, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- TİRYAKİ, G. (2012) **Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi Işığında)**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 289.
- TİSK (2000) **Avrupa Birliğinde Kayıt Dışı Çalışma**, Ankara, TİSK Yayını, No: 199.
- TONAK, A. (2009) TÜİK İstihdam ve İşsizlik, “Çevrimiçi”, <http://www.eatonak.org/EC102/styled-5/index.html>, Erişim Tarihi: 29.04.2019.
- TOSUN, B.; T. BÜYÜKAKIN (1998) “Keynesyen Düşüncenin Gelişimi”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sevim Göngür’e Armağan**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4099, ss.165-182.
- TUNAY, K. B. (2007) **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd Şti.

- TÜREDİ, S.; M. BERBER (2010) “Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 35, ss.301-316.
- TCMB (2018) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, “Çevrimiçi”, <https://evds2.tcmb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 04.12.2018.
- TÜİK (2013) Hanehalkı İşgücü Araştırması Mikro Veri Seti 2013, “Çevrimiçi”, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2013/turkce/metaveri/tanim/index.html, Erişim Tarihi: 29.12.2019.
- TÜİK (2018) İşgücü İstatistikleri, “Çevrimiçi”, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> , Erişim Tarihi: 04.12.2018.
- TÜSİAD, (1997) **Türkiye’de İşsizlik: Yapısal ve Yapısal Olmayan Özellikler**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları.
- TÜSİAD, (2004) **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları.
- UÇAN, A. (2017) “Türkiye’de İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2015 Dönemi Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Nevşehir.
- ÜLGEN, G. (2012) **İktisat Bilimine Giriş**, 5. bs., İstanbul, Der Yayınları.
- ÜNSAL, E. (2005) **Makro İktisat**, Ankara, İmaj Yayıncılık.
- ÜNSAL, E. (2007) **İktisadi Büyüme**, 1.bs., Ankara, İmaj Yayıncılık.
- ÜNSAL, E. (2016) **İktisadi Büyüme**, 2. bs., Ankara, BB101 Yayınları.
- ÜSTÜNEL, B. (1990) **Makro Ekonomi**, İstanbul, Mısırlı Matbaacılık.
- VARÇIN, R. (2014) **İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları**, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- VILLAVARDE, J.; A. MAZA (2007) “Okun’s Law in the Spanish Regions”, **Economics Bulletin**, Volume 18 Issue 5, pp.1-11.
- YAMAK, N.; B. TANRIÖVER (2007) “Türkiye’de Nominal Faiz Oranı-Genel Fiyat Düzeyi İlişkisi: Gibson Paradoksu”, **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi**, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- YAMAK, R.; H. BOZKURT (2009) “Türkiye’de İşsizlik Ve Büyüme İlişkisi: Okun Yasası Geçerli mi?”, **10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**, ss.1-13.
- YILDIRIM, K. (2011) **İktisada Giriş**, 4. bs.; Ankara, Pelikan Yayıncılık.

- YILDIRIM K.; D. KARAMAN, M. TAŞDEMİR (2013) **Makro Ekonomi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- YILDIZ, K. (2014) “İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı Ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 45, ss.1-26.
- YILMAZ, A. S.; B. N. ÇETİN (2007) “Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkisi”, e-**Journal of New World Sciences Academy**, Sayı 1, ss.18-19.
- YÜCEOL, H. M. (2005) “Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 12.
- YÜCEOL, H. M. (2006) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri”, **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt 21, Sayı 243, ss.81-95.
- YÜLEK, M. A. (1997) “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, ss.10.
- ZAGLER, M. (2004) “The Dynamics of Economic Growth and Unemployment in Major European Countries: Analysis of Okun’s Law”, **Applied Economics and International Development**, Volume 3, Issue 3, ss.93-118.
- WAHYUDİ, I.; G. A. SANI (2014) “Interdependence Between Islamic Capital Market and Money Market: Evidence From Indonesia”, **Borsa İstanbul Review**, Issue 14, ss.32-47.
- WORLD BANK (2018) “Çevrimiçi”, <https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 04.12.2018.
- WORLD BANK (2018) “Çevrimiçi”, <https://data.worldbank.org/indicator>, Erişim Tarihi: 04.12.2018.
- ZAIM, S. (1997) **Çalışma Ekonomisi**, 10. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Fikriye Dilara GÜNEŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 23.09.1991
Medeni Durumu : Bekâr
Yabancı Dili : İngilizce (YÖK-DİL: 77.50)

EĞİTİM DURUMU

Lise : Mustafa Uşdu Lisesi (2005-2009)
Lisans : Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı
(Okuyor)
Lisans : Balıkesir Üniversitesi-Bandırma İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi- İktisat Bölümü (2011-2016/ Okul
ve Bölüm Birinciliği)

YAYINLARI

Bölgesel Göç, Hareketlilik ve İstihdam adlı panelde Prof. Dr. Fatma DOĞRUDEL başkanlığındaki oturumda tarafımda hazırlanan "Bölgesel Göç, Hareketlilik, Nüfus, İşgücü ve Güney Marmara " isimli bilimsel çalışmayı konuşmacı katılımcı olarak sunmuş bulunmaktayım. Yayımlanan bilimsel eserimin Prof.Dr. Mehmet Karagül, Prof. Dr. Latif Gürkan Kaya ve Dr. Onur Sungur 'un editörlüğünü yaptığı "Bölgesel Kalkınma Ve Bölge Bilimi Üzerine Yazılar" adlı kitapta düzenlemiş ve yer almıştır.

